

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

VİYANA ÇEVRESİ

Program Yazıları

Hazırlayan

ve

Almanca Aslından Çeviren

Hasanhan Taylan Erkipçak

PINHAN

felsefe

VİYANA ÇEVRESİ

Program Yazıları

Sadece felsefe tarihi olarak değil, bilim ve kültür tarihi bakımından da Viyana, 20. yüzyıl Avrupa tarihinde en ayrıcalıklı yere sahip olan kent olarak karşımıza çıkar. Ayrıca ekonomi, sanatın her dalı, mimari ve mühendislikte bu yüzyılda en verimli çalışmalar yine buradan çıkmıştır. Bunun sebepleri tartışılabilir; dört farklı ülkeye komşu olması, dolayısıyla kültürel bir merkez konumunda bulunması ya da Avusturya'nın ekonomik temelleri, üzerinde en çok durulan açıklamalar olagelmıştır. Ne olursa olsun önümüzde -en azından elinizdeki bu kitap özelinde- görkemli bir felsefi/düşünsel gelenek meydana getirmiş bir kent durmaktadır.

1924'te perşembe akşamları Boltzmanngasse'de felsefenin güncel veya geleneksel sorunlarının tartışıldığı bir Çevre toplanır. Felsefecilerin yanı sıra farklı disiplinlerden bilim insanlarının da katıldığı Çevre 1929 yılında yayınladıkları bildiride (*Bilimsel Dünya Anlayışı. Viyana Çevresi*) kendilerini resmen dünyaya duyurur.

İşte bu çalışma, neredeyse bir asır önce yayınlanmış bir bildiri ve bu bildiri çevresinde bir araya gelmiş filozoflar, bilim insanları, matematikçiler ve diğerlerine odaklanır. Kurucu metinler vasıtasıyla, yüzyılın en önemli felsefi akımlarından birini tanıtır.

ISBN : 978-605-9460-85-9

15 ₺ (K.D.V.'den muaftır)

 pinhanyayincilik.com

 [/pinhanyayincilik](https://www.facebook.com/pinhanyayincilik)

 [/pinhankitap](https://twitter.com/pinhankitap)

Viyana Çevresi

Program Yazıları

Moritz Schlick (1882-1936): Alman filozof, fizikçi. Viyana Çevresi'nin kurucularından ve zamanının önde gelen mantıkçı pozitivistlerinden biridir. Mach, Wittgenstein, Russell ve Planck'tan etkilenmiştir.

Rudolph Carnap (1891-1970). Alman asıllı Amerikalı düşünür. Viyana Çevresi'nin en seçkin üyelerinden biri olan Carnap fizikalizm, fenomenizm, analitik-sentetik ayrımı, modal mantık, yapay dil, kavramsal düzenler ve mantıksal pozitivizm alanlarına mühim katkılar yapmış, Frege, Kant, Einstein, Mach, Russell, Husserl ve Wittgenstein gibi isimlerden etkilenmiştir.

Hasanhan Taylan Erkipçak: 1989 Kütahya doğumludur. 2008 yılında başladığı Hacettepe Üniversitesi Biyoloji Bölümündeki öğrenimini yarıda bırakarak 2013'te Ege Üniversitesi Alman Dili ve Edebiyatı Bölümüne başlamış ve buradan 2018 yılında mezun olmuştur. Akademik olarak çeşitli dergilerde yayınlanan makaleleri bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla şöyledir; *Husserl ve Fenomenolojisi: Bir Özet* (Arkhe-Logos Felsefe Dergisi Sayı 4, 2017), *Bir Kategori Hatası Olarak David Hume'un Nedensellik Kavramı* (İlsf, Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi Sayı 25, 2018) ve Ayşe Eylem Erkipçak'la ortak kaleme aldığı *Carl Schmitt'in Sisteminde Anayasanın Koruyucusu: Schmitt Hans Kelsen'e Karşı* (Pasajlar Sosyal Bilimler Dergisi Sayı 1, 2019). Akademik çalışmalara ve çeviri faaliyetlerine hâlâ devam etmektedir.

Ulaş Bager Aldemir: 1994'te Ankara'da doğdu. Ege Üniversitesi Felsefe Bölümünde okudu. Halen Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde felsefe eğitimini sürdürüyor. Yazdığı öyküler, denemeler ve makaleler; Sincan İstasyonu, Kitaplık, Cumhuriyet, Adalya, AltZine, Birikim Güncel, Hürriyet Gösteri ve Arkhe-Logos gibi mecralarda yayımlandı.

PINHAN YAYINCILIK
Litros Yolu, Fatih San. Sitesi No: 12/214-215
Topkapı/Zeytinburnu İstanbul
Tel: (0212) 259 27 60 Faks: (0212) 565 16 74
www.pinhanyayincilik.com
info@pinhanyayincilik.com
Sertifika No: 40676

Kaynak metinler:

- *Wissenschaftliche Weltauffassung. Der Wiener Kreis*, hrsg. vom Verein Ernst Mach. Artur Wolf Verlag, Wien 1929.
- Moritz Schlick, "Die Wende der Philosophie", *Erkenntnis* (1930-1938), Vol. 1 (1930/1931), pp. 4-11.
- Rudolf Carnap, "Überwindung der Metaphysik durch logische Analyse der Sprache", *Erkenntnis* (1930-1938), Vol. 2 (1931), pp. 219-241.

© Pinhan Yayıncılık, 2019
Türkçe çeviri © Hasanhan Taylan Erkipçak 2019

Birinci Basım: Mayıs 2019

Genel Yayın Yönetmeni: Mahmut Sever
Kapak Tasarımı: Mahmut Sever
Dizgi: Özlem Sümbül

Teknik Hazırlık, Baskı ve Cilt:
Yaylacık Matbaacılık San. Tic. Ltd. Şti.
Litros Yolu Fatih San. Sitesi No: 12/197-203
Topkapı-İstanbul Tel: (0212) 567 80 03
Sertifika No: 11931

Pinhan Yayıncılık: 206 Felsefe Dizisi: 53

ISBN: 978-605-9460-85-9

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır. Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında gerek metnin, gerek görsel malzemenin yayınevinden izin alınmadan herhangi bir yolla çoğaltılması, yayımlanması ve dağıtılması 5846 Sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun hükümlerine aykırıdır ve hak sahiplerinin maddi ve manevi haklarının çiğnenmesi anlamına geldiği için suç oluşturmaktadır.

Viyana Çevresi Program Yazıları

**Hazırlayan ve Almanca Aslından Çeviren
Hasanhan Taylan Erkıpçak**

İçindekiler

Önsöz ◆ 9

Giriş ◆ 13

Bilimsel Dünya Anlayışı. Viyana Çevresi

[Wissenschaftliche Weltauffassung. Der Wiener Kreis (1929)]

Ernst Mach Derneği (yay.) ◆ 27

Felsefenin Dönümü

[Die Wende der Philosophie (1930)]

Moritz Schlick ◆ 57

**Mantıksal Dil Çözümlemesi Karşısında Metafiziğin
Yenilgisi**

*[Überwindung der Metaphysik durch logische Analyse der
Sprache (1931)]*

Rudolf Carnap ◆ 67

Sonsöz: Mantıksal Pozitivizmi Aşmak

Ulaş Bager Aldemir ◆ 93

Annem Kadriye
ve babam *Mehmet Timur'a*

Önsöz

Neredeyse bir asır önce ilk kez yayınlanmış bir bildiri ve bu bildiri çevresinde bir araya gelmiş filozoflar, bilim insanları, matematikçiler vs. düşünün, öyle ki bunlar ve yine bu geleneği temel alan başkaları başka ülkelerde başka dillerle, Husserl'in kurduğu fenomenolojinin yanında, yüzyılın en önemli felsefi akımlarından birini sürdürmüş olsunlar. Yine düşünün ki bu çevrenin yazıları ülkemiz akademisyenleri tarafından göz ardı edilmiş ve ısrarla çevirileri yapılmamış olsun (hemen burada belirletelim ki, bu çevirileri hazırlarken *Bilimsel Dünya Anlayışı: Viyana Çevresi* başlıklı yazının -İngilizceden- bir çevirisiyle karşılaşmak benim için şaşırtıcı olmuştu, çünkü bu çeviri çok da popüler olmamış bir kitabın içinde yer alıyordu¹; dahası yazının daha önce neden çevrilmediği konusunda çevirmen bizimle aynı şaşkınlığı paylaşıyordu. Bir de Cemal Yıldırım'ın Rudolf Carnap'tan -bir hayli kısaltarak- yaptığı bir çeviri olduğunu burada belirtelim.²). İşte burada sunulan çalışmanın amacı akademinin bıraktığı bu boşluğu doldurmaktır.

Bu boşluğun nasıl olup da bugüne kadar kapatılmadan geldiği konusunda çok fazla konuşmak yerinde olmayacaktır ama yine de bu durum akademide özellikle son on yılda hâkim hale gelen -Derridacı anlamda- *logosentrik* anlayışta bulunabilir; akademimiz hem genel olarak yazı yerine logosentrik, yani söz merkezci bir tutumu devam ettirmekte hem de son dönemlerde iyice yaygınlaşan -eğer *logos* akıl/us anlamında alınacak olursa- logosentrik düşünceyle bağlarını az sayıda örnek dışında koparmış durumdadır. Bu ikincisinin

¹ İsmet Şahin, *Sınıftan Kaçan Çocuk* içinde, çev.: İsmet Şahin, Praksis Yayıncılık, Ankara 2014, s. 121-140.

² Cemal Yıldırım, *Bilim Felsefesi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 2010 içinde Rudolf Carnap, *Bilim ve Felsefe*, s. 162-167.

sonucu olarak da post-modern perspektifte ortaya konulmuş eserlerin sayısı gün geçtikçe artarken -ki bunun çok ama çok önemli olduğunu hemen belirtelim- diğer taraftan modernizmin ve aydınlanmacı geleneğin eserleri deyim yerindeyse tekfir edilmektedir.

Sanıyoruz ki bu çalışmaların artık dilimizde de yayınlanmasının önemi ortadadır, hatta bu durum sadece felsefe için söz konusu değildir; matematik, fizik, sosyoloji, dilbilim gibi birçok alandan belirleyici metinler Türkçede hâlâ mevcut değildir. Örnek vermek gerekirse Georg Cantor'un kümeler kuramı üzerine makaleleri, Bernhard Riemann'ın, David Hilbert'in yazıları, Gottlob Frege'nin mantık ve matematik üzerine çalışmaları, kuantum fiziği tartışmaları, dilbilim ve göstergebilim kuramlarına dair temel metinler bunlar arasında sayılabilir ve bunların ivedilikle dilimize kazandırılmaları gerekmektedir. Ancak bu sayede entelektüel yaşamda belirgin bir sıçrayış yapabileceğimiz açıktır.

Çeviri ile ilgili birkaç söz söyleyecek olursak, Viyana Çevresi konusunda uzman olan Christian Damböck'ün Reclam Verlag tarafından yayınlanan seçkisini temel alarak, adı geçen kitapta "Program Yazıları" bölümünde yer alan üç metni dilimize aktardık. Çeviri sürecinde daha doğru ifadeler kullanmak için bu üç metnin İngilizce çevirileriyle karşılaştırmalar yaparak, özellikle kavramsal düzeyde tam ifadeyi bulmaya çalıştık fakat iki metin arasında belirgin farklar gördüğümüz yerlerde bunları dipnotlarda belirttik. Karşılaştırdığımız İngilizce metinler sırasıyla şunlardır: "*The Scientific Conception of the World. The Vienna Circle*, çev: Paul Foulkes ve Marie Neurath", Moritz Schlick, *The Turning Point in Philosophy*, çev: David Rynin" ve Rudolf Carnap, *The Elimination of Metaphysics Through Logical Analysis of Language*, çev: Arthur Pap". Çeviride herkesin anlayabileceği bir dil kullanmayı tercih ettik ve önemli olarak gördüğümüz dilsel yapıların, Viyana Çevresi için temel göreve sahip kavramların ve tam olarak aktarılmayan bazı sözcüklerin Almanca orijinalini köşeli parantez [] içinde belirttik. Okur bazı eşanlamlı sözcüklerin farklı yerlerde kullanıldığını görecektir, bunun sebebi gündelik dilde alışlagelmiş biçimleri kullanmayı tercih etmemizden kaynak-

lanmaktadır. Söz gelimi teori-kuram sözcüklerin ikisi de metinlerde yer almaktadır. Bazen de orijinal metindeki aynı sözcüğü farklı şekillerde aktardık. Eğer aralarında kesin bir anlam farklılığı bulunuyorsa bunları dipnotlarda belirttik. Ayrıca müdahaleci bir çeviri hazırlamış olmayı göze alarak, bazı konuları ve kavramları da dipnotlarda elimizden geldiğince açıklamaya çalıştık. Bunun sebebi konuya aşina olmayan okurun metni daha akıcı ve kolay bir biçimde okumasını sağlamaktır.

Son olarak bu kitabın ortaya çıkmasına vesile olan *Pasajlar Sosyal Bilimler Dergisi* genel yayın yönetmeni Talha Dereci'ye, *Pinhan Yayıncılık* editörü Adem Beyaz'a ve çevirileri gözden geçirerek fikirleriyle katkıda bulunan Ulaş Bager Aldemir'e teşekkürü bir borç biliriz ve elinizdeki bu çalışmayı Kartezyen düşünümü tersine çevirmek pahasına şu sözleri rehber alan kişilere sunmaktan memnuniyet duyarız: *Sum ergo cogitare debeo.*

Hasanhan Taylan Erkıpçak
İzmir, 2019

Giriş

*Aber die Sonne duldet kein Weißes,
Überall regt sich Bildung und Streben,
Alles will sie mit Farben beleben.
Goethe, Faust*

Sadece felsefe tarihi olarak değil, bilim ve kültür tarihi bakımından da ele alınacak olursa görülecektir ki Viyana, 20. yüzyıl Avrupa tarihinde en ayrıcalıklı yere sahip olan kent olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca ekonomi, sanatın her dalı, mimari ve mühendislikte bu yüzyılda en verimli çalışmalar yine buradan çıkmıştır. Bunun sebepleri tartışılabilir; dört farklı ülkeye komşu olması, dolayısıyla kültürel bir merkez konumunda bulunması ya da Avusturya'nın ekonomik temelleri, üzerinde en çok durulan açıklamalar olagelmıştır. Ne olursa olsun önümüzde -en azından elinizdeki bu kitap özelinde- görkemli bir felsefi/düşünsel gelenek meydana getirmiş bir kent durmaktadır. Sanıyoruz Almanca konuşan dünyadan birçok önemli dayanak noktası devraldığını da burada belirtmek gerekecektir. Özellikle Kant (ve Neokantçılık) sonrasında devam ettirilen bilgikuramsal altyapının etkileri bu dünyada muazzam bir etkiye sahip olmuştur; her ne kadar Viyana Çevresi düşünürleri bu gelenekle arasına -özellikle *Ding an sich* gibi pozitivist bir kavrayışı aşan noktalarda- radikal bir ayrım koymak için uğraşmalarına karşın, geleneğin birçok üyesi veya taraftarı doğrudan ya da dolaylı Kant'la ilişkilerini sürdürmüşlerdir. Kant'ın yanı sıra sözgelimi Marx (özellikle Otto Neurath üzerinde) ve Nietzsche gibi daha birçok Alman düşünür ve filozofun Çevre'nin üyelerinin üzerindeki etkisi ortadadır.

Elbette burada sadece bu üç düşünürü saymakla yetine-meyiz; Çevre bildirisinde de dile getirildiği üzere filozof ve

bilim insanlarından oluşan çok geniş bir yelpazeyi kendisine örnek almıştır. Birkaç örnek vermek gerekirse ünlü *Principia Mathematica*'nın yazarları Bertrand Russell ve Alfred North Whitehead, Charles Sanders Peirce'la birlikte Amerikan pragmatizminin kurucularından psikolog ve filozof William James, Theodor Gomperz, Victor Adler, Ludo Hartmann, Ernst Mach, Richard Avenarius, Ludwig Boltzmann, Franz Brentano, Bernard Bolzano, Josef Popper-Lynkeus, Pierre Duhem, Henri Poincaré, Albert Einstein ve nihayet Ludwig Wittgenstein söylenmelidir. Ancak bu isimlerin özellikle üçü, yani Einstein, Russell ve Wittgenstein, çalışmalarıyla Çevre için hayati bir öneme sahip durumdadır ve *Bilimsel Dünya Anlayışı*'nın önde gelen temsilcileri olarak görülmektedir (bu kitapta bkz: s. 55)

Aslında Çevre'nin felsefi tutumu tam anlamıyla orijinal ve yeni bir keşif değildir; tersine kökleri Antik Yunan septiklerinde bulunan bir kaynağın *fin de siècle* ile başlayan yeni bir çağdaki ifadesi, radikal pozitivistimin dil ve mantık ile yoğunlaşmış bir sentezidir. Elbette bunda *linguistic turn* olarak da adlandırılan ve yüzyılı tamamıyla ele geçiren dil araştırmalarının ortaya çıkışı temel öneme sahiptir, öyle ki Çevre'nin bazı düşünürleri de dahil olmak üzere, mantıktan ziyade dil üzerine araştırmalara yönelen Analitik Felsefe ekolü kendisini hem neopozitivizm hem de dil felsefesi geleneği üzerinde var etmiştir. Dil felsefesi ya da daha uygun bir tabirle söyleyecek olursak *mantıksal dil çözümlemesi*, başta Rudolf Carnap olmak üzere Çevre'nin üyelerince üzerinde fazlaca durulmuş bir araştırma alanı olmuştur.

Çevre'nin tarihçesi aslında kendilerinin de saygıyla andıkları Ernst Mach'a kadar götürülebilecek olmasına karşın, Moritz Schlick'in 1922 yılında Viyana Üniversitesi'ne profesör olarak tayin edilmesiyle başlamaktadır. 1924'te ise perşembe akşamları Boltzmanngasse'de bir araya gelen ve felsefenin güncel veya geleneksel sorunlarının tartışıldığı bir çevreyi etrafında toplayan işte bu Schlick'ti. Felsefecilerin yanı sıra farklı disiplinlerden bilim insanlarının da katıldığı bu toplantılar 1929 yılında yayınladıkları bildiride (Bilimsel Dünya An-

layışı. Viyana Çevresi) kendilerini resmen dünyaya duyurmaya ve böylece uzun süre tartıştıkları sorunlara getirdikleri mantıksal pozitivist eksenli çözümleri kamuoyuyla paylaşmaya başladılar. Bu çevrenin en önde gelen temsilcileri arasında neredeyse tamamı Nazi iktidarı sırasında başka ülkelere iltica etmiş çok değerli isimlerin olduğunu görmek şaşırtıcı olmayacaktır: Otto Neurath, Herbert Feigl, Rudolf Carnap, Viktor Kraft, Philipp Frank, Hans Hahn, Kurt Gödel, Karl Menger, Friedrich Waissmann; hepsi de kariyerlerinin devamında felsefe veya bilim dünyası için önemli başarılar elde etmiş kişilerdir. Elbette Çevre sadece bu isimlerle sınırlı da değildi, bazen W. V. O. Quine, Alfred Tarski, A. J. Ayer, Carl Hempel gibi yurtdışından konuklar da bu toplantılara katılırlardı.¹ Bir de bu toplantılara hiç dahil olmamış ama Çevre'nin önde gelen bazı üyeleriyle ilişkisi devam eden iki önemli figürü de bu isimlerin yanına eklememiz gerekir: Ludwig Wittgenstein ve Karl Popper. Wittgenstein Çevre'nin en çok saygı duyduğu kişilerden biriydi, *Tractatus Logico-philosophicus* 1920'lerde hemen hemen bir yıl boyunca cümle cümle tartışılmıştı ve Schlick bu eserin özgünlüğü ilk teslim edenlerden biriydi.² Ayer "Wittgenstein'in onlar için bir ilah, Russell'in da sadece İsa'nın habercisi olduğunu söylemişti".³ Diğer taraftan Popper asla Çevre'nin toplantılarına katılmamıştı ve *-Logik der Forschung* ilk kez 1935 yılında Philipp Frank ve Moritz Schlick tarafından yayınlanan *Schriften zur Wissenschaftlichen Weltauffassung* dizisinin dokuzuncu kitabı olarak yayınlamasına rağmen- Çevre'nin bir üyesi olarak kabul edilmiyordu. Hatta sonraları Otto Neurath Popper'ı "resmi muhalefet" olarak tanımlayacaktı.⁴

Viyana Çevresi'nin temsil ettiği felsefi akım için farklı yazarlar tarafından birden fazla isim kullanılmaktadır; mantıksal ampirizm, mantıksal pozitivism, neopositivism veya

¹ David Edmonds & John Eidinow, *Wittgenstein'in Maşası*, çev: Aslı Biçen, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2017, s. 118

² Age, s. 120

³ Age, s. 120

⁴ Age, s. 130

mantıksalci neopozitivizm.⁵ Ancak bunların her biri, konuyu yakından takip eden okurun da gayet iyi bildiği gibi birbirine yakın duran gelenekleri, yani olguya ve pozitif olana duyulan güveni ve yalnızca deneyimin meşruiyet hakkını ifade etmektedir. Tabii ki pozitif olan konusunda da bir anlamda tartışma mevcuttur, mesela Husserl kendilerinin gerçek pozitivistler olduğunu öne sürmüştür, ancak “pozitif” sözcüğünün hiçbir ön kabule dayanmayan, doğrudan kavranılabilen üzerine temellendirilmesi koşuluyla.⁶ Sanıyoruz ki tartışma sona ermiş değildir. Ancak Viyana Çevresi’nin devraldığı mirasa bakacak olursak, metafizik karşıtı tüm akımlarla yakınlığı hemen karşımıza çıkmaktadır. Yukarıda da söylediğimiz üzere Çevre’nin tarihçesi Ernst Mach’a götürülebilmektedir. Onun başlattığı antimetafizik gelenek sonraları Viyana Çevresi ile tam anlamıyla metafizikten arındırılmış, hatta deyim yerindeyse metafiziğe düşman bir tavrın tam ifadesini bulacaktır.

Aslen bir fizikçi olarak Ernst Mach ve çağdaşı empirio-kritisist okulun kurucusu Richard Avenarius, 19. yüzyılda hemen hemen aynı görüşler doğrultusunda çalışmalarını ortaya koymaya başlamışlardır. Fakat ikisi arasındaki temel fark, her ne kadar Mach felsefeyi bilimden ayrı düşünemese de⁷ bilimsel araştırmaya yönelik açıklamalarla ilgilenip bilgi kuramını bu bağlamda ortaya atmasına karşın, Avenarius’un hâlâ felsefenin sınırları içinde kalması ve felsefeye antimetafizik bir yol açmaya çalışmasında yatmaktadır. Mach’a göre dünya duyu verilerimizden ibarettir, Kant’ın kendinde şeyleri türünden bir açıklama biçimi kabul edilemez. Bilimin amacı da o halde olguları bütünüyle ortaya koymaktır.⁸ Diğer taraftan Avenarius dikkatini *saf deneyime* vermektedir; bu tüm mümkün bireysel deneyimde ortak olarak bulunan deneyimdir, öyleyse deneyimdeki bireysel değişkenleri ortadan kal-

⁵ Viktor Kraft, *Der Wiener Kreis: Der Ursprung des Neopositivismus*, Springer Verlag, Wien 1968, s. 13

⁶ Hasanhan Taylan Erkipçak, “Husserl ve Fenomenolojisi: Bir Özet”, *Arkhe-Logos Felsefe Dergisi*, 2017 Güz, Sayı 4, s. 250

⁷ Safak Ural, *Pozitivist Felsefe*, Alfa Yay. İstanbul 2012, s. 63

⁸ Frank Thilly, *A History of Philosophy*, Henry Holt and Company, New York 1952, s. 585

dırmak ve saf deneyime ulaşmak gerekmektedir. Richard Avenarius bu yaklaşımla William James ve Bertrand Russell gibi düşünörlere kaynaklık etmiştir.⁹ Viyana Çevresi'nin özerinde yükseldiği bu tartışmaların Türkiye'deki okura yalnızca Lenin'in *Materyalizm ve Ampiryokritisizm* adlı kitabıyla ulaşmış olması bizce çok özücüdür.

Ernst Mach 1938 yılında Viyana'nın yakınlarında o zamanki adıyla Brönn'de dünyaya geldi. Başarılı bir öğrenci olarak Viyana Üniversitesi'nde matematik ve fizik okudu. O sıralar üniversitede Christian Doppler (Doppler Etkisi ile bilinmektedir) gibi önlü bilim insanların etkisi güçlü bir durumdaydı ve genç Ernst Mach liberal atmosferle de ilk kez orada tanıştı. 22 yaşında doktorasını alan Mach bir yıl sonra doçent ve 26 yaşında da ilk olarak matematik sonra da fizik profesörü oldu.¹⁰ Mach henüz küçük babasının kitaplığında karşılaştığı Kant'ın *Gelecekte Bilim Olarak Ortaya Çıkabilecek Her Metafiziğe Prolegomena* kitabı sayesinde metafizikten uzaklaşmaya başlamıştır. Kitap onun realizmini yıkmış ve bilgi kuramına olan ilgisi artırmıştır, fakat sonrasında aynı kitapla Kant olan ilgisinden de vazgeçmiş ve metafiziği bir yanılısama olarak görmeye başlamıştır. Otto Neurath'ın deyimiyle *Kant'ın dolambaçlı yollarını aşan* da yine odur.¹¹

Ernst Mach çalışmalarıyla kısa zamanda bilim felsefesiyle şöyle ya da böyle ilgilenen herkesin saygı duyduğu bir isim haline gelmiştir, hatta yeni bir disiplinin, yani *bilim felsefesinin* öncüsü olarak görölmektedir.¹² Sanıyoruz Mach'ın konumunu en iyi Popper özetlemektedir: “Çok az insan 20. yüzyılın tinsel gelişiminde Ernst Mach kadar büyük bir etkiye sahip olmuştur. Mach fiziği, fizyolojiyi, psikolojiyi, bilim kuramlarını ve say (ya da kurgul) felsefeyi etkilemiştir. Ayrıca Albert Einstein, Niels Bohr, Werner Heisenberg, William James, Bertrand Russell ve daha birçoğunu da etkileyen yine odur.”¹³

⁹ Age, s. 587

¹⁰ Buraya kadar verdiğimiz bilgiler için bkz: Karl Sigmund, *Sie nannten sich Der Wiener Kreis*, Springer Verlag, Wiesbaden 2015, s. 12-19

¹¹ Age, s. 16

¹² Age, s. 20

¹³ Age, s. 19

Mach'ın öncelikli sorunu "güç", "sıcaklık", "entropi", "madde" gibi fizik kavramlarının temellerini aydınlatmaktır. Bunun için de kökten, en basit gözlem verilerinden, yani duyumlardan yola çıkan bir anlayış getirmektedir.¹⁴ Dünyanın duyu verilerinden ibaret olduğu fikri böylece Mach'ın bilgi-kuramının temelini meydana getirmektedir. Özellikle "atomların var olup olmadığı" sorusu üzerine Ludwig Boltzmann'la yürüttüğü tartışmada da Mach, yine duyumcu bir perspektif benimsemiş ve atomlar algılanamaz oldukları için onların varlığını reddetmişti. Ancak bu kavrayış ve açıklama yüzünden daha sonra -özellikle Marxist- karşıtlarınca sıklıkla dile getirilecek olan solipsizm gibi büyük bir tehlike Mach'ın karşısında duruyordu.

Mademki dünya duyu verilerinden ibarettir, o halde bütün aşkınlıklar bir kenara bırakılmalı ve bütün bilgi deneyime, deneyim de algıya, yani duyumlara dayanarak ele alınmalı ve açıklanmalıdır: "Renkler, sesler, sıcaklık, zaman vs. hepsi farklı tarzlarda birbirine ve ruhsal durumlar, duygular ve iradeler de bunlara bağlıdır..."¹⁵ Bu niteliklerin oluşturduğu karmaşık ağdan başka nesnel olarak bilinebilecek hiçbir giz, kendinde şey veya başka bir aşkınlık düzlemi mevcut değildir. Tıpkı Viyana Çevresi'nin de dile getirdiği gibi: "sadece yüzey vardır." (bu kitapta bkz: s. 36) Dahası insan hayatı boyunca bu ağa yakalanmaktan kurtulamamaktadır, her zaman ve her yerde duyumlarla örülü bir konumdadır. Ancak ölümle birlikte bu süreç sona erer; Mach'ın kendi tabiriyle *ben kurtarılamazdır [unrettbar]*. Mach'ın dünyayı tözsüz, yalnızca duyu izlenimleri üzerine kurulmuş olarak kavrayışının izlenimci [empresyonist] tınısı, bilim insanlarının yanı sıra zamanın sanatçılarını da muhtemelen etkilemiştir, öyle ki Egon Friedell şu sözleri sarf etmekle durumu en nihai biçimde özetlemiş olmaktadır: "İzlenimciler Mach'ı resmediyorlardı."¹⁶

Viyana Çevresi'nin temsil ettiği felsefi çizgiyi ele almadan

¹⁴ Age, s. 20-21

¹⁵ Age, s. 25

¹⁶ Age, s. 27

önce istiyoruz ki 20. yüzyıla kaynaklık eden bilimsel ve teknik gelişmelerin neler olduğunu kısaca açıklayalım. Çünkü ancak bu sayede elinizdeki kitabın taşıdığı alt başlık olan “Program Yazıları” özelinde ortaya konulan antimetafizik anlayış ve bu anlayışın ortaya çıktığı zamanın ruhu anlaşılabilir. Bilimsel ve teknik gelişmelerin artık neredeyse her şeyin geçici olduğunu gösterdiği ve ilerlemenin artık bir realite olarak kavrandığı bu çağın özellikleri ve getirdiği yenilikler, Hegel’yan bir tarih perspektifinden bakılırsa Çevre’nin ve temsil ettiği dünya görüşünün ortaya çıkması için tüm koşulların hazır olduğunu ortaya koymaktadır.

Hiç şüphe yok ki 19. ve 20. yüzyıllar (en azından nicelik bakımından) ampirist, materyalist ve natüralist görüşlerin zaferini temsil etmektedir. Bilimsel icat ve keşiflerin bolluğu içerisinde pek tabii olarak metafizik karşıtı görüşlere duyulan güven de artmaktadır. Zaten 15-16. yüzyıllarda Copernicus, Galilei, Kepler ve Newton’ın devrim yaratan çalışmalarıyla başlayan bilimsel düşünce geleneği -ki hemen söyleyelim bu süreç çok daha gerilere de götürülebilir- dünya üzerinde elde ettiği saygıyla sonraki yüzyıllara önemli bir kapı aralamıştır. 19. yüzyıla geldiğimizde ise artık bir bilimsel gelişmeler enfasyonu karşı karşıya olduğumuzu görmekteyiz. Gerek matematik gerek doğa bilimleri bu keşiflerin ve ilerlemeci aydınlanma mantığının temel aldığı zeminler haline gelmiştir. Önce Georges Cuvier’nin karşılaştırmalı anatomi çalışmaları, sonrasında ise Charles Lyell’in jeolojide yaptığı keşifler Charles Darwin ve eş zamanlı olarak Alfred Russell Wallace’ın evrim kuramı için uygun zemini teşkil etti. Ernst Haeckel de çalışmalarıyla biyolojide önemli ilerlemeler kaydetti. Yüzyılın sonunda ise Gregor Mendel’in genetik devrimi hem Darwin’in Pangenesis Hipotezinin hem de Johannes Reinke’nin dominantlıklar teorisinin geçersizliğini ortaya koymuş ve biyolojide günümüze kadar süregelecek bir çalışma alanının ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Fizik ve kimyada da benzer ölçüde önemli keşiflerin ortaya çıkmasıyla bu yüzyılda karşılaşmaktayız. Michael Faraday ve James Clerk Maxwell elektromanyetizma üzerine çalışmaları, John Dalton’un atom teorisi, Avogadro yasası ya da hipo-

tezi, Justus von Liebig'in organik kimya üzerine araştırmaları bunlardan sadece birkaçıdır. Burada son olarak matematikteki gelişmeleri dile getirmek gerekecektir, bu gelişmeler Viyana evresi'nin doğrudan etkilendiği ve ilişkide bulunduğu bilim insanlarıyla ama özellikle fizikçilerle çok yakından ilgilidir. Matematikteki bu gelişmeler söz gelimi görelilik kuramının ortaya çıkmasında hayati bir rol oynamıştır. Çok kısa zaman aralıklarıyla Carl Friedrich Gauss, János Bolyai, Nikolay Lobaçevski ve Bernhard Riemann klid-dışı geometri anlayışını ortaya koydular. Bu isimler klid geometrisinin mümkün geometrilerden yalnızca biri olduğunu, hiperbolik veya eliptik gibi başka geometrilerin de olduğunu söylüyorlardı. Bu yeni keşiflerin atığı yolda 20. yüzyıla girerken, bilimsel araştırmalarda hâlâ sürmekte olan ilerlemeler asıl patlamasını iki önemli teoriyle gerçekleştirmiştir: Kuantum ve görelilik teorileri. Bunlardan ikincisi, evrenin yasalarına dair anlayışımıza iki yüzyıl boyunca mutlak hâkim Newton mekanikinin geçerliliğini bertaraf etmiş ve hem bilim hem felsefe için yeni uğraklar gerektiğine ilişkin inancı güçlendirmiştir.

Son olarak burada siyasi, sosyal, ekonomik koşullardan söz etmekte fayda görüyoruz. Dünya Savaşı'nın getirdiği yoksulluk ve zor şartlar, özellikle Almanya ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun yenilgisi sebebiyle buralarda yaşamı bir kat daha zorlaştırmıştır. Monarşilere karşı her iki ülkede de 1918 yılında cumhuriyet ilan edilmiş ve Nazilerin iktidarına kadar parlamenter rejimlerle ynetilmişlerdir. Avrupa'da yükselişe geçen nasyonalist hareketler büyük buhranın beraberinde getirdiği yıkımla birleşince Avusturya'da çatışmalar artmış ve çıkan i çatışma sonucunda Sosyal Demokrat Parti kapatılmıştır. Böylece Avusturya demokrasisi sona ermiştir. Bunu takip eden yıllarda Naziler ülkeyi bilfiil ele geçirmiş ve 2. Dünya Savaşı'nın bitimine kadar yönetmiştir. İşte Viyana evresi bu tarihsel miras ve siyasi koşullar içerisinde 1924 yılında düzenli olarak bir araya gelen felsefeciler, bilim insanları ve matematikçiler tarafından oluşturulmuştur.

Yukarıda söylediğimiz üzere perşembe akşamları belli felsefi ve bilimsel konuları tartışmak için Moritz Schlick'in etra-

finda farklı bilim dallarından kişiler toplanmaya başladı. Toplantılarda önce seçkin kişilerden gelen mektuplar okunur ve sonra güncel veya geleneksel mantık ve bilgikuramı sorunları tartışılırdı.¹⁷ Bu toplantılarda öğrenci ya da hocalardan oluşan en az 19 kişi hazır bulunurdu: Gustav Bergmann, Rudolf Carnap, Herbert Feigl, Philipp Frank, Kurt Gödel, Hans Hahn, Olga Hahn-Neurath, Bela Junos, Felix Kaufmann, Viktor Kraft, Karl Menger, Richard von Mises, Otto Neurath, Rose Rand, Josef Schächter, Moritz Schlick, Olga Taussky-Todd, Friedrich Waissmann ve Edgar Zilsel. Bunlar Çevre'nin çekirdeğini teşkil ediyorlardı. Bu isimlerin yanında bir de bazı toplantılara katılan yurtdışından önemli isimler de ekleniyordu. Bunların en önemlileri Alfred J. Ayer, Karl Bühler, Heinrich Gomperz, Carl Gustav Hempel, Hans Kelsen, W. V. O. Quine, Hans Reichenbach, Kurt Reidemeister ve Alfred Tarski'ydi.¹⁸ 1929 yılında Moritz Schlick Bonn'dan gelen daveti geri çevirip Viyana'da kalmaya karar verince Çevre'nin üç önemli üyesi (Hans Hahn, Otto Neurath ve Rudolf Carnap), Schlick'e karşı duydukları saygıyı göstermek adına *Bilimsel Dünya Anlayışı. Viyana Çevresi* isimli manifestoyu kaleme aldılar ve Çevre resmi olarak kendisini bu şekilde kamuoyuna duyurdu. Viyana Çevresi adını öneren Otto Neurath'tı ve bu ismin seçimiyle, metafizik çağrışıma sahip olan *dünya görüşü* (Weltanschauung) yerine *dünya anlayışı* (Weltauffassung) sözcük öbeğini kullanarak Çevre'nin bilimsel tavrını ortaya koymayı amaçlıyordu.¹⁹

Her ne kadar biz burada aşağı yukarı çeyrek yüzyıllık tek bir oluşum hakkında konuşsak bile, Friedrich Stadler Çevre'nin tarihçesini dört safhada incelemektedir. Belli kesin ayrımlarla ve isimlerle karakterize edilen bu dönemler, Çevre'nin hangi aşamalardan geçerek tarih sahnesine çıktığının anlaşılması için sanıyoruz uygun olacaktır. 1907-1911 yılları arasında Philipp Frank, Hans Hahn, Otto Neurath ve Richard

¹⁷ David Edmonds & John Eidinow, *age*, s. 118

¹⁸ Friedrich Stadler, "The Vienna Circle: Context, Profile and Development", *The Cambridge Companion to Logical Empiricism*, ed. Alan W. Richardson and Thomas E. Uebel, Cambridge 2007, s. 15

¹⁹ *Agm*, s. 14

von Mises Viyana kafelerinde “felsefenin bunalımı” üzerine yürüttükleri tartışmalarla ilk kez bir küçük çevre oluşturmuşlardı. Bu “ilk Viyana Çevresi’nin” metafiziğe karşı odak noktaları ampirizm, lojistik, Fransız uzlaşıcılığı, David Hilbert’in çalışmaları ve elbette Russell ve Whitehead’in *Principia Mathematica*’sıydı.²⁰ Bu grubun ve aslında doğal olarak Viyana Çevresi’nin gerçek kurucusu, Karl Menger’in de hocası olan -ki sonradan Menger de Kurt Gödel’in hocası olmuştur- matematikçi ve mantıkçı Hans Hahn’dı.²¹ İkinci safha Moritz Schlick’in Viyana’ya gelmesiyle başlamaktadır. Wittgenstein’in *Tractatus*’u yeni yayınlanmış, Hahn ve Kurt Reidemeister gibi matematikçiler bu eser üzerinde çalışmaya başlamışlardır. Wittgenstein bu kitabıyla çok geçmeden Çevre’nin en çok saygı duyduğu isimlerden biri haline gelecektir. Üçüncü safhada ise Çevre, 1929 tarihli manifestoyla birlikte kendisini kamuoyuna duyurmuş ve gerçek bir felsefi akım olarak tanınmaya başlamıştır. Bu safha Schlick’in eski bir öğrencisi tarafından öldürülmesiyle birlikte 1936 yılında son ermiştir. Bizim bu kitapta çevirilerini sunduğumuz metinlerin tamamı bu safhada ortaya çıkmış ürünlerdir ve Çevre’nin sonraki on-on beş yıllık programını anlamaya yardımcı olacak yegâne araçlardır. Schlick’in ölümünden iki yıl sonra, yani 1938’de Hitler Avusturya’yı ele geçirecek (Anschluss Österreichs) ve böylece Çevre’nin sonu resmen ilan edilecektir.²²

Viyana Çevresi yukarıda anlattıklarımızdan da anlaşılacağı üzere kendisini büyük bir gelenek üzerinde var etmiştir. Bilimsel gelişmelerin yanı sıra söz gelimi Ada Felsefesinin ampirik/pozitivist izleği, faydacılık ve pragmatizm, felsefi-mantıksal bir perspektiften bilimi önceleyen bir anlayış olarak Neokantçılık,²³ Mach ve Avenarius bunlardan en önemlileri-

²⁰ *Agm*, s. 16

²¹ *Agm*, s. 20

²² Paragrafın tamamı için bkz: Friedrich Stadler, *agm*, s. 16-17

²³ *Die Berliner Gruppe: Texte zum Logischen Empirismus*, ed. Nikolay Milkov, Felix Meiner Verlag, Hamburg 2015, s. XXIII. Alois Riehl’in sözleriyle: Biz günümüzün bilimsel felsefesini özellikle zamanımızın büyük doğa felsefecilerinin genel bakış açısından ele almak zorundayız. Doğâ felsefesinin hakiki takipçileri olan bunlar bizim filozoflarımızdır.” *Ibid.*, 40. Dipnot

dir. Tabii bunların yanına iki önemli isim daha eklenmelidir: Bertrand Russell ve Ludwig Wittgenstein. Fakat Viyana Çevresi'nin temsil ettiği metafizik karşıtı çizginin asıl devindirici si Ernst Mach'tır, onun etkisiyle metafiziği dışarıda bırakan bir felsefi anlayışı kendilerine hedef olarak seçmişlerdir. Schlick de bunu onaylamaktadır: "Metafiziğin reddi ilk kez Viyana Çevresi tarafından keşfedilmiş değildir."²⁴ Metafiziğin önermeleri test edilebilir yani doğrulanabilir olmadığı için²⁵ Çevre'nin düşünürleri için felsefenin konusu dışında kalmaktadırlar çünkü felsefe ifadelerin anlamını araştıran edimler olarak ele alınmaktadır (bu kitapta bkz: s. 61). Yalnızca doğrulanabilir olan, yani bilimsel araştırmanın meşru nesnesi olarak kabul edilen olgular bilimsel araştırmanın konusu olabilmektedir. Felsefe de anlamlı olsun ya da olmasın, bir önermenin ne demek istediğiyle ilgilenmektedir.

Doğrulama ilkesi olarak bilinen bu görüş Çevre'nin aslında en temel argümanlarından biridir fakat bu ilkenin kendisi bile içinde birtakım çelişkiler barındırmaktadır. Doğrulama ilkesini hayata geçirecek olan temel gözlem önermelerine *protokol önermeler* adını vermişlerdir. Ancak bu önermeleri basitçe elde etmek de hiç kolay bir iş değildir. Neurath bu durumu şöyle açıklamaktadır: "Elimizde bilimlerin çıkış noktası olarak kullanabileceğimiz hiçbir kesin protokol önermesi veya tabula rasa yoktur. Tıpkı gemiyi denizin ortasında inşa eden gemiciler gibiyiz."²⁶ Diğer taraftan her önermenin doğrulanmak zorunda olduğunu söyleyen bu ilke kendisine uygulanamamaktadır, yani ne yapılırsa yapılsın doğrulama ilkesinin doğrulanması mümkün olmamaktadır. İlke görülememekte, tadılamamakta, hissedilememekte, koklanamamakta, yani test edilememektedir; dolayısıyla anlamlıyı anlamsızdan ayırmak için Çevre'nin kullandığı bu ilke, ilkenin kendisine göre anlamsız olmaktadır.²⁷ Çevre burada tıpkı ampirist sava yönelti-

²⁴ Viktor Kraft, *age*, Springer Verlag, Wien 1968, s. 9

²⁵ Şafak Ural, *age*, s. 67

²⁶ Otto Neurath, "Protokollsätze", *Der Wiener Kreis: Ausgewählte Texte*, ed. Christian Damböck, Reclam Verlag, Stuttgart 2013, s. 75

²⁷ David Edmonds & John Eidinow, *age*, s. 134

len eleştiriyile karşı karşıya kalmaktadır. Diğer taraftan bu ilkeye en büyük darbe kısa zaman içerisinde Çevre'ye çok da uzak olmayan birinden, Karl R. Popper'dan gelmiştir. Dört örnek üzerinden -Marxist Kuram, Freud'un psikanalizi, Adler'in bireysel psikolojisi ve Einstein'ın Genel Görelilik Kuramı- yola çıkarak bir kuramın ancak yanlışlanmaya (Falsifikation) imkân tanıdığı ölçüde bilimsel bir kuram olarak değerlendirilebileceğini söylemekteydi. Aslında Popper'ın derdi, Viyana Çevresi'nin yaptığı gibi bilim ile metafiziği, anlamlı ile anlamsız ayırmaya yarayacak dilsel ölçütler aramaktan ziyade bilim ile sözde-bilim arasındaki farkı ortaya koyacak ölçütler bulmaktı.²⁸

Çevre'nin doğrulama ilkesi her ne kadar genel olarak kabul görürse görsün, tıpkı ele alınan diğer sorunlarda olduğu gibi burada da belli bir heterojenite kendini göstermiştir. Örneğin protokol önermeler konusunda Neurath ve Carnap arasında bir uzlaşmazlık vardır, ayrıca doğrulama ve yanlışlama ya da tümevarım ve tümdengelim gibi konularda tam bir uzlaşma sağlanamamıştır. Wittgenstein'in etkisi de 30'lardan itibaren Schlick ve Waissmann dışındaki üyeler nezdinde azalmaya başlamıştır; bunun yerine Berlin (Reichenbach ve Hempel) ve Varşova (Tarski) gruplarının ön plana çıktığı görülmektedir.²⁹ Stadler'e göre Çevre'yi karakterize edebilecek tek şey, öneri ve çözümlerin çoğulluğuyla sonuçlanan, metodolojik sorunlar ile ampirik ve biçimsel hakkında tartışmalardır.³⁰

30'larda ön plana çıkmaya başlayan Berlin Grubu (Die Berliner Gruppe) Viyana Çevresi için önemli bir oluşum olarak görünmesine karşın aralarında bazı temel anlayış farklılıkları olduğu açıktır. Her iki oluşum da pozitivist/ampirist bir çizgiyi benimseyip diyalog halinde kalmayı sürdürmekle birlikte aralarındaki özellikle felsefenin mahiyeti konusundaki derin ayrılık, bize burada konuyu biraz daha açmamız gerektiğini düşündürmektedir. Bu grubun kökeni Leonard Nelson tara-

²⁸ Age, s. 135

²⁹ Friedrich Stadler, *agm*, s. 25-26

³⁰ Friedrich Stadler, *agm*, s. 32

findan 1908'de kurulan *Jakob-Friedrich-Fries-Topluluğu*'dur.³¹ Grubun Viyana Çevresi gibi resmi bir manifestosu bulunmamaktadır; ayrıca üyelerinin sayısı da görece azdır, Hans Reichenbach, Walter Dubislaw, Kurt Grelling, Alexander Herzberg, Kurt Lewin, Carl Gustav Hempel en önemli üyeleridir. Bildiğimiz üzere Viyana Çevresi'ne hâkim olan görüşlerden bir tanesi ve en önemlisi, felsefenin görevinin önermelerin anlamını, bunların ne söylemek istediğini saptamak olduğunu söylemektedir. Böylece felsefe ve bilim farklı iki bilgi alanı olarak görülmektedir. Ancak Berlin Grubu'na göre felsefe ve bilim aynı kaynaktan gelmektedirler, o da bilimin kendisidir; felsefi olan yalnızca bilginin (Wissen) genel ilke ve kavramlarıdır.³² Reichenbach'a göre bilimsel araştırma bilim insanına mantıksal araştırma için yeterli zaman bırakmamaktadır, dolayısıyla kuramları mantıksal ve epistemolojik açıdan çözümlemek ve yeniden düzenlemek felsefecinin görevidir.³³

Felsefe ve bilim arasındaki ilişkiye dair bu anlayış farklılığı sebebiyle, 1929'da Prag'da düzenlenen kongrenin başlığı olan "Sağın Bilimlerin Bilgi Kuramı üzerine ilk Toplantı" yüzünden bir tartışma kendini gösterdi. Reichenbach isim olarak "Doğa Felsefesi Kongresi"ni önermişti çünkü doğa araştırmacılarıyla temas Berlin Grubu için en öncelikli konulardan biriydi. Ancak felsefe hakkında hiçbir şey duymak istemeyen Neurath ve Carnap buna şiddetle karşı çıktılar. Neurath bu tavrını daha sonra bir mektubunda şöyle açıklamıştı: "'Doğa Felsefesi' yanıltıcı bir ifadedir, çünkü bilimsel önermelerin yanında sanki anlamlı felsefi önermeler varmış gibi bir tınısı vardır."³⁴

Ne olursa olsun 20. yüzyılda aynı doğrultuda çalışmalar yapan bu iki oluşumun arasındaki fark, Çevre'nin kendi üyelerinin arasındaki farktan çok da büyük değildir. Tıpkı Viyana Çevresi'nin üyeleri gibi Berlin Grubu'nun üyelerinden bazıları da yurtdışına iltica etmiş ve çalışmalarını orada sür-

³¹ *Die Berliner Gruppe*, s. XVII

³² *Age*, s. XVI

³³ *Age*, s. XV-XVI

³⁴ *Age*, s. XVIII

dürmüşlerdir. Fakat önemli olan hem Viyana Çevresi hem Berlin Grubu'nun, aslında felsefenin başlangıcından bu yana farklı şekillerde devam ettirilen bir ilkede aynı cepheyi paylaşmış olmalarıdır. Metafiziği dışlamak ve olgusal zeminde kalmak ikisinin de ortak amacıdır. *De omnibus non dubitari potest* ilkesi asıl olarak Kartezyen düşünümün sloganı haline gelmiş olsa bile, gerçekte (felsefi ya da değil) her söylemin temel almak zorunda olduğu belli bir zemini ifade etmesi bakımından kaçınılmaz olarak her felsefenin uğrağı konumundadır. Bu ilke bazen *Ego* bazen de *factum* olarak ifade edilebilir ve tarih boyunca da edilmiştir fakat asıl önemli olan böyle bir ilkeden kolay kolay kaçınamayacak olmamızın gözler önüne serilmesidir, tabii felsefeyi şüphe üzerine kurgulayacak olmamız koşuluyla.

21 Haziran 1936'da Schlick'in yolu üniversitenin merdivenlerinde eski bir öğrencisi olan Johann Nelböck tarafından kesildi. Daha önce iki kez psikoloji koğuşunda yatmış ve kendisine paranoyak şizofreni (Viktor Kraft onun psikopat olduğunu söylemektedir³⁵) teşhisi koyulan Nelböck, dört el ateş ederek Schlick'i öldürdü. Sonrasında ise Schlick'in Yahudi ve Yahudi dostu, komünist, ateist olduğuna dair gazetelerde yazılar çıkmıştı. Bunun aksine Nelböck ulusal bir kahramana dönüştü, iki yıl sonra Anschluss'la birlikte salıverildi ve savaş yıllarını Reich'a hizmet ederek geçirdi.³⁶ Bu cinayet aslında Viyana Çevresi'nin de sonunu ilan etmiş oluyordu. 1924 yılında Schlick etrafında düzenli olarak toplanmaya başlayan felsefeci, matematikçi ve bilim insanlarından oluşan Çevre artık dağılacak, üyelerinin büyük kısmı iltica edecek ve çalışmalarına başka ülkelerde devam edeceklerdi. Yine bu kadar kısa bir zaman aralığında başarmış olduğu işler ve felsefe tarihine yaptığı katkılar, Çevre'nin her zaman önemli ve ayrıcalıklı bir yere sahip olmasını sağlamaya yetecektir.

Hasanhan Taylan Erkipçak

³⁵ Viktor Kraft, *age*, s. 6

³⁶ David Edmonds & John Eidinow, *age*, s. 113-116

Bilimsel Dünya Anlayışı. Viyana Çevresi

[*Wissenschaftliche Weltauffassung. Der Wiener Kreis (1929)*]
Ernst Mach Derneği (yay.)

Moritz Schlick'e adanmıştır.

Önsöz

1929 senesinin başında Moritz Schlick, Bonn'dan çok cazip bir davet aldı fakat kısa bir tereddütün ardından Viyana'da kalmaya karar verdi. Söz konusu düşünme biçimini ortak çalışmalarla ilerletebileceğimiz Bilimsel Dünya Anlayışı ekseninde "Viyana Çevresi" gibi bir oluşum ortaya çıktığında ise hem o hem de biz bu fırsatın ne kadar önemli olduğunun ilk kez farkına vardık. Çevre'nin katı bir organizasyonu yoktur; aynı temel bilimsel tutumlara sahip kişilerden oluşmaktadır; çevreye bireysel olarak dahil olunmaktadır fakat herkes bağlayıcı noktayı önplanda tutmaktadır, hiç kimse özel bir durum ya da istisna ile ilişkiyi bozamamaktadır. Birçok bakımdan birisi diğerini temsil edebilir, birinin çalışması başkaları tarafından ilerletilebilir.

Viyana Çevresi kendisiyle birlikte hareket edenlerle temasını sürdürmek ve kendisine uzak duranlar üzerindeyse belli bir etki kurmak amacını gütmektedir. *Ernst Mach Derneği'*ndeki iş birliği bu çabanın ifadesidir; derneğin başkanı Schlick'tir ve Schlick Çevresi'nin birçok üyesi yönetim kurulundadır.

Ernst Mach Derneği, Ampirik Felsefe Topluluğu'yla [*Gesellschaft für empirische Philosophie (Berlin)*] ortaklaşa 15 ve 16 Eylül 1929 günleri Prag'da, yine aynı zamanda orada düzenlenen Alman Fizik Topluluğu ve Alman Matematikçiler Birliği toplantısıyla ilgili olarak *Sağın Bilimlerin Bilgi Kuramı üzerine bir toplantı [eine Tagung für Erkenntnislehre der exakten*

Wissenschaften] düzenlemektedir. Özel sorunların yanısıra il-
keler düzeyinde her şey orada tartışılacaktır. Bu toplantı do-
layısıyla Viyana Çevresi ve Bilimsel Dünya Anlayışı hakkında
elinizdeki yazının yayınlanmasına karar verilmiştir. Bu yazı
Schlick 1929'un ekiminde misafir öğretim üyesi olarak bulun-
duğu Kaliforniya'daki Stanford Üniversitesi'nden döndü-
ğünde, teşekkür ve Viyana'da kalmasına duyulan sevincin
ifadesi olarak sunulacaktır. Broşürün ikinci kısmı, katılımcı-
larla birlikte düzenlenen bir bibliyografya içermektedir. Bu-
nun amacı Viyana Çevresi'ne dahil olan ya da yakın duran
kişilerin üzerinde çalıştıkları sorun alanları hakkında genel
bir görünüm sunmaktır.

Ağustos 1929

Ernst Mach Derneği adına:

Hans Hahn - Otto Neurath - Rudolf Carnap

I. Bilimsel Dünya Anlayışı'nın İçinde Geliştiği Viyana Ortamı

1. İlk Zamanlar

Birçok kişi, bugün *metafizik* ve teolojik düşüncenin yalnız-
ca gündelik yaşamda değil, ama bilimde de tekrardan arttığı-
nı iddia ediyor. Burada söz konusu olan genel bir görünüm
mü, yoksa sadece belirli çevrelerdeki sınırlı bir dönüşüm mü-
dür? Bu iddianın kendisi, üniversitelerde verilen derslerin
konularına ve felsefi yayınların başlıklarına şöyle bir göz ata-
cak olursak kolayca doğrulanabilir. Günümüzde aydınlan-
manın ve *antimetafizik olgu araştırmalarının* muhalif tini, kendi
varlığının ve görevlerinin farkına vararak güç kazanmaktadır.
Bazı çevrelerde de kurgu [Spekulation] yerine deneyime da-
yanan düşünce biçimleri, henüz yeni ortaya çıkmış bir dire-
nişle, her zamankinden çok daha sağlam bir temele oturtul-
muştur.

Bilimsel Dünya Anlayışı'nın tini [Geist wissenschaftlicher Wel-
tauffassung], görgül bilimlerin [Erfahrungswissenschaft] her
alanındaki araştırmalarda, kendisine yer bulmaktadır. Bu ise
yalnızca çok az sayıda öncü düşünür tarafından sistematik

olarak kavranır ve ilkesel olarak savunulur, ancak bunlar, nadiren hemfikir insanlardan oluşan bir çevreyi kendi etraflarında toplayabilecek durumdadırlar. Antimetafizik girişimlerle ilk olarak büyük ampirist geleneklerin hâlâ yaşamaya devam ettiği İngiltere’de karşılaşıyoruz; Russell ve Whitehead’in mantık ve gerçeklik analizi [Wirklichkeitsanalyse] üzerine çalışmaları uluslararası bir önem kazandı. ABD’de de bu girişimler çeşitli biçimler aldı; bir anlamda James¹ de bunların arasında sayılabilir. Yeni Rusya da kısmen daha eski materyalist akımlara dayansa bile tamamıyla bilimsel dünya anlayışı arayışındadır. Bilimsel Dünya Anlayışı doğrultusunda birçok verimli çalışma Kıta Avrupası’nda, özellikle Berlin (Reichenbach, Petzoldt, Grelling, Dubislav ve başkaları) ve Viyana’da bulunabilir.

Viyana’nın bu gelişim için özellikle uygun bir zemin olması tarihsel olarak anlamlıdır. 19. Yüzyılın ikinci yarısında *liberalism* Viyana’da uzun süre egemen olan politik görüştü. Düşünce dünyası bu nedenle aydınlanma, ampirizm, faydacılık [Utilitarismus] ve İngiltere’nin serbest ticaret hareketinden türemektedir. Viyana liberal hareketinde dünya çapında şöhrete sahip bilginler başta gelmektedir. Burada antimetafizik tin korunmuştur; Mill’in eserlerini çeviren (1869-80) Theodor Gomperz ile Sueß, Jodl ve diğerlerini hatırlamak yerinde olacaktır.

Viyana’nın bilimselleştirilmiş *toplumsal eğitimde* [Volksbildung] öncü olması, bu aydınlanma ruhuna bir teşekkür borçludur. O zamanlar Victor Adler ve Friedrich Jodl’in çabalarıyla Toplumsal Eğitim Birliği [Volksbildungsverein] kuruldu ve çalışmaları uzun süre devam ettirildi; ayrıca “halk için üniversite kursları” [volkstümliche Universitätskurse] ve “halk evleri” [Volksheim] de, metafizik karşıtı görüşleri ve materyalist tarih anlayışı tüm çalışmalarında kendisini gösteren tanınmış tarihçi Ludo Hartmann’ın sayesinde hayata geçirildi. Aynı ruhtan bugünkü okul reformunun öncüsü olan “özgür okul” [freie Schule] hareketi de doğdu.

¹ Amerikan Pragmatizminin kurucularından William James.

Öğrencilik (1861-64) ve sonrasında doçentlik zamanlarında Viyana’da olan Ernst Mach (doğ.1838) işte bu liberal atmosfer içerisinde bulunmuştu. Viyana’ya tekrar ancak ileri yaşlarında, tümevarımsal bilimler felsefesi [Philosophie der induktiven Wissenschaften] alanında kendisi için bir kürsü kurulduğunda geri geldi (1895). Ampirik bilimleri, öncelikle de fiziği metafizik düşüncelerden arındırmak konusunda yoğun bir çaba içindeydi. Mach’ın burada, çalışmalarıyla Einstein’a zemin hazırladığı mutlak uzam eleştirisini [Kritik des absoluten Raumes], kendinde şey ve töz kavramı [Ding an sich und der Substanzbegriff] metafiziğine karşı verdiği mücadeleyi ve de son birimlerden, yani duyu verilerinden meydana gelen bilimsel kavramların inşası [Aufbau der wissenschaftlichen Begriffe aus letzten Elementen, den Sinnesdaten]² üzerine araştırmalarını hatırlamak yerinde olur. Ancak bugün bilimsel gelişmeler birkaç bakımdan onu haksız çıkarmaktadır, örneğin atomculuğa karşı fikirleri ile duyu psikolojisi yoluyla fiziğin destekleneceği beklentisi açısından. Düşüncelerinin ana hatları ise ilerleme sürecinde olumlu anlamda değerlendirildi ve kullanıldı. Sonrasında ise, yukarıda sözü edilen

² Ernst Mach’a göre bilimsel çalışmaların amacı ve görevi her bilginin duyu verilerine [Sinnesdaten], ki Mach bu duyu verilerini “Elemente” olarak adlandırmaktadır, dayandırılmasıdır. Mach’ın duyu verilerine verdiği bu önem, onun *fenomenalist* olarak değerlendirilmesinin sebebidir; fenomenalizme göre dünya “duyu verilerinde verilenlerden ibarettir”, görüngülerden ötesini ve hatta gerçekliğin kendisini bilmek imkansızdır. Tartışma asıl olarak Kant’ın “kendinde şey” kavramının dışarıda bırakılmasına yönelik bir tepkiden doğmuştur. *Eisler’in Felsefe Sözlüğüne* göre (Rudolf Eisler, *Wörterbuch der philosophischen Begriffe*, 1904) aralarında her ne kadar bazı temel farklılıklar da olsa Hume, Comte, Albert Lange ve Nietzsche’nin de söylediği üzere Schopenhauer bu anlayış içinde sayılmaktadır. Hatta ilk dönem Wittgenstein’in da fenomenalist görüşlere sahip olduğunu söyleyenler de vardır. Fakat duyu verilerine yapılan bu kesin vurgu nedeniyle bu düşünce biçiminin duyumculukla (sensüalizm) karıştırılmaması gerekmektedir. Bu ikisi arasındaki ilişki, ampirizm ve pozitivism arasındaki ilişkiye benzetilebilir. Duyumculuk bilginin kökenine ve kaynağına ilişkin bir açıklama getirmeyi amaçlarken, fenomenalizmin hedefi meşru bilginin ne olduğu sorusunu yanıtlamaktır. Böylece duyumculuk ve fenomenalizm, öznenin bağımsız bir varlık anlatısı yapmaktan kaçınarak ampirizm ve pozitivismden ayrılmaktadır. Ayrıca kış: Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayınları, İstanbul 1999; *duyumculuk ve fenomenalizm* maddeleri.

ampirist fikirleri eksiksiz temsil eden Ludwig Boltzmann³, Mach'ın bu kürsüsünde görev yaptı (1902-06).

İkisi de fizikçi olan Mach ve Boltzmann'ın felsefe kürsüsündeki çalışmaları, fiziğin temelleriyle birbirlerine sıkı sıkıya bağlı olan mantıksal ve bilgi kuramına ilişkin sorunlarda canlı bir ilginin hüküm sürdüğünü ortaya koydu. Temellere ilişkin bu sorunlar da yerini mantığın restorasyonu çabalarına bıraktı. Aslında Viyana'da, Franz Brentano'nun katkılarıyla tamamen farklı bir alanda bu çalışmalar için zemin hazırlanmıştı (1874'ten 1880'e kadar ilahiyat fakültesinde felsefe profesörü, daha sonra felsefe fakültesinde doçent). Brentano katolik bir din adamı olarak skolastik felsefeye yakınlık duyuyordu; felsefesini, Kant ve diğer idealist sistem filozoflarını bir kenara bırakıp, bir mantık reformu çevresinde doğrudan skolastik mantığa ve Leibniz'in çalışmalarına dayandırıyordu. Brentano ve öğrencilerinin, mantığın yeniden sağlam bir şekilde temellendirilmesi için çalışmalar yapan Bolzano (*Bilim Kuramı [Wissenschaftslehre]*, 1837) gibi kişilere yakınlığı sürekli kendisini gösterdi. Özellikle Alois Höfler (1853-1922), Mach ve Boltzmann'ın etkisiyle Bilimsel Dünya Anlayışı taraftarlarının güçlü bir biçimde desteklendiği bir forumdan önce Brentano'nun felsefesinin bu yönünü ön plana aldı. Viyana Üniversitesi'ndeki *felsefe topluluğunda [philosophische Gesellschaft]*, Höfler'in yönetimi altında fiziğin temelleri sorusuna ve benzer mantıksal ve bilgi kuramına ilişkin sorunlara dair çok fazla sayıda tartışma gerçekleşti. Yine bu topluluk tarafından *Mekaniğin Klasik Eserlerine Önsöz ve Girişler*⁴ isimli bir çalışma ile Bolzano'nun bazı ayrı yazıları (Höfler ve Hahn tarafından, 1914 ve 1921) yayımlandı. Kendine ait nesne teorisi [Gegenstandstheorie] (1907), modern kavram teorileriyle hiç olmazsa belli bir benzerlik gösteren ve öğrencisi Ernst Mally (Graz) sembolik mantık alanında çalışan genç Alexius von Meinong

³ Avusturyalı fizikçi. Çalışmalarıyla fiziksel bir sistemin entropisinin (yani düzensizliğinin) sürekli arttığını ortaya koymuştur.

⁴ *Vorreden und Einleitungen zu klassischen Werken der Mechanik, Galilei, Newton, D'Alembert, Lagrange, Kirchhoff, Hertz, Helmholtz*. Übersetzt und herausgegeben von Mitgliedern der Philosophischen Gesellschaft an der Universität zu Wien. Leipzig, 1899.

(sonradan Graz'da profesör olan) Viyana'daki Brentano Çevresi'nde bulundu (1870-82). Hans Pichler'in gençlik yazıları da (1909) bu düşünce çevresinin etkisiyle ortaya çıktı.

Mach'la aşağı yukarı aynı zamanda onun yaşıtı ve arkadaşı Josef Popper-Lynkeus Viyana'da faaliyette bulundu. Fiziksel-teknik başarılarının yanında sistematik olmasa bile zengin felsefi gözlemlerinden ve ayrıca rasyonalist ekonomi planından (Genel Besin Temini Görevi⁵, 1878) burada bahsetmekte yarar vardır (1899). O, Voltaire hakkındaki kitabında tanık olduğumuz üzere, bilinçli olarak aydınlanma ruhuna hizmet etti. Metafiziğin reddi, onun Rudolf Goldscheid gibi başka bazı Viyanalı sosyologlarla ortak yanıydı. Dikkate değerdir ki Viyana'da, marjinal fayda okulu [Grenznutzenlehre]⁶ sayesinde *ulusal ekonomi* [Nationalökonomie] alanında da kesin bir bilimsel yöntem sürdürülmüştür (Carl Menger, 1871); bu yöntem İngiltere, Fransa ve İskandinavya'da kendisine yer buldu, ama Almanya'da başarılı olamadı. Marksist teori de Viyana'da kendine özgü bir vurguyu korudu ve zamanla geliştirildi (Otto Bauer, Rudolf Hilferding, Max Adler v.b.).

Çeşitli kesimlerden gelen bu etkiler, Viyana'da özellikle yeni yüzyılın başlangıcından itibaren giderek daha fazla sayıda insanın, daha genel sorunları görgül bilimleri takip ederek sıkça ve büyük bir istekle tartışmasına neden oldu. Söz konusu olan her şeyden önce fiziğe ilişkin metodolojik ve epistemolojik sorunlardı, örneğin Poincaré'nin uzlaşımcılığı [Konventionalismus]⁷, Duhem'in fizik teorilerinin amaç ve yapısına [Ziel und Struktur der physikalischen Theorien] ilişkin görüşleri gibi (Çevirmeni Viyanalı Friedrich Adler, Mach'ın savunucusu ve o zamanlar Zürih'te fizik doçentiydi);

⁵ Die allgemeine Nährpflicht als Lösung der sozialen Frage, 1912

⁶ Toplam faydaya ek olarak ilave her birimin sağladığı fayda miktarı. Toplam faydanın artışına karşıt olarak, marjinal fayda giderek azalmaya eğilimlidir.

⁷ Fransız matematikçi ve fizikçi Henri Poincaré, Kant'ın geometrinin sentetik a priori olduğuna ilişkin görüşlerini eleştirerek, geometrinin bütün kavram, ilke ve aksiyomlarının birer uzlaşma olduğunu ileri sürmektedir. Bu açıklama özellikle Öklid-dışı geometrilerin ortaya çıkmasıyla birlikte ortaya atılmıştır ve tüm geometrik dizgelerin meşru olduğunu kabul etmektedir. Buna göre her bir geometri farklı diller kullanmaktadır ve hangisini seçeceğimiz, incelediğimiz uzamın yapısına uygunluklarıyla doğru orantılıdır.

ve ayrıca matematiğin temelleri sorusu ile aksiyomatik yöntemin, sembolik mantığın ve benzer alanların sorunları da söz konusuydu. Bilim ve felsefe tarihi açısından sırasıyla özellikle aşağıdakiler bir araya getirildi; bunlar, başlıca eserleri burada belirtilen temsilcilerin içinde yer aldıkları akımlarla nitelendirilebilirler.

1. *Pozitivizm ve ampirizm*: Hume, aydınlanma, Comte, Mill, Richard Avenarius, Mach.

2. *Ampirik bilimlerin temelleri, amaçları ve yöntemleri* (fizikte, geometride v.s. varsayımlar): Helmholtz, Riemann, Mach, Poincaré, Enriques, Duhem, Boltzmann, Einstein.

3. *Sembolik mantık [Logistik]* ve onun gerçekliğe uygulanması: Leibniz, Peano, Frege, Schröder, Russell, Whitehead, Wittgenstein.

4. *Aksiyomatik yöntem [Axiomatik]*⁸: Pasch, Peano, Vailati, Pieri, Hilbert.

5. *Mutçuluk [Eudämonismus]*⁹ ve pozitivist sosyoloji: Epiküros, Hume, Bentham, Mill, Comte, Feuerbach, Marx, Spencer, Müller-Lyer, Popper-Lynkeus, Carl Menger (baba).

2. Schlick'in çevresindeki Durum

1922'de Moritz Schlick Kiel'den Viyana'ya atandı. Etkinliği Viyana'nın bilimsel atmosferinin tarihsel gelişimine gayet iyi bir biçimde uyuyordu. Kendisi, esasen fizikçi olarak, Mach ve Boltzmann tarafından başlatılan ve antimetafizikçi Adolf Stöhr tarafından bir anlamda devam ettirilen geleneği tekrar hayata geçirdi. (sırasıyla Viyana'da: Mach, Boltzmann, Stöhr, Schlick; Prag'da: Mach, Einstein, Philipp Frank.)

Yıllar içinde, Bilimsel Dünya Anlayışı doğrultusunda çeşitli çalışmaları birleştiren, merkezinde Schlick'in bulunduğu bir çevre bir araya geldi. Bu da verimli ve karşılıklı bir coşkunun doğmasına neden oldu. Çevrenin üyeleri, yayınlarına gö-

⁸ Belirli aksiyomlar üzerinden gerçekleştirilen akıl yürütme yöntemi. Bu yöntem özellikle mantık ve matematikte, önermenin başlangıçta kabul edilen aksiyomlara indirgenip indirgenemeyeceğine yönelik çalışmalarda yoğun olarak kullanılmaktadır.

⁹ İnsan davranışlarının mutluluk isteğiyle belirlendiği görüşüne dayanan ahlak öğretisi.

re kaynakçada belirtilmiştir. Bunlardan hiçbirisi, deyim yerindeyse “saf” [rein] felsefeci değildi, tersine hepsi önceden farklı bilimsel alanlarda çalışmışlardı. Yani farklı bilim dallarından ve esasen farklı felsefi görüşlerden geliyorlardı. Ancak yıllar geçtikçe artan bir benzerlik ortaya çıktı; bu da özgün bir bilimsel görüşün sonucuydu: “Söylenebilen her şey, açıkça söylenebilir”¹⁰ (Wittgenstein); fikir ayrılıkları arasında nihayet artık bir uzlaşma mümkündü. Zamanla sadece metafizikten arınmış çalışmaların değil, ayrıca metafizik karşıtı¹¹ bir yaklaşımın da hepsinin ortak amacı olduğu, gittikçe daha açık bir biçimde kendini gösterdi.

Yaşam üzerine sorular çevrede tartışılan konular arasında ön planda olmamasına karşın, bu sorulara dair görüşler, dikkate değer bir uyumun ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Bu görüşlerin, Bilimsel Dünya Anlayışı’yla ilk anda salt teorik bakış açısından görüldüğünden daha yakın bir benzerliği vardır. Örneğin, ekonomik ve toplumsal ilişkilerin yeniden biçimlendirilmesi, insanlığın birleştirilmesi, okul ve eğitimde yenileştirme çalışmaları, Bilimsel Dünya Anlayışı’yla içsel bir bağıntısının olduğunu ortaya koymaktadır; bu da gösteriyor ki, bu çalışmalar çevrenin üyeleri tarafından onaylanmakta, sempatiyle karşılanmakta ve bazıları tarafından etkili bir şekilde desteklenmektedir.

Viyana Çevresi [Der Wiener Kreis], kapalı bir grup olarak yalnızca ortaklaşa işler yapmakla yetinmemektedir. Ayrıca Bilimsel Dünya Anlayışı’na yakın durabildikleri ve metafizik ile teolojiyi terk edebildikleri ölçüde, günümüzün etkin hareketleriyle ilişki kurmaya da çalışmaktadır. *Ernst Mach Derneği* [Der Verein Ernst Mach] bugün, çevrenin insanlarla diyalog kurduğu yerdir. Bu derneğin amacı programında belirtildiği gibi, “Bilimsel Dünya Anlayışı’nı desteklemek ve yaymaktır. Bu yüzden sosyal bilimlerle doğa bilimlerinde eksiksiz bir

¹⁰ Ludwig Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*, “Vorwort”: “Was sich überhaupt sagen läßt, läßt sich klar sagen; und wovon man nicht reden kann, darüber muß man schweigen.”

¹¹ Burada kastedilen, metafizik sorunları ve tartışmaları dışarıda bırakan çalışmaların aksine, doğrudan metafiziğe saldıran ve onun geçersizliğini göstermeyi amaçlayan yaklaşımlardır.

araştırmının öneminin daha iyi anlaşılması için, Bilimsel Dünya Anlayışı'nın şu anki durumu üzerine konferanslar düzenleyecek ve yayınlar yapacaktır. Bundan dolayı modern ampirizmin düşünsel araçları, ki kamusal ve özel yaşam biçimleri de bunları gereksinmektedirler, yeniden düzenlenmelidir." İsminin seçimiyle demek, takip ettiği ana görüşü belirtmeyi amaçlamaktadır: Metafizikten arınmış bilim [Metaphysikfreie Wissenschaft]. Ancak bu, programında Mach'ın bütün kuramlarını kabul ettiği anlamına gelmemektedir. Viyana Çevresi, Ernst Mach Derneği üyelerinin çalışmaları sayesinde, zamanın gereklerini yerine getireceğine inanmaktadır: Düşünce araçlarının gündelik hayat için, yani bilim insanlarının ve hatta bilinçli bir yaşam tarzına herhangi bir şekilde katılan herkesin günlük yaşantısı için biçimlendirilmesi gerekmektedir. Toplumsal ve ekonomik düzenin akla uygun bir biçimde değiştirilmesine yönelik çalışmalarda kendisini gösteren canlılık, Bilimsel Dünya Anlayışı hareketine de nüfuz etmektedir. Ernst Mach Derneği'nin Kasım 1928'deki kuruluşunda, Bilimsel Dünya Anlayışı çerçevesindeki topluluk çalışmaları çevresinde en yoğun biçimde toplanan Schlick'in başkan olarak seçilmesi, Viyana'nın şimdiki durumunu yansıtmaktadır.

Schlick ve Philipp Frank birlikte, içinde şimdiye dek çoğunlukla Viyana Çevresi üyelerinin yazdığı kitaplardan oluşan *Bilimsel Dünya Anlayışı Üzerine Yazılar*¹² isimli bir dizi yayımlamaktadırlar.

II. Bilimsel Dünya Anlayışı

Bilimsel Dünya Anlayışı kendi savlarından daha çok ilkel görüşü, bakış açısı ve araştırma yönelimleri ile tanımlanmaktadır. Amacı her şeyi *tek bir bilim* [Einheitswissenschaft] altında toplamaktır. Farklı bilimsel alanlardan araştırmacıların faaliyetlerini uyum içerisinde bir araya getirmek için çaba göstermektedir. Bu amaçla da *kolektif* bir tutum ortaya koymakta ve öznelarası olarak bilinebilene [intersubjektiv Er-

¹² Schriften zur wissenschaftlichen Weltauffassung; 1928-1937 yılları arasında on kitap, bu dizide yayınlanmıştır.

faßbares] vurgu yapmaktadır; buradan nötr bir formül dizgesi ya da tarihsel dillerin döküntülerinden kurtarılmış bir sembolizm ve de bütüncül bir kavramlar dizgesi [Gesamtsystem der Begriffe] arayışı doğmaktadır. Duruluk ve açıklık amaçlanmakta ve bilinemez karanlıklar ile gizemli derinlikler reddedilmektedir. Çünkü bilimde “derinlik” diye bir şey yoktur; sadece yüzey vardır: Deneyimlenen her şey karmaşık, her zaman apaçık olmayan, fakat çoğunlukla ayrıntıda kavranabilen bir ağ meydana getirir. Her şey insan için erişilebilirdir ve insan her şeyin ölçüsüdür. Burada Platoncularla değil ama Sofistlerle, Pisagorcularla değil ama Epikürcülerle, hatta dünyasal özü ve buradalığı [Diesseitigkeit] temsil eden tüm diğer görüşlerle bir benzerlik kendisini gösterir. Bilimsel Dünya Anlayışı için *çözülemeyecek hiçbir sır yoktur* [Die wissenschaftliche Weltauffassung kennt keine unlösbaren Rätsel]. Geleneksel felsefi sorunların aydınlatılması, bunların kısmen sözde-sorunlar [Scheinprobleme] olarak alınmasını, kısmen ampirik sorunlara dönüştürülmesini ve böylece görgül bilimlerin çalışma alanına dahil edilmesini sağlamaktadır. Felsefi çalışmaların görevi, kendi “felsefi” ifadelerini ortaya koymak değil, ama sorunları ve ifadeleri aydınlatmaktır.¹³ Bu aydınlatma

¹³ Almanca felsefe ve mantık terminolojisinde, bugün farklı yazarlar ve düşünürler onlara hangi değişik anlamları verirlerse versinler, Türkçe’ye aynı sözcükle, yani “önerme” sözcüğüyle aktarılabilecek üç farklı kavram bulunmaktadır: “Aussage”, “Satz” ve “Proposition”. “Proposition” görece geç bir zamanda bu terminolojiye dahil olmuştur. Diğer ikisi ise farklı anlamlarla donatılarak kullanılmaktadırlar. Söz gelimi bugün genel olarak “Aussage” “önerme”, “Satz” ise “tümce” veya “cümle” olarak karşılanmaktadır. Hatta elinizdeki metnin İngilizce çevirisinde her iki sözcük de “statement” olarak çevrilmiştir. Fakat biz Deleuzeyen kurala uyarak -ki buna göre bir yazar farklı sözcükler kullanıyorsa farklı şeyler kastediyordur (bkz.: Spinoza Üzerine Onbir Ders)- “Aussage” sözcüğünü genel olarak *tasarım* anlamına sahip olmasına karşın, Almanca aslına bir ölçüte sadık kalmaya çalışarak *ifade*, “Satz” sözcüğünü de -eğer gramatik bir anlam içermiyorsa- *önerme* olarak çevirdik. Elinizdeki metnin yazıldığı tarih, Çevre’nin kendisine örnek olarak aldığı düşünürler -Wittgenstein gibi- göz önünde bulundurulacak olursa, bu iki kavramın, bugün olduğundan daha farklı içeriklere sahip olduğu görülecektir. Örneğin *Tractatus Logico-philosophicus* bunun anlaşılması için uygun bir zemin sunmaktadır. Hem Ogden hem Pears/McGuinness çevirilerinde “Satz” sözcüğü “proposition” ile karşılanmıştır. Kitabın bir mantık eseri olduğu he-saba katılacak olursa, yazarın Türkçe çevirisinde olduğu gibi “tümceler” de-

yöntemi *mantıksal çözümleme [logische Analyse]* yöntemidir; Russell şu şekilde ifade etmektedir: Bu yöntem “matematikçilerin eleştirel araştırmaları sonucunda yavaş yavaş ortaya çıkmıştır. Bana göre önümüzde tıpkı Galilei’nin fizikte gerçekleştirdiğine benzer bir ilerleme bulunuyor: kanıtlanabilir tek tek sonuçlar, hayal gücüne dayanan kanıtlanamaz, tümelleyici¹⁴ iddiaların yerini alıyor.”¹⁵

ğil, tersine “önergeler” üzerine düşündüğü kolayca anlaşılacaktır. *Tractatus* 6.3751 bize kalırsa tahminimizi haklı çıkarmaktadır: “Die Aussage, daß ein Punkt des Gesichtsfeldes zu gleicher Zeit zwei verschiedene Farben hat, ist eine Kontradiktion.” Önergeler bir doğruluk değerine sahip olduğu için *tasarılanamama* veya *düşünülememe* anlamında “Kontradiktion” yani *çelişki* barındıramazlar, sadece doğru veya yanlış olabilirler. (Oruç Aruoba’nın bu pasajı çevirirken “Aussage” için “önerme” sözcüğünü kullanması -ki aynı sözcüğü 2.0201’de “dilegetiriş” olarak aktarmıştır- yukarıda açıkladığımız nedenlerden ötürü kritik düzeyde yanlış anlamalara yol açabilmektedir. Oruç Aruoba’nın çalışması gerçek anlamda bir çeviri krizidir, dahası *Tractatus* bunlarla doludur. Mesela *Sachverhalt* için de Hilmi Yavuz bir itiraz dile getirmektedir; bkz: Hilmi Yavuz, “Wittgenstein’in *Tractatus*’unda iki sorunsal üzerine”, *Felsefe Yazıları*, Bağlam Yay, İstanbul 1987, s. 101-115). Fakat hemen ekleyelim, Wittgenstein’a göre bir de sentaktik/semantik açıdan saçma [unsinnig] önergeler vardır ki (örneğin *Tractatus* 4.003) bunlar genellikle felsefede karşımıza çıkarlar ve çelişki barındırmaktan ziyade bir şey söylememekle, yani bu önermelere herhangi bir tasarımın eşlik etmemesiyle diğerlerinden ayrılırlar. Bu önergeler çelişki içermedikleri için klasik anlamda önerme olarak kabul edilmektedirler. Fakat “Aussage” ve “Satz” sözcükleri 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bugün kullandığımız anlamlara karşılık gelmeye başlamışlardır. Örnek vermek gerekirse Viktor Kraft “cümlelerin” [Satz] bir sözcük dizisi olduğunu fakat “önermenin” [Aussage] bir gerçekliğe [Sachverhalt] bağlı olduğunu söylemektedir. Ayrıca ona göre Türkçe veya Almanca bir cümleden bahsedilebilirken, Türkçe veya Almanca bir önerme söz konusu edilememektedir. Bkz: Viktor Kraft, *Erkenntnislehre*, Springer Verlag, Viyana 1960, s. 127. Buna göre bir “önerme” doğruluk/yanlışlık değerine sahip cümledir. Heimut Seiffert’a göre “dieses Haus ist dreistöckig”, “this house has three floors” ve “bu ev üç katlıdır” üç farklı *cümledir* fakat aynı *önermeye* karşılık gelmektedirler. Ayrıca Seiffert önergelerin doğruluk değerinin zamana ve bilimsel gelişmelere bağlı olarak değişebildiğini söyler. Örnek olarak da “güneş dünyanın etrafında dönmektedir” önermesini verir. Bu önermenin orta çağda ve bizim zamanımızdaki geçerliliği farklıdır. Helmut Seiffert, *Einführung in die Wissenschaftstheorie Bd. 1: Sprachanalyse, Deduktion, Induktion in Natur- und Sozialwissenschaften*, Verlag C. H. Beck, Münih 2003, s. 83.

¹⁴ [Almanca metinde *auf das Ganze gehend*]. Burada kastedilen bütüne yönelik, genelleyici önergeler ya da ifadelerdir. Orjinal İngilizce metinde ifade “*generalities*” olarak geçmektedir.

Bu yeni ampirizm ve pozitivizmi, daha çok biyolojik-psikolojik temele sahip öncekilerden özs el olarak farklı kılan, iş te bu *mantıksal çözümleme yöntemi*dir. Birisi eğer “tanrının olmadığını”, “dünyanın ilks el nedeninin bilinçsizlik olduğunu” [der Grund der Welt ist das Unbewußte] ya da “her varlıkta temel ilke olarak entelekyanın [Entelechie]¹⁶ bulunduğunu” iddia edecek olursa, ona “söylediğin şey yanlış” demek yerine, “bununla ne demek istediğini” sorarız. Böylece iki ifade biçimi arasındaki keskin sınır kendisini göstermiş olur. İlk biçime dahil olan ifadeler, tıpkı ampirik bilimlerde olduğu gibi ortaya konulur; ifadenin anlamı, mantıksal çözümleme veya daha tam söyleyecek olursak ampirik olarak verilenler üzerine en basit ifadeye indirgeme yoluyla belirlenebilir. Biraz önce sözü edilen türden diğ er ifadeler, eğer metafizikçilerin söylediği şekilde alınırlarsa, tamamen boş ve anlamsız [bedeutungsleer] görünürler. Tabii ki bunlar sıkça ampirik ifadeler olarak yeniden yorumlanabilirler; bundan dolayı da metafizikçiler için çoğunlukla son derece özs el olan duygusal içeriklerini yitirirler. Metafizikçiler ve teologlar kendileriyle çelişerek, ortaya attıkları önermelerle bir şeyler söylediklerine, bir gerçekliği gösterdiklerine inanırlar. Halbuki çözümleme, bu önermelerin hiçbir şey ifade etmediğini, aksine herhangi bir yaşam bilincinin [Lebensgefühl]¹⁷ ifadesi olduğunu göstermektedir. Böyle bir şeyi dile getirmek, yaşam için şüphesiz önemli bir görev olabilir. Ancak bunun için uygun olan ifade araçları şiir ya da müzik, yani sanattır. Bunun yerine bir kuramın dilsel örtüsü kullanılacaksa, o zaman şöyle bir tehlike ile karşılaşırız: Bu, başka hiçbir şeyin olmadığı yerde kuramsal bir içerikmiş gibi karşımıza çıkacaktır. Bir metafizikçi veya teolog, dildeki alışlagelmiş giysileri hâlâ kullanmak isterse, o halde kendine karşı dürüst olmalı ve bir fikri açıkladığını değil ifade ettiğini, bir teori ortaya attığını ya da bir

¹⁵ Bertrand Russell, *Our Knowledge of the External World: As a Field for Scientific Method in Philosophy*, George Allen & Unwin 1949, s. 14

¹⁶ Aristoteles'e göre, her varlığın erişmeye yöneldiği olgunluk durumu.

¹⁷ Aslında bir “duygu durumu” olarak çevrilmesi gereken bu sözcük öbeğini, bilinçli bir duygu durumunu ifade ettiğ inden ve bir tutum olduğ undan dolayı “bilinç” sözcüğüyle aktarmayı uygun bulduk.

bilgi aktarımı gerçekleştirdiğini değil de edebi eser ya da efsane ürettiğini açıkça kabul etmelidir. Eğer bir mistik, tüm kavramların ötesinde veya üstünde olan deneyimler yaşadığını iddia ederse, söyledikleri yadsınamaz. Ama o da bu konuda konuşamaz, çünkü konuşma, kavramlarla kuşatma, bilimsel olarak sınıflandırılabilen olgulara [Tatbestände] dayanma anlamına gelir.

Bilimsel Dünya Anlayışı metafizik felsefeyi reddetmektedir. Peki ama metafiziğin yaptığı hatalar nasıl gösterilebilir? Bu soru psikolojik, sosyolojik ve mantıksal olarak çeşitli bakış açıları altında ortaya konulabilir. Psikolojik araştırmalar henüz başlangıç aşamasındadır; kapsamlı açıklamalara yönelik yaklaşımlar ise ancak Freudyen psikanaliz araştırmalarında görülebilir. Aynı şekilde bu, sosyolojik araştırmalarda da “ideolojik üstyapı” [ideologischer Überbau] teorisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Başka verimli araştırmalar için burada hâlâ açık bir alan bulunmaktadır.

Metafizik hataların mantıksal kökenini açıkça ortaya koyma yönündeki girişimler de özellikle Russell ve Wittgenstein’in çalışmalarıyla birlikte gittikçe artmıştır. Metafizik kuramlarda ve hatta bunların soruyu ortaya koyma biçimlerinde iki temel mantık hatası bulunmaktadır: *Geleneksel dil* biçimleriyle kurulan yakınlık ve düşüncenin mantıksal yetilerine [die logische Leistung des Denkens] dair belirsizlik. Örneğin sıradan günlük dil, hem nesneler [Dinge] (elma) hem de bağıntılar (arkadaşlık), durumlar (uyku) ve nitelikler (sertlik) için aynı sözcük türlerini, yani isim yapılarını [Substantiv] kullanır; böylece dil, işlevsel kavramların da yanlış bir biçimde somut olarak [dinghaft] anlaşılmasına neden olur (maddeleşme, cisimleşme, tecessüm [Hypostasierung, Substanzialisierung]). Felsefe için de korkunç sonuçları olan, dilin yanlış kullanımıyla ilgili sayısız benzer örnek verilebilir.

Metafiziğin ikinci temel hatası anlayış sorunundadır; buna göre düşünce [das Denken] ya kendisinden herhangi bir deneyim materyalini kullanmaksızın bilgiyi doğurur, ya da en azından verilmiş bir gerçeklikten çıkarsama [Schließen] yoluyla yeni bir içeriğe ulaşabilir. Ancak mantıksal araştırmalar bize düşünce ve çıkarsamaların, belli önermelerden, ilkinde

olmayan hiçbir şeyi içermeyen başka önermelere geçmekten [Übergang] (totolojik değişim) başka bir şey olmadığı sonucunu vermektedir. Bu nedenle “saf düşünceden” metafizik üretmek mümkün değildir.

Böylece mantıksal çözümlemeyle, sadece kelimenin gerçek ve klasik anlamıyla metafizik, hatta özellikle skolastik metafizik ve Alman İdealizmi değil, Kantçılığın ve modern *önselciliğin* [Apriorismus] içerisinde saklanmış gizli metafizik de aşılmaktadır. Bilimsel Dünya Anlayışı, saf akıldan kaynaklanan hiçbir geçerli bilginin, Kant’ın bilgi kuramına [Erkenntnistheorie] ve hepsinden çok Kant öncesi ve sonrası ontoloji ve metafiziğe temel oluşturan hiçbir “sentetik a priori yargının” varlığını kabul etmemektedir. Kant’ın a priori bilgi örnekleri olarak kabul ettiği aritmetik ve geometri yargıları ile fiziğin belli ilkeleri artık tartışılmaya başlanmıştır. Modern ampirizmin temel savları da tam olarak sentetik a priori bilgi olanağının reddine dayanmaktadır. Bilimsel Dünya Anlayışı, yalnızca nesneler hakkındaki görgül önermeler ile analitik [analytisch] mantık ve matematik önermelerinin varlığını kabul etmektedir.

Bilimsel Dünya Anlayışı’nın tüm destekçileri, önselciliğin açık veya gizli metafizik tutumunun reddi konusunda hemfikirler. Viyana Çevresi ayrıca, dış dünyanın [Außenwelt] ve başka zihinler sorununun [Fremdpsychisches]¹⁸ gerçekliği ve gerçek-dışılığı [Realität oder Nichtrealität] üzerine (eleştirel) *realizm*’in ve *idealizm*’in ifadelerinin metafizik karakterli olduğunu söyleyen bir anlayışı temsil etmektedir, çünkü bunlar da eski metafiziğe yöneltilen itirazlara aynı şekilde yanıt vermek durumundadırlar: Bu ifadeler doğrulanabilir ve olgusal içerikli olmadıklarından [nicht sachhaltig]¹⁹ anlamsızdır.

¹⁸ İngilizce: *Other minds*. Bu sorun Viyana Çevresiyle birlikte tekrar gündeme getirilmiştir. Alman filozof Max Scheler bu kavramı başkalarının yaşantısı veya deneyimi olarak kullanmaktadır. Scheler’e göre insanın ruhsal süreçleri yüzünden doğrudan okunabilir; bunun aksine Viyana Çevresi üyeleri bunun mümkün olmadığını, bir bireyin deneyiminin başkası tarafından doğrudan algılanamayacağını savunmaktadırlar, yani başka zihinler üzerine bilimsel olarak konuşulamaz. Yalnızca davranışlar üzerine davranışçı açıklamalar getirmek mümkündür.

¹⁹ İngilizce metinde “*without content*”, yani “içeriksiz” olarak çevrilmiştir.

lar. *Bir şey ancak bütün deneyim yapılarına dahil edildiğinde "gerçek"tir [wirklich].*

Bilimsel Dünya Anlayışı, metafizikçiler tarafından bilgi kaynağı olarak özellikle vurgulanan *sezgiyi [Intuition]* reddetmemektedir. Yine de her sezgisel bilgiyi akla uygun olarak adım adım temellendirmeyi amaçlamaktadır. Araştırma için her araç kullanılabilir; ancak elde edilen bilgi doğrulanmalıdır [muß der Nachprüfung standhalten]. Sezgide daha yüksek ve kesin bir bilgi biçimi bulan, duyuusal deneyim içeriğini dışarıda bırakan ve kavramsal düşüncenin sıkı zincirlerinden bağışık hiçbir anlayış kabul edilemez.

Bilimsel Dünya Anlayışı'nı esasen *iki ilkeyle* tanımlayabiliriz. *Birincisi* Anlayış *ampirist ve pozitivisttir*: Yalnızca dolaysız olarak verilenlere dayanan görgül bilgiler vardır. Bu sayede meşru ve geçerli bir bilimin içeriğinin sınırları belirlenmiş olur. *İkinci olarak* Bilimsel Dünya Anlayışı çalışmalarında belli bir yöntem, yani *mantıksal çözümleme* yöntemini kullanmaktadır. Bilimsel çalışmaların amacı, ampirik materyalleri mantıksal çözümleme yöntemine tâbi tutarak, hepsini tek bir bilim [Einheitswissenschaft] altında toplamaktır. Her bilimsel ifadenin anlamının verilmiş olan bir şey [das Gegebene] üzerine bir ifadeye dayandırılarak kurulmak zorunda olmasından dolayı, hangi bilim dalına ait olursa olsun her bir kavramın anlamı, verilmiş olanın doğrudan kendisini gösteren en aşağıdaki kavramlara doğru sürekli bir sonraki kavrama dayandırılarak adım adım belirlenmelidir. Böyle bir çözümleme yöntemi tüm kavramlara uygulanabilseydi, o zaman bu kavramlar bir doğrulama ya da "yapı dizgesine" [Konstitutionssystem] dahil edilebilirlerdi. Böyle bir yapı dizgesi, yani bir "*yapı kuramı*" [Konstitutionstheorie]²⁰ kurmayı amaçlayan araştırmalar, Bilimsel Dünya Anlayışı'nın mantıksal çözümleme yöntemini uyguladığı çerçeveyi belirler. Bu tip araştırmaları gerçekleştirmek, geleneksel Aristotelesçi-skolastik mantığın bu amaç için tamamen yetersiz olduğunu kısa zamanda göstere-

²⁰ Rudolf Carnap, belli temel kavramalardan diğer kavramaların türetilmesini ve böylece bunların mantıksal, matematiksel, biyolojik, sayısal gibi geniş anlamda nesne türleri arasında yerinin mantıksal olarak konumlandırılmasını sağlamak amacıyla bu kuramı ortaya atmıştır.

cektir. İlk olarak modern sembolik mantıkta (*lojistik*), kavram tanımlarını ve ifadeleri gereken kesinlikte ortaya koymak ve sıradan düşüncenin sezgisel çıkarsama sürecini biçimlendirmek, yani kesin, sembol dizisiyle [Zeichenmechanismus] otomatik olarak kontrol edilebilen bir hale getirmek mümkün olmuştur. Yapı kuramına dair araştırmalar, öz-deneyimden [eigenpsychische Erlebnisse]²¹ edinilen kavramlar ile nitelik bildiren kavramların, yapı dizgesinin en alt katmanlarına dahil olduğunu göstermektedir; fiziksel nesneler bu katmanın hemen üzerinde depolanmaktadır, bunlardan da başka zihinler [fremdpsychisch] ve son olarak da sosyal bilimlerin nesneleri yapılandırılmaktadır. Çeşitli bilim dallarından kavramları yapı dizgesinde dahil etmek bugün ana hatlarıyla mümkün olmaktadır, ancak daha tam bir uygulama için hâlâ yapacak çok şey vardır. Tüm kavramlar dizgesinin biçiminin ortaya koyulma olasılığının ispatlanmasıyla birlikte, verilmişler üzerine tüm ifadelerin dayanağı ve bununla *tek-bilimin* [Einheitswissenschaft] yapısal biçimi [Aufbauform] ortaya çıkacaktır.

Bilimsel betimleme yapılırken söz konusu olan, nesnelerin “özü” değil, yalnızca *yapısıdır* (düzenlenme biçimi). İnsanı dile bağlayan şey yapı formülüdür; bu formül de insanların ortak bilgi içeriğini taşımaktadır. Öznel olarak deneyimlenen nitelikler -kırmızılık, sevinç- kendi başına yalnızca yaşantıdır [Erlebnis], bilgi değil; mesela optik sadece bir körün de temelde kavrayabildiği şeyler ile ilgilenir.

III. Sorun Alanları

1. Aritmetiğin Temelleri

Viyana Çevresi’nin çalışmalarında ve tartışmalarında, çeşitli bilim dallarında karşılaşılan birçok farklı sorun ele alınmaktadır. Çevre, bu çeşitli sorunlara yönelik yaklaşımları sistematik olarak bir araya getirmeye ve böylece sorunun durumunu ortaya koymaya çalışmaktadır.

²¹ Rudolf Carnap’ın terminolojisinde bir kişinin doğrudan deneyimini ya da yaşantısını ifade etmek için kullanılır.

Aritmetiğin temelleri sorunu, yeni bir mantık anlayışının gelişmesine sebep olduğundan, Bilimsel Dünya Anlayışı için özel tarihsel bir öneme sahiptir. Önceleri kavramsal temellerin hassasça doğrulanmasından çok ne kadar yeni sonucun elde edildiğine önem verilen matematikte, 18. ve 19. yüzyıllarda olağanüstü verimli bir gelişme gösterdikten sonra bile, eğer daima övülen yapısal kesinliğini sürdüreceksen, bunun için doğrulama sürecinin gerekli olduğu nihayet kabul edildi. “Kümeler kuramının paradoksları” [Paradoxien der Mengenlehre]²² gibi bazı çelişkiler ortaya çıkınca da bu doğrulama sürecinin uygulanması çok daha zorunlu hale geldi. Buradan sadece matematiğin bir alanındaki zorlukların değil, ama geleneksel mantığın temellerindeki özsel hataları gösteren genel mantıksal çelişkilerin [allgemeinlogische Widersprüche] ya da *antinomilerin* söz konusu olduğu kısa sürede anlaşıldı. Bu çelişkilerin ortadan kaldırılmasına yönelik çalışmalar, mantığın yeniden gelişmesine etkili bir biçimde katkı sağladı. Böylece *sayı kavramının aydınlatılmasına* yönelik çabalar, içsel *mantık reformuna* yönelik çabalarla bir araya geldi. Leibniz ve Lambert zamanından bu yana kavramların ve çıkarsama yöntemlerinin yüksek bir kesinlikle uygulanmasıyla gerçekliği saptamak ve matematiğe benzer bir sembolik dizge [Symbolik] yöntemiyle bu kesinliğe ulaşmak düşüncesi her zaman çok önemli olmuştur. Boole, Venn ve başka birçok araştırmacıdan sonra özellikle Frege (1884), Schröder (1890) ve Peano (1895) bunun üzerinde çalışmışlardır. Bu ön çalışmalar sayesinde *Whitehead ve Russell* (1910), sadece eski mantığın çelişki-

²² Kümeler kuramı 19. yüzyılın sonunda Georg Cantor tarafından oluşturulmuştur. Ona göre herhangi bir ortak özellik elemanların küme oluşturması için yeterlidir. Fakat ilk olarak Bertrand Russell Gottlob Frege’ye yazdığı bir mektupta bu kuramının çelişkilerini gösteren bir örnek vermiştir. Bu paradoksa göre kendi kendisinin elemanı olmayan kümelerin kümesi, eğer başlangıçta kendi kendisinin elemanı olarak kabul edilirse kendi kendisinin elemanı olmamaktadır; aynı şekilde bu küme kendi kendisinin elemanı olarak kabul edilmezse de kendi kendisinin elemanı olmaktadır. Bu paradoks her zaman başlangıçta yapılan varsayımın tersi sonuç vermektedirler. Russell bu sorunu çözmek için *tipler kuramını* ortaya atmıştır; böylece her her küme derecelendirilmiş ve “tüm kümelerin kümesi” diye bir kümenin kullanılması engellenmiştir. Bu konu için ayrıca bkz: Ali Nesin, “Russell Paradoksu”, *Matematik Dünyası* içinde, 2003, s. 27-32.

lerinden kaçınmayan, aksine bu mantığın ortaya koyduğu sonuçları ve bunların pratik kullanılabilirliğini bir hayli aşan bir sembolik mantık dizgesi (*lojistik*) kurabilmişlerdir. Onlar bu mantıksal dizgeden, matematiği mantıkta sağlam bir temele oturtmak için, aritmetik kavramları ve çözümleme yöntemini geliştirmişlerdir.

Ama yine de aritmetiğin (ve kümeler kuramının) temelleri bunalımını aşmak için gerçekleştirilen bu denemelerde kesin olarak tatmin edici hiçbir çözüm bulunamayan birtakım zorluklar varlığını sürdürmüştür. Bugün bile bu alanda birbirine karşıt üç farklı yönelim bulunmaktadır; Russell ve Whitehead'ın *mantıkçılığının* [*Logizismus*] yanında aritmetiği belirli kuralları olan bir formül oyunu olarak [*als ein Formelspiel mit bestimmten Regeln*] kavrayan Hilbert'in *biçimciliği* [*Formalismus*]²³ ve aritmetik bilginin, daha fazla indirgenemeyen ikili-tekliklerin [*Zwei-Einheit*]²⁴ sezgisine dayandığını öne sü-

²³ David Hilbert matematiği az sayıda belirli aksiyoma indirgeyerek, diğer teorem ve önermelerin bu aksiyomlar üzerinden kanıtlanmasını sağlayacak biçimsel bir dizge oluşturmaya çalışmıştır. Hilbert'e göre bu dizgedeki her bir deyim anlamından tamamıyla arındırılmalıdır ve salt semboller olarak ele alınmalıdır. Bu sembollerin kullanılma biçimi de başka anlamsız kurallarla belirlenmelidir. Konuyu daha yakından incelemek için bkz: Ernest Nagel, James R. Newman, *Gödel Kanıtılaması*, çev. Bülent Gözkân, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2007, s. 53-60.

²⁴ [İngilizce çeviri metinde *duality and unity*; başka metinlerde *two-oneness* olarak da çevrilmektedir] Bu kavram L. E. J. Brouwer'in sezgiciliğinde çok temel bir yere sahiptir. Buna göre zaman bilinci belli bir aşamada iki farklı parçaya ayrılır ve bu ikiliklerden biri hafızada kalır. Brouwer'e göre eğer bu ikiliklerin niteliklerini soyutlarsak, geriye matematiğe temel oluşturacak sayısal ikilik formu kalır. Her teklik iki farklı parçaya ayrıldığı için ikili-teklikler matematiğin gerçek, orjinal sezgisidir [Urintuition] Ayrıca bu ikilik formu da tekrar kendi içinde bölünerek üçlük, sonrasında dörtlük, beşlik ve nihayet çokluk kavramlarını meydana getirirler. Konuyla ilgili olarak bkz.: Richard L. Tieszen, *Mathematical Intuition. Phenomenology and Mathematical Knowledge*, Kluwer Academic Publishers 1989, s. 12. Ayrıca Wittgenstien'in Viyana'da, Çevre'nin üyeleriyle birlikte Brouwer'in bir konferansını dinlemiştir. Onun ikili-teklik kavramına nasıl bir açıklama getirirdi sorusunun yanıtını merak eden okurlar şu esere de bakabilirler: Rudolf Taschner, *Der Zahlen gigantische Schatten. Mathematik im Zeichen der Zeit*, Springer 2017, s. 167-168. Bu pasajlarda kavram, tamamen kurgusal olarak doğum süreci üzerinden açıklanmaktadır.

ren Brouwer'in sezgiciliği [Intuitionismus]. Bu üç yönelim arasındaki tartışmalar, Viyana Çevresi'nde büyük bir ilgiyle takip edilmektedir. Sonucun ne olacağını önceden görmek mümkün değildir; ama ne olursa olsun bu sonuç mantığın yapısını ve hatta bu sorunların Bilimsel Dünya Anlayışı için önemini etkileyecektir. Bazılarına göre bu üç yaklaşım aslında birbirlerine görüldüğü kadar uzak değildir. Hatta bu kimse-lere göre bu üç yönelimin özsel nitelikleri gelecekteki gelişmelerle birbirlerine daha da yaklaşacak ve muhtemelen Wittgenstein'in geniş kapsamlı düşüncelerinin etkisiyle son tahlilde birleşeceklerdir.

Russell ve Wittgenstein'in araştırmalarına dayanan, matematiğin totolojik karakterde olduğu anlayışı, Viyana Çevresi tarafından da desteklenmektedir. Bu anlayışın sadece önselcilik ve sezgikle değil, ayrıca matematik ve mantığı adeta deneysel-tümevarımsal olarak ele alan daha eski ampirizmle (örneğin Mill) de karşıtlık içinde bulunduğu dikkate alınmalıdır.

Aritmetik ve mantığın sorunları bağlamında, hem genel olarak *aksiyomatik yöntemin* özüne (eksiksizlik kavramı, bağımsızlık, tek biçimlik, tek anlamlılık²⁵ vd.) hem de belirli bir matematiksel alan için aksiyom dizgelerinin ortaya koyulmasına yönelik araştırmalar yapılmaktadır.

2. Fiziğin Temelleri

Viyana Çevresi'nin ilgisi ilk başta en çok gerçeklik bilimlerinin [Wirklichkeitswissenschaft] yöntem sorunlarına yöneliktir. Gerçekliği bilimsel dizgelerle, özellikle *varsayım ve aksiyom*

²⁵ Burada tek biçimlik ve tek anlamlılık olarak çevirdiğimiz kavramlar, Almanca olarak sırasıyla *Monomorphie* ve *Nichtgabelbarkeit*'dir. *Nichtgabelbarkeit* (ing: *non-forkability* ya da *unambiguity*), Abraham Adolf Fraenkel tarafından *Kümeler Kuramına Giriş* (1928) adlı kitapta ortaya atılan üçüncü eksiksizlik (alm: *Vollständigkeit*, ing: *completeness*) kavramıdır ve esasen her iki yorumun aynı cümleyi karşılaması anlamına gelir. Günümüzde bu kavramın yerine *semantik eksiksizlik* kavramı kullanılmaktadır. Kümeler Kuramı'nun diğer iki eksiksizlik kavramı ise dedüktif eksiksizlik (*decidability* ya da *deductive completeness*) ve tekbiçimlilik ya da kategoriklik (*monomorphy* ya da *categoricity*).

dizgeleriyle ortaya koyma sorunu, Mach, Poincaré, Duhem gibi kişilerin düşüncelerinin etkisiyle gündeme geldi. Bir aksiyom dizgesi, her şeyden önce tüm ampirik uygulamalardan bütünü koparılabilir ve bir örtük tanımlar dizgesi olarak ele alınabilir; bununla şu söylenmektedir: Aksiyomlarda ortaya çıkan kavramlar içeriklerine göre değil, aksiyomlar arasındaki karşılıklı ilişkilerine göre saptanır, hatta tanımlanır. Ancak böyle bir aksiyom dizgesi, ilk olarak yeni tanımların eklenmesiyle, yani hangi gerçeklik nesnelerinin aksiyom dizgesinin parçası olarak ele alınması gerektiğini gösteren “bağıntı tanımlarıyla” [Zuordnungsdefinitionen]²⁶ anlam kazanır. Gerçekliği mümkün olan en tutarlı ve basit kavramlar ve yargılar ağıyla sunan ampirik bilimlerin gelişimi, tarihsel olarak görüldüğü üzere, iki türlü ortaya çıkabilir. Aksiyomlarda veya bağıntı tanımlarında yeni deneyimler dolayısıyla gereksinilen değişiklikler yapılabilir. Bununla özellikle Poincaré tarafından ele alınan gelenek sorununa değinilmektedir.

Aksiyom dizgelerinin gerçekliği nasıl uygulanacağına dair metodolojik sorun esas olarak her bilimsel alan için söz

²⁶ [İngilizce metinde *coordinating definitions*] Hans Reichenbach tarafından ortaya atılan bu tanım durumuna göre fiziksel nesneler, uzamsal denklik kriterine göre tanımlanırlar. Reichenbach, deneyimin mümkün olmadığı durumlarda denkliği, bir gözlem sorunundan ziyade tanımlama sorunu olarak değerlendirmek gerektiğini söylemektedir. Şöyle ki, bu dünyada kullandığımız fiziksel bir aracın, mesela bir cetvelin, başka bir uzamda genişleşip genişlemediğini tespit etmemizin imkânı bulunmamaktadır, çünkü bu genişliği ölçmek için de yine o aynı uzamda bulunmak ve aynı genişlemeye maruz kalmak kaçınılmaz olmaktadır. Reichenbach bunu denklik [Kongruenz] sorunu olarak adlandırmaktadır ve kendi verdiği örnekle söyleyecek olursak, bir sabah uyandığımızda biz dahil her şeyin, her nesnenin on kat büyüdüğünü varsayarsak, bunu tespit etmemizin olanaklı olup olmadığını sormaktadır. Getirdiği çözüm, bunu bir gözlem meselesi yerine bir tanım meselesi olarak görmektir. Ona göre biz iki uzam arasında niceliksel bir *denklik olduğunu değil*, ama bunları *denk olarak aldığımızı* söylemeliyiz. Bu sayede nesneler arasındaki niceliksel farklar, ancak ölçme biriminin tanımlandığı uzama göre, başka bir deyişle iki uzam arasında özdeşlik olduğu varsayımına göre belirlenebilmektedir. Reichenbach’a göre düzenleyici tanımın oltadan kaldırılması, yeni bir geometri elde etmemize imkan tanımakta ve bu *geometinin görelliliği* [Relativität der Geometrie] olarak adlandırılmaktadır. Daha geniş bilgi için bkz.: Hans Reichenbach, *Der Aufstieg der Wissenschaftlichen Philosophie*, Vieweg 1968, s. 148-153

konusudur. Araştırmaların bugüne kadar neredeyse sadece fizik için verimli olması, bilimin tarihsel gelişiminin bugünkü seviyesinden anlaşılabilir, çünkü fizik, kavramlarının kesinliği ve saflığı konusunda diğer bilim dallarından açık ara ileridedir.

Doğabilimlerinin ana kavramlarının epistemolojik açıdan çözümlenmesi, bu kavramları, çok eski zamanlardan bu yana içine giren *metafizik fazlalıklardan* [*von den metaphysischen Beimengungen*] kurtarmada gittikçe daha çok etkili olmaktadır. Özellikle Helmholtz, Mach, Einstein ve başka birçok isim tarafından *uzay, zaman, töz, nedensellik* ve *olasılık* kavramları durulaştırılmıştır. Mutlak uzay ve zaman teorileri görelilik kuramı sayesinde aşılmıştır; uzay ve zaman artık mutlak taşıyıcılar değil, tersine temel süreçlerin düzenleyici yapılarıdır. Atom ve Alan teorileri²⁷ maddi töz düşüncesine bir son vermiştir. Nedensellik de bir “etkinin” ya da “zorunlu bağıntının” antropomorfik karakterinden kurtarılmış ve bir koşul ilişkisine ve işlevsel bir düzenlemeye indirgenmiştir. Ayrıca katı olarak kabul edilen doğa yasalarının bazılarının yerine istatistik yasaları geçmiştir, hatta kuantum teorisinin hemen ardından, en küçük uzay-zaman alanlarında ortaya çıkan görüngülere [*Erscheinungen*], katı nedensellik yasasının [*einer streng kausalen Gesetzmäßigkeit*] uygulanabilirliğine dair şüpheler artmaktadır. Olasılık kavramı da ampirik olarak kavranan görelilik kavramına [*Relative Häufigkeit*]²⁸ indirgenmektedir.

Sözü edilen sorunlara *aksiyomatik yöntemin* uygulanması sayesinde, bilimin ampirik öğeleri salt geleneksel olandan, ifade içeriği de tanımdan ayrılmaktadır. Sentetik a priori yar-

²⁷ Alan Teorisi: En genel anlamıyla fiziksel nesnelerin oluşumunu ve bu nesnelerin etkileşimini inceleyen teori. Önemli alan teorileri, *Kuantum Alan Teorisi*, *Birleşik Alan Teorisi* ve *Sicim Alan Teorisi*dir.

²⁸ Görelilik, mutlak sıklığın [*absolute Häufigkeit*] toplama oranını ifade etmek için kullanılan kavramdır. Örneğin 100 kişinin eğitim durumu sorulmaktadır ve bunlardan 10'unun üniversite okuduğunu öğreniriz, bu durumda üniversite okuyanların mutlak sıklığı 10 olarak belirlenir. Bu mutlak sıklığı toplama oranlayacak olursak görelilik sıklığı elde ederiz, yani $10:100=0,1$. Bu durumda görelilik sıklığı %10'dur.

gı için artık kullanım alanı kalmamıştır. Dünyanın bilgisinin mümkün olması, insan aklının materyalin biçimini belirlemesine değil, ama materyalin belirli bir tarzda düzenlenmesine dayanır. Bu düzenlenmenin biçimi ve derecesi önceden bilinemez. Dünya bilinebilirliğini [Erkennbarkeit] yitirmeden, olduğundan çok daha büyük ya da küçük olarak düzenlenebilirdi. Sadece adım adım ilerleyen görgül bilimlerdeki araştırmalar, bize dünya yasalarının geçerli olduğu nokta hakkında bilgi verebilir. *Tümevarım* yöntemi, yani dünden bugünü, buradan orayı çıkarsama, eğer yasalılık [Gesetzmäßigkeit] varsa elbette geçerlidir. Ancak bu yöntem a priori bir yasalılık koşuluna dayandırılmaz. Yeterli bir neden sunsun ya da sunmasın, uygulansın ya da uygulanmasın, hangi koşullar altında verimli sonuçlar verirse versin, mümkün olabilir; ama asla kesinlikten söz edilemez. Yine de bilgi kuramsal düşünüm [die erkenntnistheoretische Besinnung], ampirik olarak doğrulanabildiği ölçüde tümevarımsal çıkarsamaya önem verilmesini gerektirir. Bilimsel Dünya Anlayışı, bir araştırmanın sonucunu, bu sonuç eksik verilerle mantıksal olarak yetersiz bir biçimde açıklanmasına veya ampirik olarak yetersiz araçlarla elde edilmesine karşın reddetmeyecektir, buna karşın Anlayış daima zengin araçlarla doğrulama sürecini uygulamaya, yani dolaylı ya da dolaysız, deneyimlenene [Erlebtes] geri dönmeye çalışmaktadır.

3. Geometrinin Temelleri

Fiziğin temellerine ilişkin sorunda son on yılda *fiziksel alan* [physikalischer Raum] sorunu önem kazandı. Gauss (1816), Bolyai (1823), Lobaçevski (1835) gibi kişilerin araştırmaları, *Öklid-dışı geometri*²⁹ düşüncesini, bir başka deyişle o zamana kadar tek başına egemen olan Öklid'in klasik geometri dizgesinin, sadece mantıksal olarak eşit değere sahip sonsuz küme-

²⁹ Öklid'in "paralellik aksiyomu" olarak da bilinen 5. postulatının reddedilmesi sonucu kurulan, eğri uzay geometrisidir. Aşağı yukarı benzer zamanlarda Carl Friedrich Gauss, János Bolyai, Nikolay Lobaçevski ve Bernhard Riemann'ın öncü çalışmalarıyla ortaya çıkmıştır. Bunlardan özellikle Lobaçevski geometrisi (hiperbolik geometri) ve Riemann geometrisi (eliptik geometri) önemlidir.

lerden biri olduğu bilgisini ortaya koydu. Böylece bu geometrik yaklaşımlardan hangisinin gerçeklik alanı olduğu sorusu ortaya çıktı. Gauss büyük bir üçgenin açılarının toplamını ölçerek bu soruya yanıt vermek istemişti. Bununla *fiziksel geometri* ampirik bir bilime, fiziğin bir dalına dönüştü. Ayrıca sorun Riemann (1868), Helmholtz (1868) ve Poincaré (1904) tarafından da ele alındı. Poincaré fiziksel geometrinin, fiziğin tüm diğer dallarına bağlanması gerektiğini vurguluyordu: Ona göre gerçeklik alanının doğası sorusu, yalnızca bütüncül bir fizik dizgesi bağlamında [im Zusammenhang mit einem Gesamtsystem der Physik] cevaplandırılabilirdi. Daha sonra Einstein, bu soruya belirli bir Öklid-dışı dizge çerçevesinde cevap veren böyle bir bütüncül dizge buldu.

Sözü edilen gelişmelerle birlikte fiziksel geometri, saf *matematiksel geometriden* gittikçe daha açık bir biçimde ayrıldı ve mantıksal çözümlemenin daha sonraki gelişmeleriyle yavaş yavaş daha da çok biçimlendirildi. İlk önce aritmetikleştirildi, yani belirli bir sayısal dizge kuramı [Theorie eines bestimmten Zahlensystems] olarak yorumlandı. Sonrasında aksiyomatikleştirildi, yani geometrik öğeleri (nokta vd.) belirsiz nesneler olarak kavrayan ve yalnızca karşılıklı ilişkilerini saptayan bir aksiyom dizgesiyle ifade edildi. Ve nihayet geometri mantıksallaştırıldı, yani belirli bağıntı yapılarına dair bir kuram olarak [als eine Theorie bestimmter Relationsstrukturen] yeniden ortaya konuldu. Geometri böylece aksiyomatik yöntemin ve genel bağıntı kuramının [allgemeine Relationstheorie] önemli bir uygulama alanı haline geldi. Bununla da mantığın gelişimi ve genel olarak Bilimsel Dünya Anlayışı için çok önemli olan bu iki yöntemin gelişmesine katkıda bulundu.

Matematiksel ve fiziksel geometri arasındaki ilişki doğal olarak, yukarıda sözü edildiği gibi, fiziğin temelleri üzerine daha genel araştırmalarda önemli bir rol oynayan aksiyom dizgelerinin gerçekliğe uygulanması sorununda ilk sırada yer almaktadır.

4. Biyoloji ve Psikolojinin Temelleri

Biyoloji her zaman özel bir alan olarak metafizikçiler tarafından ilgiyle izlenen bir alan olmuştur. Bu, özel bir yaşam

gücü öğretisiyle, yani *vitalizm*³⁰ ifade ediliyordu. Bugün bu öğretinin modern temsilcileri, öğretiyi açık olmayan, bulanık eski biçiminden, kavramsal olarak açık bir hale taşımaya çalışmaktalar. Yaşam gücünün [Lebenskraft] yerine “dominantlıklar” (Reinke, 1899)³¹ ya da “entelekya” (Driesch, 1905) geçmektedir. Ne var ki bu kavramlar verilmiş indirgenebilirliği desteklemediği için, Bilimsel Dünya Anlayışı bunları metafizik olarak addetmekte ve bu yüzden de reddetmektedir. Aynı şey, ruhun müdahalesini ve “maddedeki tinin yönetici rolünü” [Führerrolle des Geistigen im Materiellen] öğreten “psikovitalizm” [Psychovitalismus] için de geçerlidir. Ancak metafizik dirimselcilikten ampirik olarak kavranabilen çekirdek çıkarılabilirse, geriye organik doğada, fiziksel süreçlere indirgenemeyecek yasalara uygun olarak işleyen süreçler olduğu savı kalır. Daha tam bir çözümleme şu anda, bu savın, bazı gerçeklik alanlarının bağdaşık ve etkili bir yasalılık tarafından yönetilmediği iddiasıyla eş anlamlı olduğunu göstermektedir.

Bilimsel Dünya Anlayışının, temel görüşleri sebebiyle, kavramsal bir kesinliğe ulaşan alanlara diğer alanlardan daha yakın durması kolaylıkla anlaşılabilir; örneğin fiziğe psikolojiden daha olumlu bakmaktadır. Bugün hâlâ psişiğe ilişkin alanlarda [Gebiet des Psychischen] kullanmakta olduğumuz dilsel biçimler, ruh [Seele] üzerine bazı eski metafizik düşünceler sayesinde oluşmuştur. Psikoloji alanındaki kavramsallaştırma [Begriffsbildung] her şeyden önce bu dilsel eksiklik, yani metafizik yük ve mantıksal tutarsızlık nedeniyle zorlaşmaktadır. Burada hâlâ bazı nesnel zorluklar vardır. Sonuç olarak, şimdiye dek psikolojide kullanılan çoğu kavram, eksik olarak tanımlanmıştır; diğerleri için de anlamlı olup olmadıkları veya sadece dil kullanımı sayesinde anlamlı olarak gözükmüş gözükmedikleri hiçbir zaman kesin değildir. Bu yüzden bilgi kuramsal çözümleme için bu alanda neredeyse her şey

³⁰ Canlıların fiziksel, kimyasal veya biyolojik yasaların etkisi altında değil, ama kendine özgü bir güçten doğduğunu savunan öğretisi. Dirimselcilik.

³¹ Alman botanikçi Johannes Reinke’nin morfogenez ve gen aktarımını açıklamak için ortaya attığı kuramdır. Reinke görüşleri mekanik bir hücre anlayışına dayanmaktadır, öyle ki bu dominantlıklar hücrelerin ve genlerin düzenlenişini belirleyen kuvvetlerdir.

yeniden ele alınmak durumundadır; tabii ki bu çözümleme burada fizikte olduğundan daha zordur. Her psişik olguyu vücudun bir davranışı ve algıya açık bir katman olarak kavrayan davranışçı psikoloji, Bilimsel Dünya Anlayışı'nın ilkesel görüşlerine yakın durmaktadır.

5. Sosyal Bilimlerin Temelleri

Her bilimsel alan, tıpkı daha önce özellikle fizik ve matematikte gördüğümüz gibi, gelişiminin geç ya da erken bir evresinde, temellerinin bilgi kuramsal olarak doğrulanmasının gerekliliğine, yani kavramlarının mantıksal olarak çözümlenmesine ihtiyaç duyar. Elbette tarih ve ulusal ekonomi gibi sosyal bilimlere özgü alanlar için de durum böyledir. Neredeyse yüz yıldan bu yana bu alanlarda metafizik fazlalıkların yok edilmesine yönelik bir süreç devam etmektedir. Gerçi burada fizikte olduğu gibi bir durulaştırma derecesine ulaşamamıştır; ancak diğer taraftan da bu alanlardaki durulaştırma görevi daha az önemlidir. Çünkü görüldüğü üzere bu alanlardaki metafizik öğeler, özellikle metafizik ve teolojinin etkili olduğu zamanlarda bile çok güçlü olmadılar; bunun sebebi belki de bu alanlarda kullanılan savaş ve barış, ithalat ve ihracat gibi, dolaysız algıya atom ve eter gibi kavramlardan daha yakın duran kavramların kullanılmasıdır. "Halk tini" [Volksgeist] gibi kavramlardan vazgeçmek ve bunların yerine belirli bir tarzda bir araya gelmiş bireylerden oluşan grupları nesne olarak almak çok da zor olmasa gerekir. Çeşitli yönelimlerden araştırmacıların isimlerini vermek gerekirse, Quesnay, Adam Smith, Ricardo, Comte, Marx, Menger, Walras, Müller-Lyer gibi isimler, ampirist ve antimetafizik görüşler ortaya koymuşlardır. Tarih ve ulusal ekonominin nesnesi insanlar, cansız varlıklar [Dinge] ve bunların düzenlenişleridir.

IV. Genel Görünüm

Modern Bilimsel Dünya Anlayışı'nın gelişiminde yukarıda ortaya konan sorunlara ilişkin çalışmaların büyük katkısı olmuştur. Fizikte bu çabaların, yetersiz ve eksik olan araçlarla bile elle tutulur sonuçlar elde etmek için, metodolojik araş-

tırmalar üzerine çalışmaya gittikçe nasıl daha çok zorlandığı görmüştük. Böylelikle önce varsayım oluşturma [Hypothesenbildung] sürecinin, sonrasında ise aksiyomatik yöntemin ve mantıksal çözümlemenin gelişimi kendisini gösterdi; bu sayede kavramsallaştırma [Begriffsbildung] daha büyük bir açıklık ve kesinlik kazandı. Aynı metodolojik sorunlar, daha önce gördüğümüz gibi, fiziksel geometri, matematiksel geometri ve aritmetikteki temeller araştırmalarında başta geliyordu. Bugün Bilimsel Dünya Anlayışı'nın temsilcilerinin terchen uğraştıkları sorunlar, esasen bu kaynaklardan gelmektedir. Viyana Çevresi'nde farklı sorun alanlarında çalışan kişiler hâlâ açıkça görülebilir. Bu yüzden sık sık anlayış farklılıklarına yol açan ilgi alanları ve bakış açıları farklılıkları ortaya çıkmaktadır. Ancak karakteristik olan şey, belirgin bir formülizasyon, tam bir mantıksal dil ve sembolik dizge kullanımı, bir savın kuramsal içeriğinin ikincil düşüncelerden kesin bir biçimde ayrılması sayesinde, üyeler arasındaki kavrayış farklılıklarının minimize edilmesidir. Daha keskin öznel ayrılıklara sahip dış katmanların da dahil olduğu Bilimsel Dünya Anlayışı'nın çekirdeğini biçimlendiren ortak bir anlayışın varlığı adım adım büyümektedir.

Yeni Bilimsel Dünya Anlayışı'nın özü, şöyle bir geriye baktığımızda, geleneksel felsefelerin aksine açıkça ortadadır. Bu Anlayış, kendine özgü "felsefi önermeler" ortaya koymamakta, tersine yalnızca önermeleri aydınlatmaktadır; bu önermeler, daha önce bahsettiğimiz farklı sorun alanlarındaki gibi ampirik bilimlerin önermeleridir. Bilimsel Dünya Anlayışı'nın bazı temsilcileri sistem felsefeleriyle aralarındaki keskin farkı vurgulamak için, çalışmalarını "felsefe" olarak nitelendirmek bile istememektedirler. Bu tip çalışmalar nasıl adlandırılırlarsa adlandırılırsın kesin olan şudur: Farklı görgül bilimlerin yanında ya da üstünde, temel ya da evrensel bir bilim olarak hiçbir felsefe yoktur; içeriksel bilgiye ulaşmak için deneyimden başka bir yol bulunmamaktadır; deneyimin üstünde ya da ötesinde bir idealar imparatorluğundan asla [kein Reich der Ideen] söz edilemez. Yine de "felsefi" çalışmalar veya "temeller" araştırmaları, Bilimsel Dünya Anlayışı çerçevesinde önemini korumaktadır. Çünkü bilimsel kavramların, önerme-

lerin ve yöntemlerin aydınlatılması önyargıları uzak tutar. Mantıksal ve bilgikuramsal çözümleme, bilimsel araştırmalara herhangi bir kısıtlama getirmek niyetinde değildir; aksine bu araştırmalar için o anki deneyime uygun, mümkün olduğu kadar eksiksiz bir biçimsel olanaklar alanı sağlamaktadır (örneğin: Öklid-dışı geometriler ve görelilik kuramı).

Bilimsel Dünya Anlayışı'nın temsilcileri, kesinlikle temel insani deneyim zemininde hareket etmektedirler. Kendilerini bin yılların metafizik ve teolojik enkazını temizleme işine adanmışlardır; ya da bazılarının düşündüğü gibi, metafizik bir ara dönemden sonra bütüncül bir dünya tasarımına dönmeyi amaçlamaktalar, tıpkı bir anlamda eski zamanların teolojiden arındırılmış büyücülüğüne temel olan dünya tasarımı gibi.

Bugün birçok oluşumda, kitaplarda, dergilerde, konferanslarda ve üniversitelerde kendini gösteren metafizik ve teolojik eğilimlerdeki artış, günümüzün şiddetli toplumsal ve ekonomik çatışmalarına dayanıyormuş gibi görünmektedir: Çatışan taraflardan biri, toplumsal açıdan geçmişe sıkı sıkıya tutunarak, genellikle içeriksel olarak çoktan aşılmış olan geleneksel metafizik ve teolojik görüşleri muhafaza etmektedir. Diğer tarafsız, özellikle Orta Avrupa'da, yüzünü yeni olana dönerek bu görüşleri reddetmekte ve kendisini görgül bilimlerin tarafında konumlandırmaktadır. Bu gelişim, giderek daha çok makine teknolojisiyle donatılan ve metafizik tasarımların daha az yer bulabildiği modern üretim sürecine sıkı sıkıya bağlıdır. Bunun ayrıca geniş kitlelerin, geleneksel metafizik ve teolojik öğretileri devam ettiren kişiler yüzünden yaşadıkları hayal kırıklığıyla da bağlantısı vardır. Bu yüzden artık birçok ülkede kitleler, şimdiye dek olduğundan çok daha bilinçli bir şekilde bu öğretileri reddediyorlar ve sosyalist görüşleri bağlamında, dünyevi ve ampirist bir anlayışa eğilim gösteriyorlar. Önceden materyalizm bu anlayışın ifadesiydi; fakat bu sırada modern ampirizm bazı yetersiz biçimlerini terk etti ve *Bilimsel Dünya Anlayışı*'yla sağlam bir biçim kazandı.

Bilimsel Dünya Anlayışı günümüzde yaşama yakın duran anlayıştır. Gerçi bazı sert çatışmalar ve düşmanlıklar onu tehdit etmektedir, ama buna rağmen hâlâ umudunu yitirmeyen,

hatta günümüzün sosyolojik durumuna karşın umutla yeni gelişmeleri bekleyen birçok kimse vardır. Tabii ki Bilimsel Dünya Anlayışı'nın taraftarlarının hepsi savaşı değildir. Bazıları yalnızlığından memnun, mantığın buzlu yollarında münzevi bir varlığa [ein zurückgezogenes Dasein] yol gösterecekler; bazılarıysa kitlelere yakınlaşmayı küçümseyecekler ve genişlemenin kaçınılmaz sonucu olan "sıradanlaşmadan" [Trivialisierung] şikâyet edip duracaklardır. Fakat elde ettikleri her başarı tarihsel gelişime katkı sağlayacaktır. Bilimsel Dünya Anlayışı ruhunun, gittikçe artan ölçüde kişisel ve kamusal yaşamın, eğitimin ve mimarının içine nasıl işlediğini, ekonomik ve toplumsal yaşam biçimlerinin rasyonel ilkelere göre yönetilmesine nasıl yardım ettiğini işte görüyoruz. *Bilimsel Dünya Anlayışı yaşama hizmet etmekte, yaşam da onu kabul etmektedir [Die wissenschaftliche Weltauffassung dient dem Leben und das Leben nimmt sie auf].*

1. Viyana Çevresi'nin Üyeleri

Gustav Bergmann, Viyana.

Rudolf Carnap, Viyana Üniversitesi'nde misafir öğretim üyesi (doç.).

Herbert Feigl, Viyana Halk Yüksek Okulu doçenti.

Philipp Frank, Prag Alman Üniversitesi'nde teorik fizik profesörü.

Kurt Gödel, Viyana.

Hans Hahn, Viyana Üniversitesi'nde matematik profesörü.

Viktor Kraft, Viyana Üniversitesi'nde felsefe profesörü.

Karl Menger, Viyana Üniversitesi'nde matematik profesörü.

Marcel Natkin, (Viyana) Paris.

Otto Neurath, Viyana Toplum ve Ekonomi Müzesi müdürü.

Olga Hahn-Neurath, Viyana.

Theodor Radakovic, Viyana Teknik Yüksek Okulu misafir öğretim üyesi (doç.).

Moritz Schlick, Viyana Üniversitesi'nde felsefe profesörü.

Friedrich Waismann, Viyana.

2. Viyana Çevresi'ne Yakın Yazarlar

Walter Dubislav, Berlin Teknik Yüksek Okulu misafir öğretim üyesi (doç.).

Josef Frank, mimar, Viyana Güzel Sanatlar Okulu emekli öğretim üyesi (prof.).

Kurt Grelling, Berlin.

Hasso Härten, Stuttgart.

Eino Kaila, Turku (Abo) Üniversitesi'nde (Finlandiya) matematik profesörü.

Heinrich Loewy, Viyana.

F. P. Ramsey, King's College Cambridge üyesi ve üniversitede matematik okutmanı.

Hans Reichenbach, Berlin Üniversitesi'nde profesör.

Kurt Reidemeister, Königsberg Üniversitesi'nde matematik profesörü.

Edgar Zilsel, Viyana Halk Yüksek Okulu doçenti ve ortaokul öğretmeni.

3. *Bilimsel Dünya Anlayışı'nın Önde Gelen Temsilcileri*

Albert Einstein.

Bertrand Russell.

Ludwig Wittgenstein.

Felsefenin Dönümü

[*Die Wende der Philosophie* (1930)]

Moritz Schlick

Zaman zaman felsefenin belli bir zaman aralığında ne gibi ilerlemeler kaydettiği sorusu gündeme gelmektedir. Söz konusu dönem bir taraftan önemli bir düşünürün ismiyle, diğer taraftan ise “şimdiyle” sınırlandırılmaktadır. Üstelik insanlığın o düşünüre gelinceye dek gerçekleştirdiği felsefi ilerlemenin bir ölçüde anlaşılabilir olduğu kabul edilmekte fakat içinde bulunulan zamanın ne gibi kazanımlar getireceğinin şüpheli olduğu varsayılmaktadır.

Bu türden sorularda söz konusu olan, açıkça, yakın zamanların felsefesine karşı duyulan güvensizliktir ve bizim bunun, yalnızca şu sorunun adeta utangaç bir formülasyonu olduğu izlenimini edinmemize imkân tanımaktadır: Felsefe gerçekten de belli bir zaman aralığında *herhangi bir* ilerleme kaydetti mi? Çünkü belli kazanımların olduğundan emin olunsaydı, bunların neler olduğu da bilinirdi.

İnsanlar uzak geçmişe daha az şüpheci bakacak ve kendi zamanlarının felsefesinde artan bir gelişim olduğunu kabul etmeye eğilimli olurlarsa, tarihsel olarak edinilen her şeye karşı daha büyük bir saygıyla yaklaşılacaktır; böylece uzak geçmişin felsefeleri [Philosopheme]¹ en azından kendi tarihsel etkilerini kanıtlamış olacak ve ayrıca şimdi ve geçmiş arasında belirgin bir ayırım yapılmadan önce, nesnellik yerine bunların tarihsel önemi temel olarak alınacaktır.

Ancak en iyi düşünen kafalar bile geçmişin, hatta klasik örneklerin felsefe yapma tarzına nadiren güvenmektedirler; bu da şunu açıklığa kavuşturmaktadır: Temelde her yeni sis-

¹ Kelime asıl olarak felsefi önerme, iddia, ilke veya soru ortaya koyma biçimi anlamına gelmektedir.

tem tekrar en baştan başlamaktadır ve her düşünür, kendi sağlam zeminini aramakta ve kendisini öncülerinin omuzlarında görmeyebilmektedir. Descartes kendisinin (haksız da değildir) tamamen yeni bir başlangıç olduğunu düşünmekteydi; Spinoza (tabii ki yüzeysel) matematiksel form uygulamasıyla nihai felsefi yöntemi bulmuş olduğuna inanmaktaydı; Kant, kendi açmış olduğu yolda felsefenin nihayet kesin bilimsel süreç halini [den sichern Gang einer Wissenschaft] aldığına ikna olmuş durumdaydı. Başka örnekler de verilebilir, çünkü neredeyse her büyük düşünür felsefe için radikal bir reformu gerekli görmüş ve bizzat bunu denemişlerdir.

Felsefenin kaderinin bu tuhaf niteliği sıkça dile getirilmiştir ve bu konuda konuşmanın gayet basmakalıp sözlerden ibaret olduğundan, ayrıca sessiz şüphe ve teslimiyetin şartlara uygun tek tutum olarak görülmesinden şikâyet edilmiştir. Sistemler kaosuna bir son vermeye ve felsefenin kaderini döndürmeye yönelik bütün girişimler, iki bin yıldan fazladır deneyimin göstermiş olduğu üzere, bundan böyle ciddiye alınamaz. İnsanın sonunda tıpkı Dedalus'un kiler² gibi en inatçı sorunları çözmüş olması, bu sorunların farkında olanları avutamamaktadır, çünkü onları asıl korkutan şey tam olarak, felsefenin hiçbir zaman gerçek bir "sorun" ortaya koymayacak olmasıdır.

Burada daha fazla şüpheye yer bırakmamak için, sıklıkla dile getirilen felsefi fikirler anarşisine dikkat çekmek isterim, öyle ki ben şimdi ifade etmek istediğim kanının [Überzeugung] sonuçlarının ve ağırlığının tamamen farkındayım. Ayrıca felsefede son derece kesin bir dönümünün içinde bulunduğumuza ve verimsiz sistemler tartışmasına nesnel olarak bitmiş gözüyle bakmamız gerektiğine ikna olmuş durumdayım. İçinde bulunduğumuz zaman diliminin, böyle kavgaları ilkesel düzlemde gereksiz hale getiren araçlara sa-

² Daha çok Daidalos olarak geçmektedir. Yunan mitolojisinin önemli bir figürü, mimar heykeltıraş ve ressam. Girit Kralı Minos'un Minotaurus'u hapsedmesi için o önemli labirenti hazırlamıştır. Daha sonrasında ise oğlu İkaros'un kaçması balmumu kanatlar yapmış fakat güneşe çok yakın uçan İkaros'un kanatları sıcaktan erimiş ve düşerek ölmüştür.

hip olduğunu iddia ediyorum; söz konusu olan yalnızca şu anda bunu kararlı bir biçimde uygulamaktır.

Bu araçlar sessizce, kimse farkına varmadan, felsefe öğret-ten ve yazarlar tarafından meydana getirildi ve önceki dönemlerle kıyaslanamayacak bir durum ortaya çıktı. Bu durumun hem eşsiz olması hem de yine içinde bulunduğumuz dönümün kesin olarak gerçekleşecek olması ancak insanların yeni yolları tanıyarak, bulundukları yerden “felsefi” olarak addedilen geçmiş çalışmalara bakmalarıyla anlaşılabilir.

Bu yeni yollar mantıktan köken almaktadır. Leibniz bunların başlangıcını açıkça göremedi fakat son on yılda Gottlob Frege ve Bertrand Russell önemli bir mesafe kaydettiler; yine de asıl dönüm ilk olarak Ludwig Wittgenstein’la (Tractatus logico-philosophicus, 1922 ile) gerçekleşti.

Bilindiği üzere matematikçiler son on yılda, ilk olarak geleneksel mantık biçimleriyle üstesinden gelemedikleri sorunları çözmek için yeni mantıksal yöntemler geliştirdiler, sonrasında ise bu yeni mantık, eskilerin karşısında her bakımdan üstünlüğünü uzun süre önce ispatladı ve eski mantık biçimleri neredeyse tamamen bir kenara atılmış oldu. Eğer bu mantık, biraz önce sözünü ettiğim gibi bizi ilkesel olarak tüm felsefi ihtilaflardan kurtarabilecek olan önemli araçsa, bize sayesinde felsefenin bütün geleneksel sorunlarını en azından prensipte çözebileceğimiz genel bir kurallar bütünü sağlayabilir mi?

Eğer böyle olsaydı, tamamıyla yeni bir durumun ortaya çıktığını söyleme hakkım olmazdı, çünkü bu yolla sadece tedrici, hatta tıpkı benzinin icadının uçmayı nihayet mümkün kılması gibi, yalnızca teknik bir ilerleme kaydedilmiş olunurdu. Fakat yine de bu yeni yöntemin çok değerli olduğu şimdiden kestirilebilir: Sırf yeni bir yöntemin geliştirilmesiyle hiçbir zaman bu derece ilkesel bir şey gerçekleştirilemez. Bu sebeple bu büyük dönümü buna [yeni yöntem] değil; tersine tamamen başka bir şeye, bu dönüm sayesinde ilk kez mümkün hale gelen ve teşvik edilen, fakat çok daha derin bir katmanda meydana gelen şeye borçluyuz: İşte bu mantıksal olanın kendisinin özüne dair kavrayıştır.

Mantıksal olanın bir bakımdan saf *biçimsel* [das rein *Forma-*

le] olması, önceden de sıkça dile getirilmiştir; yine de saf biçimlerin özü üzerine gerçekten yeterince açık konuşulmamıştır. Açıklığa giden yol olgudan [Tatsache] geçmektedir, öyle ki her bilgi [Erkenntnis] bir ifade, bir betimdir. Çünkü her bilgi, bilgide kavranan bir olguyu ifade etmektedir, bu herhangi bir tarzda, herhangi bir dilde, herhangi bir keyfi sembol dizgesiyle [willkürliche Zeichensysteme] ifade edilebilir; tüm bu olası betim çeşitleri, eğer aynı bilgiyi gerçekten başka türlü ifade ediyorlarsa, o halde ortak bir şeye sahip olmak zorundadırlar ve bu şey onların mantıksal biçimidir [logische Form].

O halde her bilgi, biçimi [Form] sayesinde bir bilgidir; bilgi kavranan gerçekliği [Sachverhalt] biçimi sayesinde gösterir fakat biçim kendisi tarafından tekrar gösterilemez; bilgi yalnızca biçime bağlı olarak mümkündür, geri kalan her şey özsel olanın dışında kalır ve ifadenin ilineksel materyalidir, cümleleri yazdığımız mürekkepten başka bir şey değildir.

Bu basit kavrayışın elbette son derece önemli sonuçları vardır, bununla ilk olarak geleneksel “bilgikuramsal” sorunların üstesinden gelinebilir. İnsanın “bilgi yetisi” üzerine araştırmaların yerini, bu araştırmalar psikolojiye devredilmediği sürece, ifadelerin ve betimlerin, yani sözcüğün en genel anlamıyla her mümkün “dil” özü üzerine uslamamalar alır. “Bilginin geçerliliği ve sınırları” sorusu ortadan kalkar. İfade edilebilen her şey bilinebilir ve bu, anlamlı olarak sorulabilecek her şey anlamına gelir. Bu yüzden artık ilkesel olarak yanıtlanamayacak hiçbir soru, çözülemeyecek hiçbir sorun yoktur. Şimdiye dek yanıtsız veya çözümsüz olarak addedilen hiçbir şey gerçek bir soru değildir, fakat aksine anlamsız olarak bir araya gelmiş sözcük dizisidirler [Aneinanderreichungen von Worten], öyle ki bu sözcük dizileri şeklen gerçek sorular gibi görünürler, çünkü alışıldık gramer kurallarına uygunmuş gibi görünürlerken, yeni çözümleme yönteminin ortaya çıkarttığı derin ve içsel mantıksal sentaks kurallarını ihlal etiklerinden gerçekte boş seslerden ibarettirler.

Anlamlı bir sorunun olduğu her yerde, teorik olarak daima çözüme yönelik bir yol da önerilebilir, çünkü temelde bu önerinin, anlamın ortaya konulması ile çakıştığı görülmekte-

dir; bununla birlikte pratikte bu yolu takip etmek ve sürdürmek, insanların yetersizliği gibi şartların uygun olmadığı durumlar sebebiyle engellenebilir. Çözümüne giden yolun nihayet sona ulaştığı doğrulama edimi [Akt der Verifikation] her zaman aynı şekilde gerçekleştirilir: Bu, gözlem ya da doğrudan yaşantı [unmittelbares Erlebnis] yoluyla saptanan belirli bir gerçeklik tarzıdır [Auftreten eines bestimmten Sachverhaltes]. Böylece aslında her bilim dalında olduğu gibi gündelik yaşamda da her ifadenin doğruluğu [Wahrheit] (veya yanlışlığı) tespit edilebilir. Ayrıca gözlemden ve görgül bilimlerden başka doğruluğu kontrol edebileceğimiz ve onaylayabileceğimiz bir yol yoktur. Her bilim (tabii bu sözcükle bilgi edinmeye yönelik insani bir etkinlikten ziyade *içeriği* düşündüğümüz sürece) bir bilgi, yani doğru görgül önermeler [wahre Erfahrungssätzen] dizgesidir; bilimlerin toplamı ise, gündelik yaşamdaki ifadeler de dahil olmak üzere, yine *aynı o* bilgi dizgesidir; o dizgenin dışında hiçbir “felsefi” doğruluk alanı yoktur. Felsefe bir önermeler dizgesi veya bir bilim değildir.

Peki o halde felsefe nedir? Elbette felsefe bir bilim değildir, fakat çok önemli ve aslî bir alandır, dahası bir zamanlar bilimlerin kraliçesi olarak ilahlaştırılmıştır³; fakat bilimlerin kraliçesinin de bir bilim olması gerektiği hiçbir yerde yazmamaktadır. Şimdi artık felsefenin -ki bununla günümüzdeki bu büyük dönüm olumlu olarak nitelendirilmektedir- bir bilgi dizgesi değil, ama bunun yerine bir *edimler* dizgesi olduğunu görüyoruz; bu öyle bir etkinliktir ki, ifadelerin *anlamı* ancak onun sayesinde saptanıp ortaya çıkartılabilmektedir. Felsefe ile önermeler aydınlatılmakta, bilimlerle doğrulanmaktadır [verifiziert]. İkincisinde söz konusu olan ifadelerin doğruluğu, birincisinde ise ifadenin aslında ne *söylemek istediğidir*. Bilimin içeriği, ruhu ve tını, doğal olarak önermelerin son tahlilde ne *söylemek istediğinde* yatmaktadır; bu sebeple felsefi anlamlandırma etkinliği her bilimsel bilginin Alfa ve Omega’sıdır. Eğer felsefenin bilimlerin hem zeminini hem de çatısını oluşturduğu söylenecek olursa bu tamamıyla doğrudur. Diğer taraftan temelin “felsefi önermeler” ile şekillendirildiği

³ Immanuel Kant’a gönderme. *Saf Aklın Eleştirisi*, Önsöz’de.

(bilgi kuramsal önermeler) veyayapının da (metafizik olarak adlandırılan) felsefi önermeler kubbesi ile taçlandırıldığı düşüncesi hatalı olacaktır.

Kolayca anlaşılabilceğı üzere, felsefenin işi önermelerin biçimlendirilmesinden ibaret değildir ve ayrıca ifadeler yine ifadeler üzerinden anlamlandırılmaz. Çünkü ben eğer sözcüklerimin yaklaşık anlamını [Bedeutung]⁴ açıklayıcı önermelerle ve tanımlarla, başka bir deyişle yeni sözcüklerle ifade edersem, o zaman da bu diğer sözcüklerin anlamı sorulmak durumundadır ve bu böyle gider. Bu süreç sonsuza kadar devam edemez, her zaman kastedilen şeyin fiili bir şekilde ortaya konulmasıyla veya gösterilmesiyle, yani gerçek edimlerle sona erer; sadece bu son adım, başka bir açıklama imkanından yoksundur ve bunu gereksinmez; bu yüzden de son anlamlandırma her zaman *eylemler* aracılığıyla gerçekleşir ve bu eylemler felsefi etkinliği karakterize ederler.

Geçmişin en büyük yanılgılarından biri, sağın anlamın [Sinn] ve nihai içeriğın yine ifadelerle formüle edilebileceğine ve bilgi olarak ortaya konulabileceğine dair inançtı: İşte bu “metafiziğin” yanılgısıdır. Metafizikçilerin çabaları çok uzun zamandan bu yana, saf niteliklerin⁵ içeriğinin (şeylerin “özü”)

⁴ Almancada “anlam” olarak çevrilmesi gereken iki sözcük bulunmaktadır: *Sinn* ve *Bedeutung*. Bu sözcükler dilimize genel olarak sırasıyla “anlam” ve “gönderge” veya “gönderim” olarak aktarılmaktadır. Aslında Gottlob Frege 1892 tarihli *Über Sinn und Bedeutung* makalesinde bu iki sözcüğün farklı içerikleri olduğunu söylemiştir; sıkça dile getirilen bir örnekle ifade edecek olursak sözcükler veya kavramlar düzleminde “sabah yıldızı” ve “akşam yıldızı” farklı şekillerde tanımlandıklarından farklı anlamları vardır, ancak bu ikisinin gönderimleri aynıdır çünkü ikisi de aynı nesneyi, yani Venüs gezegenini işaret etmektedirler. Önermeler düzleminde ise *Sinn* önermenin dile getirdiğı “düşünce” [Gedanke], *Bedeutung* da önermenin “doğruluk değeri” [Wahrheitswert] olarak kabul edilmektedir. Diğer taraftan Viyana Çevresi yazarları -çevirisini sunduğumuz bu üç metinde-, *Sinn* sözcüğünü cümle, önerme ve ifadeler için kullanmaktayken, *Bedeutung*’u sadece sözcüklerin anlamını kastetmek için kullanmaktadırlar. Biz de bu sebeple bu sözcükleri çevirirken ikisini de tek bir sözcikle (anlam) karşıladık.

⁵ Schlick “saf nitelik” kavramı ile psikolojik nitelikleri ve daha fazla indirgenemeyen duyu verilerini kastetmektedir. Örnek vermek gerekirse fiziksel zaman ölçülebilen, matematiksel bir idedir. Diğer taraftan bir de hakiki ve sezgisel, yani psikolojik zaman algısı vardır. Schlick bu psikolojik algıda ve-

bilgi olarak ifade edilebileceği ve böylece söylenemez olanın söylenebileceği gibi anlamsız ve saçma [widersinnig] bir amaca yönelmiş durumdadır (krş. Moritz Schlick: "Erleben, Erkennen, Metaphysik", Kantstudien, Sayı 31, [1926] içinde, s. 146-158); [saf] nitelikler dile getirilemez, yalnızca yaşantı içinde gösterilebilir. Fakat bilginin bununla yapacak hiçbir işi yoktur.

Bu nedenle metafizik, görevi (Kant'ın da düşündüğü gibi) insan aklının boy ölçüşemeyeceği bir teşebbüs gerektirdiği için değil, ama tersine ortada böyle bir görev olmadığı için, daha fazla kullanılamaz. Sorunun ortaya yanlış olarak konulduğunun ortaya çıkmasıyla, metafizik çekişmelerin tarihi de aynı şekilde anlaşılır hale gelecektir.

Bizim anlayışımız, eğer doğruysa, o zaman tarihsel olarak meşru bir zemin elde etmek zorundadır ve bunun felsefe sözcüğünün anlamsal dönüşümünün [Bedeutungswandel] hesabını verebileceği ortaya çıkacaktır.

Şu anda durum gerçekten de budur. Eskiçağdan günümüze kadar felsefe kabaca herhangi bir saf kuramsal bilimsel araştırma ile özdeş tutuldu. Bu da gösteriyor ki bilim, asıl görevini kendi temel kavramlarının aydınlatılmasında görmek zorunda olduğu bir aşamada bulunmaktaydı. Farklı bilim dallarının, ortak anası felsefeden ayrılıp özgürleşmesi o halde, belli temel kavramların anlamının, onlarla başarılı bir şekilde çalışmayı sürdürebilmek için, yeterince açık hale gelmiş olduğunun ifadesidir. Ayrıca günümüzde mesela etik, estetik ve tabii bazen psikoloji hâlâ felsefe dalları olarak görülüyorsa, bu disiplinlerin henüz yeteri kadar açık temel kavramlara sahip olmadığı ve çabalarının daha çok ifadelerinin anlamına yöneltildiği ortaya çıkar. Ve son olarak şunu söyleyelim: Eğer

rilmiş olan şeyleri "saf nitelikler" olarak adlandırmaktadır. Bkz: Moritz Schlick, *Die philosophische Bedeutung des Relativitätsprinzips* (1915) ve Massimo Ferrari, "Eine Diskussion über die Relativitätstheorie. Richard Höningwald und Moritz Schlick", ed: Wolfdietrich Schmied-Kowarzik, *Erkennen-Monasprache*, Königshausen und Neumann 1997, s. 190. Bu duyu verileri (renkler, sesler, kokular, sıcaklık vs.) daha fazla indirgenemezler; ne kadar geriye gidilirse gidilsin, uzay ve zaman niteliksel bir yapıda olduğu için, geriye her zaman belli duyu verileri, yani saf nitelikler kalır.

birden artık iyice pekiştirilmiş bir bilim dalında asli kavramlarının hakiki anlamını yeniden uslamlamak ve böylece anlamın daha da derinlemesine ele alınmasını sağlamak gerekliliği ortaya çıkarsa, bu hemen saygın bir felsefi faaliyet olarak görülür; herkes, örneğin Einstein'ın yaptıklarının, ki bunlar uzay ve zaman hakkında ifadelerin anlamını çözümlemektir, gerçekte felsefi olduğuna hemfikirdir. Burada hemen şunu eklemeliyiz ki, son derece kesin, çağ açıcı bilimsel ilerlemeler her zaman bu türdendirler ve bunlar asli önermelerin anlamının aydınlatılması anlamına gelmektedirler. Bu nedenle yalnızca felsefi etkinliğe yetenekli böyle insanlar başarıya ulaşabilmektedirler; büyük araştırmacı aynı zamanda filozoftur.

Rahatlıkla anlaşılabilceği üzere, saf bilgiyi değil, ama bir yaşam tarzı [Lebensführung] olmayı hedefleyen bu gibi tinsel etkinlikler felsefe unvanını taşımaktadırlar, çünkü bilge kişi kendisini, ifadelerin ve soruların yaşamsal ilişkiler, olgular ve istekler üzerindeki anlamını daha açık olarak ortaya koymayı başararak, bilgisiz yığından ayrı tutmaktadır.

Felsefenin büyük dönümü aynı zamanda, 19. yüzyılın ikinci yarısından beri sahiplenilen ve son derece yanlış bir felsefe algısına yol açan belli hatalardan da kesin olarak kurtulmak anlamına gelmektedir: Kastettiğim şey, felsefeye tümevarımsal bir karakter izafe eden ve onun sadece hipotetik geçerliliğe sahip önermelerden oluştuğuna inanan denemelerdir. Felsefi önermelerin doğruluğunu ölçmek için yalnızca olasılıktan faydalanmak, eski düşünürlere son derece uzaktı; onlar bu düşünceyi felsefi bir ciddiyetle kesin olarak reddederlerdi. Burada felsefenin bilginin [Wissen]⁶ son dayanağını teşkil ettiğine dair sağlıklı bir içgüdü dile gelmektedir. Elbette bundan böyle felsefenin yalnızca doğru a priori ilkeler sağladığı dogmasına, özellikle felsefe hiç de önermelerden ibaret olmadığı için, bu içgüdü'nün talihsiz bir dışavurumu olarak bakmalıyız. Fakat tabii ki biz felsefenin ciddiyetine inanıyoruz ve belirsiz ya da salt olumsal olan her şeyi felsefeyle uzlaşmaz olarak kabul ediyoruz. Neyse ki bu büyük dönümün,

⁶ Bu sözcük Almandaca *Erkenntnis*'ten farklı olarak teknik ya da bilimsel bilgiyi ifade etmektedir.

felsefeye böyle bir karakter atfedilmesini imkânsız kıldığını görmekten mutluluk duymaktayız. Çünkü felsefeyi karakterize eden anlamlandırma edimleri için olasılık veya belirsizlik kavramı hiçbir biçimde uygulanabilir değildir. Söz konusu olan aslında, tüm ifadelere mutlak bir son olarak anlamını veren yapılarıdır [Setzungen]. Ya bu anlamı *biliyoruzdur*, o halde ifadenin ne söylemek istediğini anlarız ya da bu anlamı *bilmiyoruzdur*, o halde de karşımızda boş [bedeutungsleer] sözcükler durmaktadır, bir ifade değil; üçüncü bir seçenek yoktur ve hiç kimse geçerliliğin olasılığından [Wahrscheinlichkeit der Geltung] söz edemez. Öyleyse felsefe bu büyük dönümle birlikte kesinlik özelliğini, şimdiye kadar olduğundan çok daha açık bir biçimde ortaya koymaktadır.

Sistemler tartışması yalnızca felsefenin bu özelliği sayesinde sona erebilecektir. Tekrar edecek olursak, yukarıda bahsettiğimiz kavrayışlar sebebiyle bu tartışmaları temelde bugün zaten sona ermiş olarak kabul edebiliriz. Umuyorum ki bu, yeni yayın hayatıyla birlikte bu derginin⁷ sayfalarında gittikçe daha açık bir biçimde görülecektir.

Kuşkusuz eskilerin son çırpınışlarını daha görmeye devam edeceğiz, kuşkusuz daha çok kişi yüzyıllar boyu bilindik patikalarda dolaşacak, felsefe yazarları daha uzun süre eski sözde-soruları [Scheinfragen] tartışacaklardır. Fakat sonunda hiç kimse artık onlara kulak vermeyecek ve onları, izleyicilerin yavaş yavaş sıvıştıklarını fark etmeden önce bir müddet daha oynamaya devam eden tiyatro oyuncularına benzeteceklerdir. Artık “felsefi sorunlar” hakkında konuşmaya gerek olmayacaktır çünkü *bütün* sorunlar felsefi, yani anlamlı ve açık olarak konuşulacaktır.

⁷ Kastedilen dergi Hans Reichenbach ve Rudolf Carnap tarafından ilk olarak 1930 yılında yayınlanmaya başlayan “Erkenntnis: An International Journal of Scientific Philosophy” isimli dergidir.

Mantıksal Dil Çözümlemesi Karşısında Metafiziğin Yenilgisi

[*Überwindung der Metaphysik durch logische Analyse der Sprache* (1931)]

Rudolf Carnap

1-Giriş

2-Bir Sözcüğün Anlamı

3-Anlamsız Metafizik Sözcükler

4-Bir Sözcüğün Anlamı

5-Metafizik Sözde-Önergeler

6-Metafiziğin Anlamsızlığı

7-Yaşam Bilincinin Dışavurumu olarak Metafizik

1. Giriş

Yunan Septiklerinden 19. yüzyılın ampiristlerine dek *metafiziğe karşıt birçok düşünür* var olagelmış ve farklı gerekçelerle karşıtlıklarını dile getirmişlerdir. Kimileri metafiziği görgül bilgilerle [Erfahrungserkenntnis] çeliştiği için *yanlış* olarak addetmiş, kimileri de metafiziğin soruları insan bilgisinin sınırlarını aştığı için bu soruların *belirsiz* olduğunu söylemiştir. Diğer taraftan birçok metafizik karşıtı ise, metafizik sorunlarla uğraşmanın *verimsiz* olduğunu söylemişlerdir; onlara göre bu soruların yanıtlanıp yanıtlanamayacağını düşünmek bile tamamıyla gereksizdir, bunun yerine insanın karşısına günün çıkardığı pratik görevlerle uğraşmak gerekmektedir.

Modern mantığın gelişimiyle birlikte metafiziğin geçerliliği ve meşruluğu sorusuna daha yeni ve keskin bir yanıt vermek mümkün olmuştur. Mantıksal çözümleme sayesinde bilimsel önermelerin bilgisel içeriğini ve böylece önermelerdeki sözcüklerin (kavramlar) anlamını ortaya koyma amacını hedefleyen “uygulamalı mantık” ve “bilgi kuramı” araştırmaları hem olumlu hem de olumsuz birer sonuç vermektedir. Ampirik bilimlerle elde edilen sonuçlar olumlu olmaktadır; farklı bilim dallarından kavramlar aydınlatılmakta ve bu bilim dallarının

biçimsel mantık ve bilgi kuramı bağlamında ilişkileri açığa çıkartılmaktadır. Metafizikte ise (tüm değer felsefeleri¹ ve normatif bilimler² dahil) mantıksal çözümleme olumsuz sonuçlara ulaşmaktadır, yani *öne sürülen önermeler tümüyle anlamsızdırlar*. Böylece eski metafizik karşıtlarının bakış açısıyla mümkün olmayan ancak bugün başarılan, metafiziğin yenilgisiyle karşılaşmaktayız. Gerçi benzer düşünceler, nominalizm³ örneğinde olduğu gibi, bazı eski akımlarda da bulunmaktadır ama asıl fark, mantığın son on yılda ulaştığı gelişim seviyesiyle yeterli bir kesinlik aracına dönüşmesinden sonra ortaya çıkmıştır.

Sözü edilen metafizik önermelerin *anlamsız* olduğunu söylediğimizde, biz bundan en dar manada söz etmekteyiz. Bir önerme veya soru geniş manada, ortaya koyulmaları bütünüyle verimsiz ya da faydasız olduğunda anlamsız olarak adlandırılmaktadır (örneğin şu soru: Telefon numaraları '3' ile biten Viyana'daki insanların ortalama ağırlıkları ne kadardır?). Aynı şekilde açıkça yanlış olan önermeler (1910 yılında Viyana'da 6 kişi yaşamaktaydı) veya sadece ampirik olarak değil, aynı zamanda mantıksal olarak da yanlış, hatta çelişik [kontradiktörisch] olan önermeler de böyledir (A ve B kişilerinden her biri diğerinden 1 yaş büyüktür). Bu tip önermeler verimsiz ya da yanlış olmalarına karşın anlamlıdırlar, çünkü yalnızca anlamlı önermeler (teorik olarak) verimli-verimsiz, doğru-yanlış olarak sınıflandırılabilir. Dar manada *anlamsız* demek ise, verili herhangi bir dilde hiçbir önerme meydana getirmeyen sözcük dizisidir. Böyle bir sözcük dizisi ilk bakışta bir önermeymiş gibi görünebilir; bu durumda bunları sözde-önermeler [Scheinsatz] olarak adlandırırız. Bizim savımıza göre mantıksal çözümleme ile öne sürülen metafizik önermelerin sözde-önermeler olduğu ortaya çıkartılabilir.

Bir dil, söz dağarcığı ve sentakstan, yani anlama sahip

¹ Aksiyoloji veya değer öğretileri. Değerlerin doğasının veya özünün ne olduğuna dair araştırmalara verilen genel ad.

² En genel anlamıyla belirli bir norm ortaya koyan bilimler; etik, (Eisler'in sözlüğüne göre) estetik ve mantık en bilinenleri olarak gösterilebilir.

³ Adcılık. Tümeller tartışmasında bunların varlığını reddeden, sadece bireylerin-tekil şeylerin varolduğunu öne süren akım. En önemli temsilcileri Roscellinus, Duns Scotus ve Ockhamlı William'dır.

sözcüklerden [Bestand an Wörtern] ve cümle oluşturma kurallarından meydana gelir; bu kurallar, cümlelerin [Satz]⁴ farklı tür sözcüklerle nasıl kurulabileceğini gösterirler. Buradan yola çıkarak iki tip sözde-önerme olduğunu saptayabiliriz: Ya hatalı bir biçimde anlamı olduğu varsayılan bir sözcük mevcuttur, ya da sözcüklerin anlamı vardır ama sentaksa aykırı [syntaxwidrig] bir biçimde kullanılırlar ve bu yüzden hiçbir şey ifade etmezler. Metafizikte bu iki tip sözde-önermenin de var olduğunu ileride örneklerle göreceğiz. Daha sonra da bütün metafiziğin böyle sözde-önermelerden meydana geldiğini neden iddia ettiğimizi inceleyeceğiz.

2. Bir Sözcüğün Anlamı

Bir sözcük belirli bir dil içerisinde bir anlama sahipse, bunun bir “kavrama” karşılık geldiği söylenmektedir; eğer sözcük aslında sahip olmadığı bir anlama sahipse, o zaman bunu “sözde-kavram” [Scheinbegriff] olarak adlandırırız. Peki böyle bir kavramın ortaya çıkması nasıl mümkün olmaktadır? Her sözcük belirli bir şeyi ifade etmek için, ki ilk kullanımından itibaren belirli bir anlamı vardır, o dile alınmamış mıdır? Geleneksel dillerde [traditionelle Sprache] anlamsız sözcükler nasıl var olabilmektedir? Kökeni itibarıyla (daha sonra örnek-lendireceğimiz istisnalar hariç) her sözcüğün bir anlamı vardır. Tarihsel gelişim içinde sözcükler sıklıkla anlamlarını değiştirmekte ve bazen de eski anlamlarını, bir yenisini kazanmaksızın yitirebilmektedirler. Sözde-kavramlar işte böyle meydana gelmektedir.

Peki o halde *bir sözcüğün anlamı* nedir ve sözcüğün anlamının olduğunu söyleyebilmemiz için hangi niteliklerin olması gerekmektedir? (Bu özelliklerin modern bilimdeki bazı sözcük ve semboller gibi üzerinde tartışılabilir olup olmaması veya gündelik dildeki sözcükler gibi sessizce kabul edilip edilmemesi incelememizin dışındadır.) Öncelikle bir sentaks yapısı, yani sözcüğün içinde yer alabildiği en basit önerme biçimi altında ortaya çıkma tarzı var olmalıdır; bu önerme

⁴ Almanca “Satz” sözcüğü hem *önerme* hem *cümle* için kullanılabilir. Burada felsefi olmaktan ziyade dilbilimsel bir açıklama verilmektedir, dolaısıyla biz de sözcüğü *cümle* olarak çevirdik.

biçimine *temel önerme [Elementarsatz]*⁵ diyoruz. Mesela “taş” için temel önerme biçimi “x bir taştır” şeklinde ifade edilir; bu tür önermelerde “x”in yerine “bu elmas” ya da “bu elma” gibi herhangi bir başka isim [irgendeine Bezeichnung aus der Kategorie der Dinge] kullanılabilir. İkinci olarak ise ilgili sözcüğün temel önermesi S, farklı şekillerde formüle edebileceğimiz aşağıdaki soruya yanıt verebilmelidir.

1-S, ne tür önermelerden *türetilebilir* ve S’den hangi önermeler türetilebilir?⁶

2-Hangi koşullarda S *doğru*, hangilerinde yanlıştır?

3-S nasıl doğrulanabilir?

4-S ne anlama gelmektedir?

(1) doğru [korrekt] bir formülasyondur; (2). formülasyon mantığın, (3) bilgi kuramının, (4) de felsefenin (fenomenoloji) ifade kalıplarına uygun düşmektedir. Filozofların (4) ile kastettiği şeyin (2)’de içeriliyor olması, Wittgenstein tarafından dile getirilmişti. Bir önermenin anlamı o halde onun doğruluk ölçütüne [Wahrheitskriterium] bağlıdır. [(1) “üst-mantıksal” [metalogisch] bir formülasyondur; üst-mantığın bir sentaks ve anlam, yani türetilme bağıntıları [Ableitungsbeziehungen] kuramı olarak ayrıntılı açıklaması daha sonra başka bir yerde yapılacaktır.]

Birçok sözcüğün, özellikle de bilimsel sözcüklerin büyük çoğunluğunun anlamı, diğer sözcüklere dayandırılarak (“yapı”, tanım) belirlenebilir. Örneğin “eklem bacaklılar”, segmentli bir vücut ve bacakları ile kitinden bir dış iskeleti olan hayvanlardır.” Böylece “eklem bacaklı” sözcüğünün temel

⁵ Tractatus 4.21’de Wittgenstein, “temel önermelerin bir gerçekliğin varlığını öne sürdüğünü” söylemektedir. Aynı şekilde 4.22’de bu önermelerin isimlerden meydana geldiğini belirtmektedir (*a b’dir* gibi).

⁶ Christian Damböck şu dört formülasyonun (türetilmek, doğru, doğrulanmak ve anlam) erken Carnap için aynı şeyi dile getirdiğini, daha sonraları Carnap’ın da bu düşünceden vazgeçtiğini söylemektedir. Burada “doğruluk” ve “türetilebilirlik” eşanlamlı kavramlar olarak kabul edilmektedir. Böylece saf biçimsel açıdan “B koşulunda doğru” demek “B’den türetilebilir” ile aynı anlama gelmektedir. Damböck aynı şekilde “doğrulama” ve “anlam” kavramlarının da türetilebilirliğe indirgenebileceğini belirtmektedir. Bkz: *Wiener Kreis. Ausgewählte Texte*, Christian Damböck (yay.), Reclam Verlag 2013, s. 211: *Anmerkungen*.

önermesi, yani “x bir eklem bacaklıdır” önerme biçimi için biraz önce sözü edilen soru yanıtlanmaktadır; açıktır ki bu tür bir önerme, “x bir hayvandır”, “x’in segmentli bir vücudu vardır”, “x’in segmentli bacakları vardır”, “x’in kitinden bir dış iskeleti vardır” öncüllerinden [Prämisse] ve bu önermelerin her biri de temel önermeden türetilmelidir. “Eklem bacaklı” üzerine temel önermenin türetilbilirlik [Ableitbarkeit] koşulları ile (başka şekilde ifade edecek olursak: Doğruluk ölçütü, doğrulama yöntemi [Verifikationsmethode] veya anlam) “eklem bacaklı” sözcük öbeğinin anlamı saptanabilir. Bu sayede dildeki her sözcük başka sözcüklere, nihayet “gözlem önermeleri” veya “protokol önermelerde” bulunan sözcüklere dayandırılabilirler. Sözcük anlamını bu dayandırma süreci ile elde eder.

İlksel önermelerin (protokol önermeler) biçimi ve içeriği sorusunu, ki şu ana kadar buna kesin bir yanıt verilebilmiş değildir, tartışmamızda tamamen bir kenara bırakabiliriz. Bilgi kuramında ilksel önermelerin “verilmiş” dayandığı söylenmektedir; fakat verilmişliğin ne olduğu sorusu üzerine hiçbir fikir birliği sağlanmış değildir. Bazıları en basit anlam-sal ve duygusal niteliklerinin (ılık, mavi, sevinç vb.) verilmişliğinden söz etmekte, diğerleri bunlardan bu gibi nitelikler arasındaki toplam deneyim ve benzerlik ilişkilerini [Gesamterlebnisse und Ähnlichkeitsbeziehungen] anlamaktadırlar. Başka bir yaklaşım ise ilksel önermelerin şeylere atıfta bulunduğunu söylemektedir. Anlayış farklılıklarından bağımsız bir biçimde kesin olan şey, bir sözcük dizisinin, eğer protokol önermelerden, bu önermeler hangi özelliklere sahip olurlarsa olsunlar, türetilme bağıntıları varsa bir anlamı olduğudur. Aynı şekilde bir sözcük de içinde yer aldığı önerme protokol önermelere indirgenebiliyorsa bir anlama sahiptir.

Bir sözcüğün anlamı ölçütüne (başka deyişle temel önermelerinin türetilme bağıntılarına, doğruluk koşullarına ya da doğrulama yöntemine) göre belirlendiği için ölçütün niteliği, sözcükle ne “kastetmek” istendiğini anlamaya imkân tanımaz. Sözcüğün keskin bir anlam elde etmesi için ölçütten daha azı dile getirilemez; ancak ölçütten daha fazlası da söylenemez çünkü sonraki her şey buna göre belirlenmektedir. An-

lam ölçütte üstü kapalı içermektedir, geriye yalnızca anlamı açıkça ortaya koyan şeyler kalır.

Örneğin birisinin “babig” diye yeni bir sözcük yarattığını ve babig olan ve olmayan şeyler olduğunu iddia ettiğini varsayalım. Bu sözcüğün anlamını bulmak için onun ölçütünün ne olduğunu sormamız gerekir: Bir şeyin babig olması ya da olmaması somut olarak nasıl belirlenebilir? Bu sözcüğü yaratan kişi ilk olarak bize bir yanıt borçludur; babigliğin ampirik bir göstergesi⁷ yoktur diyecektir. Bu durumda sözcüğün kullanılmasını kabul edemeyiz. Buna rağmen sözcüğü kullanan kişi babig olan ve olmayan şeylerin olduğunu, fakat neyin babig olduğunu ve neyin olmadığını zavallı insan anlayışı [Verstand] için sonsuz bir gizem olarak kalacağını söylesen, o zaman biz bu boş laf kalabalığını göz ardı etmek zorunda kalırız. Belki de “babig” sözcüğünün bir şey kastettiği konusunda bizi temin edecektir. Ancak burada da karşımıza herhangi bir tasarım veya duyguyu sözcükle bir araya getirmiş psikolojik bir olgu çıkar. Sözcük anlamını bu şekilde elde edemez. Yeni sözcük için hiçbir ölçüt saptanmadıysa, sözcüğün içinde yer aldığı önerme hiçbir şey söylemez, bunlar salt sözde-önergelerdir.

İkinci olarak “babig” gibi yeni bir sözcük için ölçütün saptandığını kabul edelim, mesela “bu şey babigdir” önermesi ancak ve ancak bu şey dört köşeli ise doğru olsun. (Bizim için bu ölçütün açıkça ifade edilip edilmemesi ya da ölçütü sözcüğün hangi durumlarda olumlu, hangi durumlarda olumsuz olarak kullanıldığını gözlemleyerek belirleyip belirleyemeyeceğimiz bu inceleme için konu dışıdır.) Burada şunu söyleyeceğiz: “babig” sözcüğü “dört köşeli” sözcüğüyle eşanımlıdır. O halde bu sözcüğü kullanan kişinin, bize bununla “dört köşeliden” farklı bir şey “kastettiğini” söylemesini göz ardı etmek durumundayız; ona göre dört köşeli her şey babigdir ve tersi de doğrudur. Bu durum dört köşeliliğin, babigliğin görünür ifadesi olmasına bağlıdır fakat bu gizli ve algılanamaz bir niteliktir. Ona şöyle karşılık vereceğiz: Bir ölçüt mevcut olduğu andan itibaren “babig” ve “dörtköşeli” eşanımlı ola-

⁷ [Almanca Kennzeichen] Bu sözcüğü semiyotik anlamda göstergeyle karıştırmamak gerekir.

caktır ve bu sözcükle başka bir şeyi “kastetme” özgürlüğü ortadan kalkacaktır.

Şimdi incelememizin sonucunu kısaca özetleyelim. “a” herhangi bir sözcük ve “S(a)” bu sözcüğün temel önermesi olsun. “a”nın bir anlamının olmasının gerek ve yeter koşulu, temelde aynı şeyi söyleyen aşağıdaki formülasyonlarla ifade edilebilir:

1-“a”nın *ampirik göstergeleri* bilinmektedir.

2-“S(a)”nın hangi protokol önermelerden *türetilebileceği* bellidir.

3-“S(a)”nın *doğruluk koşulları* mevcuttur.

4-“S(a)”nın *doğrulama yöntemi* bilinmektedir.⁸

3. Anlamsız Metafizik Sözcükler

Metafizik sözcüklerin çoğu, biraz önce belirtilen koşulları yerine getirmemektedir ve bu yüzden de anlamsızdırlar.

“İlk neden” terimini⁹ (bilgi nedeni ya da ilke olarak değil, varlık nedeni olarak) alalım. Metafizikçiler “dünyanın (ya da “şeylerin”, “varlığın” ve “varolanın”) ilk nedeni” nedir sorusuna farklı yanıtlar vermişlerdir; örneğin su, sayı, biçim, hareket, yaşam, tin, idea, bilinçsizlik, edim, iyi ve daha birçoğu bunların arasında sayılabilir. “İlk neden” sözcüğünün bu metafizik sorudaki anlamını bulmak için, metafizikçilere hangi koşullar altında “x y’nin ilk nedenidir” biçiminde bir önermenin doğru veya yanlış olacağını sormamız gerekir; başka şekilde söyleyecek olursak sormamız gereken şey, “ilk neden” sözcüğünün göstergesi ya da tanımının ne olduğudur. Metafizikçiler aşağı yukarı şöyle karşılık vereceklerdir: “x y’nin ilk nedenidir” önermesi, “y x’den kaynaklanır”, “y’nin varlığı x’in varlığına bağlıdır” veya “y x sayesinde vardır” vb. anlamlarına gelmektedir. Bu sözcükler çokanlamlı ve belirsizdir ancak hepsinin genellikle bir tane açık anlamı vardır; sözgelimi bir y şeyi ya da sürecinden bahsedebiliriz. Eğer y

⁸ **Carnap’ın notu:** Temel aldığımız mantıksal ve bilgi kuramsal anlayışla ilgili olarak burada kısaca şu eserlere bakılabilir:

Wittgenstein, *Tractatus logico-philosophicus*, 1922.

Carnap, *Dünyanın Mantıksal Yapısı*, 1928.

Waismann, *Mantık, Dil, Felsefe* (hazırlanıyor).

⁹ [Almanca metinde *Prinzip*] Antik Yunan Felsefesinin en önemli kavramlarından bir olan “ἀρχή”nin karşılığıdır.

türünden şeylerin veya süreçlerin genellikle ve hatta daima x türünden şeyleri veya süreçleri izlediğini gözlemlersek (yasalılık [gesetzmäßige Aufeinanderfolge] anlamında nedensel ilişki), bu y x'ten "kaynaklanmaktadır". Fakat metafizikçiler bize ampirik olarak saptanabilen bu ilişkileri kastetmediğini söyleyeceklerdir, aksi takdirde metafizik savları fiziğinkiler gibi basit görgül önermeler olurlardı. "Kaynaklanmak" sözcüğü burada, genel olarak kullanıldığının aksine, bir art zamanlılık [Zeitfolge] veya koşul ilişkisi anlamına sahip değildir. Ancak başka bir anlam için bir ölçüt belirlenememektedir. O halde sözcüğün buradaki ampirik anlamının aksine taşıdığı söylenen "metafizik" anlam aslında yoktur. "Principium" sözcüğünün (ve Yunanca karşılığı "ἀρχή" sözcüğünün) en eski anlamını düşünürsek burada da aynı gelişim sürecini görürüz. Sözcüğün orijinal anlamı "başlangıç" atılır; artık bu zamansal olarak değil, ama tersine başka bir açıdan, metafizik açıdan *ilk* anlamına gelir. Fakat "metafizik açıdan" ölçütün ne olduğundan söz edilmez. İki durumda da sözcük, yeni bir anlam elde etmeden eskisini kaybeder; sözcükten geriye boş bir kabuk kalır. Eski anlamlı dönemden itibaren sözcüğün doğasında farklı çağrışımsal tasarımlar [Vorstellung] vardır; bunlar kullanılan yeni tasarımlar ve duygularla birleşirler. Ancak sözcük hâlâ bir anlama sahip değildir ve bir doğrulama yöntemi bulunamadığı sürece de böyle kalır.

Bir diğer örnek de "tanrı" sözcüğüdür. Fakat bu örnekte zamansal olarak iç içe geçen üç farklı durum ya da tarihsel dönemin dil kullanımını, "tanrı" sözcüğünün bu alanlardan her birindeki kullanım farklarını göz ardı ederek ayırmak zorundayız. *Mitolojik* kullanımda sözcük açık bir anlama sahiptir. Bu sözcükle (ya da diğer dillerdeki paralel sözcüklerle) genel olarak kastedilen, Olimpos'ta, gökyüzünde veya yeraltında yaşayan ve daha az ya da daha çok güçle, bilgelikle, iyilikle ve mutlulukla donatılmış fiziksel bir varlıktır. Bazen de bu sözcükle insan benzeri bir bedene sahip olmayan fakat görünür dünyada herhangi bir şekilde ortaya çıkabilen ampirik olarak saptanabilen, ruhsal-tinsel bir varlık kastedilmektedir. *Metafizik* kullanımda ise "tanrı" sözcüğü deneyim-ötesi bir şeydir [etwas Überempirisches]. Sözcüğün anlamı (fiziksel bir ruhsal varlık ya da fiziksel olan bir şeydeki ruhsal varlık) açıkça ortadan kalkmıştır ve yeni bir anlam verilmediği için

anlamsız olarak kalmıştır. Yine de genellikle “tanrı” sözcüğüne metafizik bir anlam veriliyormuş gibi görünmektedir fakat daha yakından bakarsak ortaya konan tanımların sözde-tanımlar olduğunu görürüz; ya mantıksal olarak kullanılamayacak sözcük bağlantılarına (bundan daha sonra bahsedilecektir) ya da başka metafizik sözcüklere dayanmaktadır (temel, mutlak, bağımsız, özgür vs.), fakat asla temel önermesinin doğruluk koşullarıyla ilgileri yoktur. Bu sözcük konusunda mantığın ilk talebi bile, yani sentaksının, başka bir deyişle temel önermede yer alma biçiminin belirlenmesi talebi yerine getirilememiştir. Temel önerme bu örnekte “x bir tanrıdır” biçiminde olmalıdır fakat metafizikçiler ya bunu reddetmekte ve bir yenisini önermemektedirler ya da bunu kabul etmekte ama x değişkeninin sentaktik kategorisini belirlememektedirler (Kategoriler mesela şunlar olabilir: fiziksel şeyler [Körper], bu şeylerin nitelikleri, bu şeyler arasındaki ilişkiler, sayılar vb.)

Mitolojik ve metafizik dil kullanımı arasında “tanrı” sözcüğünün *teolojik* kullanımı yer almaktadır. Bu alanın kendine özgü kullandığı bir anlam yoktur, diğer iki kullanım arasında gidip gelinmektedir. Bazı teologlar açık bir ampirik tanrı kavramına (bizim terminolojimize göre “mitolojik”) sahiptirler. Bu durumda sözde-önergeler yoktur; fakat bu yorumda teologların dezavantajı, önergelerinin ampirik önergeler olması ve bu yüzden de ampirik bilimlerin yargılarına tabi olmasıdır. Diğer teologlar içinse açıkça metafizik bir dil kullanımı devam etmektedir. Yine bunlarda dil kullanımı açık değildir; nasıl bir dil kullanımı gerçekleştirildiği veya her iki taraftan aldıkları, açık olarak kavranamayan ifadelerle hareket edip etmedikleri fark etmemektedir.

Bize göre “ilk neden” ve “tanrı” örnekleri ve aynı şekilde başka birçoğu *anlamı olmayan, özü gereği metafizik terimlerdir*, örneğin “idea”, “mutlak”, “sonsuz”, “varolanın varlığı”, “varolmayan”, “kendinde şey”, “mutlak tin”, “nesnel tin”, “öz”, “kendinde-varlık”, “kendinde-ve-kendisi-için-varlık”, “yayılm”, “açılım”, “dağılım”, “ben/ego”, “ben-dışı”¹⁰ vs. Bu ifa-

¹⁰ Bu sözcükler orijinal metinde sırasıyla şöyledir: “Idee”, “das Absolute”, “das Unendliche”, “das Sein des Seienden”, “das Nicht-Seiende”, “Ding an sich”, “absoluter Geist”, “objektiver Geist”, “Wesen”, “Ansichsein”, “Anund-

deler, daha önce söz ettiğimiz “babig” sözcüğünden farklı davranmazlar. Metafizikçiler ampirik doğruluk koşullarının belirlenemeyeceğini söylemektedirler; eğer yine de böyle sözcükler kullanarak bir şey “kastettiklerini” iddia edecek olurlarsa, anlarız ki bununla sözcüğe eşlik eden tasarımlar ve duygular ima edilmektedir ancak sözcük bu tasarım ve duygular sayesinde herhangi bir anlam elde edememektedir. Böyle sözcükler ihtiva eden metafizik önermeler anlamsızdır, hiçbir şey söylemezler ve salt sözde-önermelerdir. Bunun tarihsel olarak nasıl ortaya çıktığını daha sonra inceleyeceğiz.

4. Bir Sözcüğün Anlamı

Şimdiye kadar içinde anlamsız bir sözcüğü yer aldığı sözde-önermeleri ele aldık fakat ikinci bir tür sözde-önermeler daha vardır. Bunlar anlamlı sözcüklerden meydana gelirler ancak yine de bir anlama sahip olmazlar. Bir dilin sentaksı hangi sözcük bağlantılarının kullanılacağını, hangilerinin kullanılamayacağını belirler. Ama doğal dillerde sentaks, her zaman anlamsız sözcük bağlantılarının engellenmesi görevini yerine getirmez. Aşağıdaki iki sözcük dizisini alalım:

1. “Sezar ve’dir”
2. “Sezar asal sayıdır.”

(1). sözcük dizisi sentaktik kurallara aykırı bir biçimde oluşturulmuştur; aslında ikinci sırada bir bağlaç yer alamaz, bunun yerine bir isim veya sıfat [yani fiilimsi] kullanılmalıdır. Diğer taraftan “Sezar bir komutandır” sözcük dizisi sentaks kurallarına uygun olarak oluşturulmuştur, yani anlamlı bir sözcük dizisi ve gerçek bir önermedir. Aynı şekilde (2). sözcük dizisi de sentaktik kurallara uygundur çünkü az önce sözünü ettiğimiz önermeyle aynı gramatik biçime sahiptir, fakat yine de anlamsızdır. “Asal sayı” bir sayı türüdür, insanlar için kullanılamaz. (2). sözcük dizisi bir önerme gibi görüldüğü ama önerme olmadığı için, ayrıca hiçbir şey söylemediği ve ne varolan ne de varolmayan gerçekliği ifade etmediği için,

fürsichsein”, “Emanation”, “Manifestation”, “Ausgliederung”, “das Ich”, “das Nicht-Ich”.

biz bu sözcük dizisini “sözde-önerme” olarak adlandırıyoruz. Sentaktik kurallar ihlal edilmediği için ilk bakışta kolayca, bir önermeyle hatalı bile olsa bir şeyler yapılabileceği gibi bir hataya düşülebilir. “a bir asal sayıdır” ancak ve ancak, *a* kendisi ve 1’den başka bir doğal sayıya bölünebildiği takdirde yanlıştır; açıktır ki burada “a”nın yerine “Sezar” kullanılamaz. Hatta bazen öyle bir örnek seçilebilir ki, anlamsızlık neredeyse hiç fark edilemez; sözü edilen bazı metafizik önermelerin sözde-önerme oldukları çok zor anlaşılmaktadır. Gündelik dillerde gramer kurallarını ihlal etmeden anlamsız sözcükler kurmanın mümkün olması, mantıksal açıdan bakarsak sentaks kurallarının yetersiz olduğunu göstermektedir. Eğer gramatik sentaks mantıksal sentaksa tam olarak uysaydı, o zaman sözde-önerme diye bir şey olmazdı. Eğer gramatik sentaks sadece isim, sıfat, fiil, bağlaç gibi sözcük türlerini değil de bu türler arasında kesin mantıksal sınırı ayırabilseydi, o zaman sözde-önermeler oluşturulamazdı. Eğer isimler gramatik olarak tıpkı fiziksel nesnelerin veya sayıların özellikleri gibi daha alt sözcüklere ayrılabilseydi, o zaman “komutan” ve “asal sayı” sözcükleri gramatik olarak farklı sözcük türleri olurlardı ve (2) aynı (1) gibi dil kurallarına aykırı olurdu. Bu durumda doğru bir biçimde inşa edilmiş bir dilde tüm anlamsız sözcük dizileri (1) örneğindeki gibi olurdu. Böylece gramer kuralları bunları adeta kendiliğinden engellerdi; bir başka deyişle anlamsızlıktan kaçınmak için tek tek sözcüklerin anlamlarına bakmak gerekmezdi, aksine sözcük türleri göz önünde bulundurulurdu (“sentaktik kategori”; örneğin şeyler, şeylerin nitelikleri, şeylerin ilişkileri, sayılar, sayıların nitelikleri, sayıların ilişkileri vb.). Metafizik önermelerin sözde-önermeler olduğu yönündeki tezimiz geçerliyse, mantıksal olarak doğru bir biçimde inşa edilmiş bir dilde metafizik hiçbir şey ifade etmez. O halde bugün, mantıkçıların da üzerinde çalıştığı üzere, mantıksal bir sentaks inşa etme görevinin ne kadar önemli olduğu ortadadır.

5. Metafizik Sözde-Önermeler

Şimdi biz, tarihsel-gramatik sentaks bakımından doğru olmasına rağmen mantıksal sentaksın açıkça ihlal edildiği me-

tafizik sözde-önergelerle ilgili birkaç örneğ göstermek istiyoruz. Örneğlerimizi bugün Almanya'da en güçlü etkiye sahip metafizik öğretilerden seçtik.¹¹

“Yalnızca varolan araştırılmalıdır bundan başka - hiçbir şey değil; sadece varolan bunun dışında - hiçbir şey değil; bir tek varolan bunun ötesinde - hiçbir şey değil. O halde bu hiçlik nedir? - - Hiçlik yalnızca değilleme, yani olumsuzlama mevcut olduğu için mi vardır? Yoksa tam tersi mi geçerlidir? Olumsuzlama ve değilleme yalnızca hiçlik mevcut olduğu için mi vardır? - - İddia ediyoruz: Hiçlik değilleme ve olumsuzlamadan öncedir. - - Hiçliği nerede arıyoruz? Hiçliği nerede buluyoruz? - - Hiçliği tanıyoruz. - - Kaygı hiçliği açığa vurur. - - Kaygı duyduğumuz şey “aslında” - hiçbir şeydi. Gerçekte: Hiçliğin kendisi -bizatihi-vardı. O halde hiçlik nedir? - - Hiçliğin kendisi hiçtir.”

Sözde-önergeler meydana getirme olasılığının mantıksal bir dil eksikliğine bağlı olduğunu göstermek için aşağıdaki şemayı sunuyoruz. I sütunundaki cümleler hem gramatik hem mantıksal açıdan anlamlı önergelerdir. II A'daki cümle biçimleri (soru ve yanıt olarak), mantıksal olarak doğru bir dilde kurulabilecek ifadeler değildirler ama buna rağmen anlamlıdır, çünkü doğru bir dile dönüştürülebilirler; II A ile aynı anlamda olan III A cümlesi bunun nasıl dönüştürüleceğini göstermektedir. II A'daki cümle biçiminin olumsuz yanı, ondan gramatik olarak uygun müdahalelerle, yukarıdaki parçadan aldığımız II B'deki anlamsız cümlelere ulaşabilecek olmamızdır. Bu türden cümleler III sütununda gösterilen doğru dillerde kurulamazlar. Yine de bu cümlelerin anlamsız oluşu ilk anda fark edilmez çünkü I B'deki anlamlı cümlelerle yapılan analogi bizi kolayca yanıltabilir. Burada saptadığımız dilsel hata öyleyse, mantıksal olarak doğru bir dilin aksine gündelik dilin, anlamlı ve anlamsız sözcük dizileri arasında gramatik bir biçim eşitliğine imkân tanınmasıdır. Şemadaki her cümleye sembolik mantığa uygun bir formül eklenmiştir; bu formüllerle I A ve II A arasındaki uygun olmayan analogi ve II

¹¹ **Carnap'ın notu:** Buradaki alıntı [italikler Heidegger'in]: M. Heidegger, *Metafizik Nedir?*, 1929. Aynı şekilde günümüzdeki başka metafizikçilerden de parçalar alabilirdik, fakat bize kalırsa seçtiğimiz bu alıntılar anlayışımızı daha net bir biçimde gösterecektir.

B'deki anlamsız cümlelerin analogi ile nasıl oluşturulduğu açıklanmaktadır.

I. Gündelik dildeki anlamlı cümleler	II. Gündelik dilde anlamlı cümlelerden anlamsızların oluşturulması	III. Mantıksal olarak doğru dil
A. Dışarıda ne var? d (?)	A. Dışarıda ne var? d (?)	A. Dışarıda herhangi bir şey yoktur (varolmamaktadır, bulunmamaktadır) $\sim (\exists x) \cdot dış (x)$
Dışarıda yağmur var. d (y)	Dışarıda hiçbir şey var. ¹² d (h)	B. Bu biçimlerin hiçbirisi kurulamaz.
B. Yağmur nedir? (yani: Yağmur ne yapar? ya da: Bu yağmur hakkında başka ne söylenebilir?) ? (y)	B. Hiçlik nedir? ? (hiç)	
1.Yağmuru biliriz. b (y)	1. "Hiçliği aranız." "Hiçliği buluruz." "Hiçliği biliriz." b (hiç)	
2.Yağmur yağar. y (y)	2. "Hiçlik hiçtir." hiç (hiç) 3. "Hiçlik sadece ... için vardır" var (hiç)	

¹² Almanca gibi dillerde olumsuzluk eki olan *nicht* veya *kein/keine* kullanılmaksızın da olumsuz cümleler kurulabilir. Şayet olumsuz anlam içeren bir zarf ya da zamir kullanılırsa cümle olumsuz olur. Buradaki örnekte "hiçbir şey" anlamına gelen *nichts* cümleyi olumsuzlamaktadır. Fakat Carnap'ın anlamlı olsa da yanlış demesinin sebebi, bu dilde temel cümlelerin, "varlık" anlamına da gelen *sein* fiiliyle kuruluyor olmasıdır. Biz de bu yanlışlığı göstermek için -aslında anlamlı ve doğru olarak "dışarıda hiçbir şey yok" şeklinde çevrilebileceğine rağmen- yukarıdaki şekilde aktarmayı uygun bulduk.

Daha dikkatli bakılırsa II B sütunundaki sözde-önermeler arasında belirgin bir fark olduğu görülecektir. (1)'deki önermeler kurulurken yapılan hata, “hiçbir şey” sözcük öbeğinin bir nesne ismi [Gegenstandsname] olarak kullanılmasıdır¹³, gerçi gündelik dilde olumsuz bir varoluş önermesi [Existenzsatz] formüle etmek için bu tür bir kullanım yaygındır (bkz. II A). Doğru bir dilde ise bu amaç için herhangi bir *isim* yerine belirli bir *mantıksal önerme biçimi* kullanılmalıdır (bkz. III A). II B 2 önermesinde yeni bir şeyle, yani anlamsız “hiçmek/hiç olmak” [nichten] sözcük öbeğiyle karşılaşmaktayız; önerme de iki nedenden ötürü anlamsızdır. Daha önce anlamsız metafizik önermelerin genellikle, metaforik kullanım sayesinde anlamlı bir sözcükten anlamın çekilmesiyle ortaya çıktığını göstermiştik. Ancak burada nadir görülen bir durumla karşı karşıyayız, öyle ki başından itibaren anlamsız olan yeni bir sözcük alınmıştır. Aynı şekilde II B 3 önermesi de iki nedenden dolayı reddedilmelidir. Bu önerme “hiçbir şey” sözcük öbeğinin nesne ismi olarak kullanılmasında, önceki önermelerle aynı hatayı paylaşmaktadır. Ayrıca hiçbir çelişki de içermemektedir, çünkü “hiçbir şey” sözcük öbeğini bir nesne ismi ya da göstergesi olarak kullanmak doğru olsaydı, bu nesnenin tanımındaki varoluş anlamı reddedilir ve (3) önermesi tekrar doğru olarak kabul edilirdi. O zaman da bu önerme anlamsız olmasa bile çelişik, hatta saçma olurdu.

II B'deki önermelerde gördüğümüz bu büyük mantıksal hata karşısında, alıntıladığımız parçada “hiçbir şey” sözcük öbeğinin bildiğimizden tamamen başka bir anlamda kullanıldığını sanabiliriz. Ayrıca okumaya devam edersek, kaygının hiçliği açığa vurduğunu, kaygıda hiçliğin kendisinin bizatihi varolduğunu görürüz ve bu sözcüğün başka bir anlamda kullanıldığına ikna oluruz. “Hiçbir şey” sözcük öbeği burada be-

¹³ *Hiçbir şey* anlamına gelen “nichts” ve *hiçlik* olarak aktardığımız “das Nichts” görüldüğü üzere Almancada aynı sözcükle ifade edilmekte fakat bizim dilimizde böyle bir aktarım mümkün olmamaktadır. Dolayısıyla biz de bunları farklı olarak çevirmek durumunda kaldık. Okurun orijinal metinde bu sözcüklerin sesteş olduğunu unutmaması gerekmektedir. Ayrıca “nesne ismi” ile somut bir şeyden ziyade Aristotelesçi anlamda “töz” kastedilmektedir.

lirli bir duygusal durumu, belki dinsel bir duyguyu belki de böyle bir duyguya temel olan herhangi bir şeyi gösteriyor gibi durmaktadır. Eğer bu doğru olsaydı II B önermelerinde sözü edilen mantıksal hatalar aslında hata olmazdı. Fakat alıntılardığımız parçalar bu yorumun mümkün olmadığını göstermektedir. “Yalnızca” ve “bundan başka hiçbir şey değil” ifadelerinin kullanılması¹⁴, “hiçbir şey” sözcük öbeğinin, olumsuz varoluş önermesi ifade eden bir mantıksal partikül anlamına sahip olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. O halde bu denemenin ana sorusu doğrudan “hiçbir şey” sözcük öbeğinde tıkanmaktadır: “O halde bu hiçbir şey nedir?”¹⁵

Yukarıda aktardığımız parçaların yazarının kendisinin, ortaya attığı soru ve önermelerin mantıkla çeliştiğinin farkında olduğunu gördüğümüzde, bizim bunları yanlış yorumlayıp yorumlamadığımız konusundaki şüpheler tamamıyla ortadan kalkacaktır. “Hiçlik hakkında *soru ve yanıtlar* aynı şekilde kendinde *saçmadır*. - - Düşünmenin genel kabul görmüş temel kuralı, yani çelişkisiz önerme ilkesi veya genel ‘mantık’, bu soruyu bertaraf etmektedir.” Mantık için ne de kötü! Mantığın egemenliğini yıkmamız gerekir: “*Anlağın* gücü varlık ve hiçlik soruları peşinde kırılırsa, ‘mantığın’ egemenliğinin yazgısı de felsefede olacaktır. ‘Mantık’ fikrinin kendisi ise, ilkel sorular anaforunda dağılıp gidecektir.” Peki bu vakur bilim mantığa aykırı sorular anaforuna razı olacak mıdır? Tabii buna da verilecek bir yanıt vardır: “Bu bilimin sözümlerine ona vakarı ve üstünlüğü, hiçliği ciddiye almazsa eğer gülünç hale gelecektir.” O halde burada savımızın doğrulandığını görüyoruz; bir metafizikçi kendi soru ve yanıtlarının, mantık ve bilimsel düşünme biçimiyle uyuşmadığını ifade etmektedir.

Eski metafizik karşıtları ile bizim savlarımız arasındaki fark artık ortadadır. Metafizik bizim için salt bir “kuruntu” ya da “masal” değildir. Bir masalın önermeleri mantıkla değil ama

¹⁴ Heidegger’den yapılan yukarıdaki alıntı: “Yalnızca varolan araştırılmalıdır bundan başka - hiçbir şey değil;...”

¹⁵ Burada tekrar Heidegger’in metnine atıf yapılmaktadır. Aslında bu cümlemin “O halde bu hiçlik nedir?” olarak çevrilmesi gerekmektedir. Fakat “hiçbir şey” sözcük öbeğinin anlamı üzerine bir tartışma yürütüldüğü için biz de anlamı bozmamak adına parçayı bu şekilde aktardık.

deneyimle çatışır; bu önermeler yanlış olsalar bile bütünüyle anlamlıdır. Metafizik bir “batıl inanç” değildir; doğru veya yanlış önermelere inanılabilir fakat anlamsız sözcük dizilerine inanmak mümkün değildir. Ayrıca metafizik önermeler “geçici varsayımlar” da değildirler; çünkü (doğru veya yanlış) ampirik önermelerin türetilme ilişkileri bir varsayım için zorunlu değildir, bu aynı şekilde sözde-önermeler için de geçerlidir.

Metafiziği kurtarmak için *insanın bilgi yetisinin sınırlılığından* hareketle bazen aşağıdaki *itiraz* ortaya atılmaktadır: Metafizik önermeler insanlar veya sonlu bir varlık tarafından doğrulanamazlar ama yüksek ya da eksiksiz bir bilgi yetisiyle donatılmış bir varlık tarafından sorularımızın yanıtlanabileceği düşünülebilir, ayrıca bu sanı anlamlıdır da. Bu itiraza şöyle karşılık vereceğiz: Bir sözcüğün anlamı belirlenemezse ya da bir sözcük dizisi sentaks kurallarına göre oluşturulmadıysa ortada bir soru bile yoktur (sözde-sorular [Scheinfra-gen] aklımıza gelebilir: “Bu masa babig midir?”, “yedi sayısı kutsal mıdır?”, “tek sayılar mı çift sayılar mı daha karanlıktır?” gibi). Sorunun olmadığı yerde ise her şeyi bilen bir varlık [allwissendes Wesen] için bile yanıt verecek bir şey yoktur. Yukarıdaki itirazı ortaya atan belki de şöyle diyecektir: Gören birinin köre yeni bir bilgi vermesi gibi, daha yüksek bir varlık da bize, mesela görünen dünyanın tinin görüngüsü olduğu gibi metafizik bir bilgi verebilir. Burada “yeni bilginin” ne anlama geldiğini araştırmamız gerekir. Aslında bizi yeni bir anlamın varlığından haberdar eden bir hayvanla karşılaştığımızı da düşünebiliriz. Eğer bu varlık Fermat’ın bir teoremini [Fermatscher Satz]¹⁶ kanıtlasa, yeni bir fizik aleti icat etse veya şimdiye dek bilinmeyen bir doğa yasasını açıklasa, bilgimiz bunların sayesinde zenginleşirdi. Çünkü bunlar sınanabilirler, tıpkı körün bütün bir fiziği (ve bununla birlikte gören kişinin önermelerini) anlayıp sınayabileceği gibi. Fakat varsay-

¹⁶ Fransız matematikçi Pierre de Fermat’ın teoremleri. Bu teoremlerden özellikle “Fermat’ın son teoremi” olarak bilinen büyük teoremi meşhurdur. Pisagor bağıntısını incelerken “ $a^n + b^n = c^n$ ” bağıntısının 2’den büyük sayılar için hiçbir tamsayı çözümünün olmadığını söylemiştir. Bu teorem yakın zaman önce İngiliz matematikçi Andrew Wiles tarafından ispatlanmıştır.

dığımız varlık bize doğrulayamayacağımız bir şey söylerse onu anlayamayız; bize göre ortada bir bilgi aktarımı yoktur, tersine belli tasarımların eşlik ettiği anlamsız ses yığınları vardır. Bununla birlikte az çok her şeyi bilip bilmediği fark etmeksizin başka bir varlık, bilgimizi yalnızca niceliksel olarak artırabilir, ancak temelde hiçbir yeni tür bilgi elde edemeyiz. Belirsiz olan bir şey başkasının yardımıyla kesin hale gelebilir; fakat anlaşılmaz ve anlamsız olan bir şey başkasının yardımıyla anlamlı hale gelemaz ama o yine de çok şey bilebilir. Bu yüzden metafiziği kurtarmak için bize ne tanrı ne de şeytan yardım edebilir.

6. Metafiziğin Anlamsızlığı

Ele aldığımız metafizik önerme örnekleri yalnızca bir incelemeden alınmıştır. Fakat sonuçlar benzer, hatta büyük ölçüde aynı sözcük tarzlarını benimseyen başka metafizik sistemler için de geçerlidir. Bu incelemenin Hegel'den bir önermeyi alıntılanması da (örneğin "saf varlık ve saf hiçlik aynı şeydir") bütünüyle yerindedir. Hegel'in metafiziği de mantıksal olarak modern metafizikle aynı karakteri paylaşmaktadır. Hatta bunların söz dağarcığı ve böylece mantıksal hata biçimi yukarıdaki örnekten farklı olsa bile, diğer bütün metafizik sistemler için de aynı şey geçerlidir.

Burada farklı sistemlerden metafizik önerme örneklerini çözümlemenin gereği yoktur. Yalnızca en sık yapılan hataları göstermek yeterli olacaktır.

Sözde-önergeler çerçevesinde en çok yapılan hata belki de "(var) olmak"¹⁷ sözcük öbeğinin dilimizdeki (ya da en azından çoğu Avrupa dilindeki karşılığının) kullanımındaki mantıksal eksikliklere dayanmaktadır. Birinci hata "(var) olmak" sözcüğünün iki anlamlılığıdır; bu sözcük hem kopula olarak yük-

¹⁷ Almanca metinde [sein]. Bu fiil tıpkı "nichts" örneğinde olduğu gibi iki farklı anlam içermekte, başka bir deyişle iki farklı işlevi yerine getirmektedir. Aslında "sein" fiili dilimizde -ım, -sin, -dır, olarak kullandığımız ek eylemlere karşılık gelmektedir. Fakat biz bu sözcüğün iki anlamlılığıyla Almancada "das Sein", yani "varlık" anlamındaki kullanımı da konu edinildiğinden, bu ikisi arasında benzeşimi mümkün kılmak adına bunu "(var) olmak" sözcük öbeğiyle karşıladık.

leme bağılı biçimde [-ım, -sın, -dır] bulunmakta ("ben açım"), hem de varoluş ifadesi olarak da kullanılmaktadır ("ben varım"). Bu hata, metafizikçiler genellikle bu iki anlamlılığın bilincinde olmadıklarından giderek artarak devam etmektedir. Diğer hata ise ikinci anlamın, yani *varoluş* anlamının fiil biçiminde kullanılmasında yatmaktadır. Yüklem olmadığı yerde fiil biçimi yüklem gibi davranmaktadır.¹⁸ Gerçi uzun zamandan beri varoluşun bir nitelik olmadığı bilinmektedir (krş. Kant'ın ontolojik tanrı kanıtını çürütmesi)¹⁹. Ancak modern mantık bu noktada tamamen tutarlı hareket etmektedir: Varoluş ifadesini öyle bir sentaktik biçim olarak almaktadır ki, bu ifade bir yüklem gibi nesne ifadesine değil, fakat yüklemine kendisine dayandırılmaktadır (bkz. Tabloda III A önermesi). Antikiteden beri çoğu metafizikçi "(var) olmak" sözcüğünü, "ben varım", "tanrı vardır" örneklerinde olduğu gibi aynı anda hem fiil hem yüklem olarak kullanarak hataya düşmüşlerdir.

Bu hataya bir örnek de Descartes'ın "cogito, ergo sum" ifadesinde buluyoruz. Biz burada öncüle karşı duyulan içeriğe ilişkin şüpheleri, yani "düşünüyorum" cümlesi kastedilen gerçekliğin uygun bir ifadesi midir yoksa bir cisimleşme [Hypostasierung] midir sorularını bütünüyle göz ardı etmek ve iki cümleyi de yalnızca biçimsel mantıksal açıdan ele almak istiyoruz. Burada hemen iki özsel hata göze çarpıyor. İlki çıkarım cümlesi olan "varım" cümlesinde bulunmaktadır.

¹⁸ "Ben varım" yani "ich bin" ifadesinde yüklem olarak kullanılabilecek herhangi bir isim fiil veya sıfat fiil bulunmadığından fiil hem kendi işlevini hem de yüklem işlevini yerine getirmektedir. Bu gibi örnekler ünlü Kartezyen ifadede ("Cogito ergo sum") ya da Hamlet'in sözlerinde ("to be or not to be, that is the question") görülebilir.

¹⁹ Kant Anselmus'un Tanrı'nın varlığını Tanrı kavramından yola çıkarak kanıtlamasına karşı çıkararak, varlığın ya da varoluşun -her ne kadar tersi mutlak olarak çürütülemezse de- yalnızca deneyimle mümkün olduğunu ileri sürmüştür. Çünkü varlık/varoluşun ifadesinin kendisi dilde ancak kopula olarak mevcut bulunmaktadır ve kopulanın birbirine bağladığı nesneler deneyimlenmeksizin varoluş imkânı ortaya konulamamaktadır. Daha fazla bilgi için bkz: Immanuel Kant, *Kritik der reinen Vernunft*, Felix Meiner Verlag, Hamburg 1998, s. 673-675: "Von der Unmöglichkeit eines ontologischen Beweises vom Dasein Gottes".

“(Var) olmak” fiili şüphesiz ki varoluş anlamında kullanılmıştır çünkü kopula herhangi bir yükleme bağlanmamaktadır; Descartes’ın “varım”ı da zaten hep öyle anlaşılmıştır. O halde bu cümle yukarıda sözünü ettiğimiz mantıksal kuralı, yani varoluşun bir isme (özne veya özel isme) değil, sadece bir yükleme bağlı olarak ifade edilebileceği kuralını çiğnemektedir. Bir varoluş cümlesi “a varolmaktadır”²⁰ (“ben varım” yani “ben varolmaktayım” gibi) biçiminde olamaz, tersine şöyle kurulmak zorundadır: “Burada bu veya şu tür bir şey varolmaktadır”²¹ İkinci hata ise “düşünüyorum”dan “varım”a geçişte yapılmıştır. “P(a)” cümlesinden (a P özelliğini taşımaktadır) bir varoluş cümlesi türetilcekse bu cümle varoluşu, öncüldeki a öznesine dayanarak değil, ama yalnızca P yüklemine dayanarak ifade edebilir. “Ben bir Avrupalıyım” öncülünden “ben varolmaktayım” değil, fakat tersine “burada bir Avrupalı varolmaktadır” cümlesi türetilir. Aynı şekilde “düşünüyorum”dan “ben varım” değil, ama “burada düşünen bir şey vardır” cümlesi çıkarsanabilir.

Dilimizde varoluşun bir fiille (“(var) olmak” ya da “varolmak”) ifade edilmesi aslında mantıksal bir hata değildir, fakat bu durum yetersiz hatta tehlikeli olmaktadır. Bu ifadenin fiil biçiminde olmasıyla kolayca varoluşun bir yüklem olduğu hatasına düşülebilir ve dolayısıyla yukarıda görmüş olduğumuz gibi mantıksal olarak hatalı ve anlamsız ifade biçimleri kullanılabilir. Başından beri metafizikte önemli bir rol oynayan “varolan” veya “varolmayan” gibi biçimler de aynı kökene sahiptirler. Mantıksal olarak doğru bir dilde ise böyle ifade biçimleri kullanılamaz. Görüldüğü üzere Latince ve Almancada, belki Yunancanın da etkisiyle, “ens” yani “varolan” ifadesi özellikle metafizikçiler tarafından kullanılmıştır; böylece dil, bir eksikliğin giderildiği düşünülürken, mantıksal olarak daha da anlaşılmaz hale gelmiştir.

²⁰ Almanca [a existiert]. Bu ifade Carnap’ın terminolojisinde “a vardır” yani “a ist” ifadesi ile eş anlamlıdır.

²¹ [Almanca *Es existiert etwas von der und der Art*] Almancada *es* adıyla cümleye bir vurgu ifadesi katılmaktadır. Fakat buradaki kullanımda “varolma” durumunun öznenin kendisi üzerinden ifade edilmesinin önüne geçmek adına, “burada” sözcüğüyle bir uzama devrederek ifadeyi karşılamaya çalıştık.

Bir başka çok sık karşılaştığımız mantıksal sentaks hatası kavramlar çerçevesinde yapılan *kategori hatalarıdır*.²² Sözü edilen bu hata, bir göstergenin yüklem anlamı olmaksızın bir yüklem olarak kullanılmasında yatarken, yüklem de bir yüklem olarak, ama başka bir kategoriye [Sphäre] ait olan bir yüklem olarak kullanılır; Burada “tipler kuramının”²³ ortaya attığı kuralların çiğnendiğini görmekteyiz. Daha önce gördüğümüz bir örneği burada yine ele alabiliriz: “Sezar bir asal sayıdır.” Kişi adları ve sayılar farklı mantıksal kategorilere, yani kişi (mesela “komutan”) ve sayı (“asal sayı”) yüklemlemelerine aittirler. Kategori hataları konusunda, “(var) olmak” fiilinin daha önce tartıştığımız dilsel kullanımının aksine metafizik için bile bir ayrıcalık söz konusu değildir, ama gündelik dilde yine de çok sık karşımıza çıkmaktadır. Fakat çok nadir olarak anlamsız ifadelerle yol açmaktadırlar; sözcüklerin kategorik olarak çok anlamlılığı burada ortadan kaldırılabilir.

Örnek olarak: 1. “Bu masa diğerinden daha uzundur.” 2. Bu masanın boyu diğerinin boyundan daha uzundur.” Burada “daha büyüktür” ifadesi (1)’de nesneler arasında, (2)’de sayılar arasında bir ilişki olarak, yani iki farklı sentaktik kategoriye ait olarak kullanılmıştır. Bu hata özsel değildir; mesela “daha uzundur₁” ve “daha uzundur₂” şeklinde yazılarak giderilebilir. “Daha uzundur₁” ifadesi o halde “daha uzundur₂” ifadesi üzerinden, (1). cümle biçiminin (2) ile (ve diğer benzerleriyle) eşanlamlı olarak belirlenmesiyle tanımlanabilir.

Kategori hataları gündelik dilde herhangi bir soruna sebep olmadığı için hiç göz önünde bulundurulmamıştır. Gerçi bu alışıldık dil kullanımı için uygundur fakat metafizikte çözülemeyecek sorunlara yol açmaktadır; gündelik dildeki alışkanlıklar yüzünden, mantıksal olarak doğru bir biçime aktarılamayacak bu gibi kategori hataları yapılmaktadır. Bu tür

²² [Almanca *Sphärenvermengungen*]. İngilizceye *type confusion* olarak aktarılmıştır. Az çok farklı içeriklere sahip olsalar da Husserl’in *Bedeutungsverwechslung* kavramı, Russell’in *Theory of Types* hataları veya Ryle’in *Category mistakes* kuramı ile benzer bir anlamda kullanılmıştır.

²³ Almanca “Typentheorie”, İngilizce “Theory of Types”. İlk kez 1903 ve 1908 yıllarında Bertrand Russell tarafından ortaya atılan, kümeler kuramının paradokslarını çözmeye yönelik kuram, bkz: 60. Dipnot.

sözde-önergeler özellikle Hegel’de ve Hegel’in garip dilsel biçimini ve bu dilsel biçimin bazı mantıksal eksiklikleri alan Heidegger’de bulunabilir. (Mesela belirli türden nesnelerle ilgili olması gereken ifadeler, bunun yerine bu nesnelerin belirlenimi, “varlık”, “Dasein” ya da bu nesneler arasındaki ilişkilerle ilgilidir.)

Çoğu metafizik önermenin anlamsız olduğunu gösterdikten sonra, bu önermeleri temizlersek metafizikte anlamlı önermelerin kalıp kalmadığı sorusu ortaya çıkmaktadır.

Elbette şimdiye kadar ulaştığımız sonuçlar bazılarının, metafiziğin anlamsız önermeler üretmek gibi birçok tehlike barındırdığını ve eğer metafizikle uğraşılacaksa bu tehlikelerden mutlaka kaçınmak gerektiğini düşünmesine neden olabilir. Fakat aslında metafizikte hiçbir anlamlı önerme olmaz. Bu metafiziğin kendisine belirlediği görevden anlaşılmaktadır: Metafizik ampirik bilimlerin ulaşamayacağı bir bilgi biçimi ortaya koymak istemektedir.

Bir önermenin anlamının doğrulama yönteminde bulunabileceğini daha önce göstermiştik. Bir önerme, yalnızca kendisinde doğrulanabilen şeyi dile getirir. Dolayısıyla bir önerme bir şey dile getirdiği zaman yalnızca ampirik bir olguyu dile getirebilir. Deneyimlenebilenin ötesinde olan bir şey ne söylenebilir ne düşünülebilir ne de sorulabilir.

(Anlamlı) önermeler aşağıdaki gibi ayrılabilirler: İlk olarak sadece kendi biçimi nedeniyle doğru olan önermeler vardır (Wittgenstein’a göre “*totolojiler*”; aşağı yukarı Kant’ın “*analitik yargılarına*” denk gelmektedirler); bunlar gerçeklik üzerine hiçbir şey söylemezler. Mantık ve matematik formülleri de bu gruba dahildirler, bunlar gerçeklik ifadeleri değildirler ve böyle ifadelerin dönüştürülmesini sağlarlar. İkinci olarak bu önermelerin *değillemeleri* (“*kontradiksiyon*”) vardır; bunlar *çelişik*, yani kendi biçimleri itibarıyla yanlışlardır. Diğer bütün önermelerin doğruluk ve yanlışlığı protokol önermelerle belirlenmektedir; bu önermeler (doğru veya yanlış) *görgül önermelerdir* ve ampirik bilimlerin alanına girmektedirler. Bu türlerin hiçbirine dahil olmayan bir önerme otomatik olarak anlamsızdır. Metafizik ne analitik cümleler kullandığı ne de ampirik bilimlerin alanında hareket etmediği için, ya hiçbir öl-

çüte uymayan sözcükler kullanmaya ve böylece boş önermeler ortaya atmaya ya da anlamlı sözcükleri ne analitik (daha doğrusu çelişik) ne de ampirik önermeler olmayacak şekilde bir araya getirmeye mecburdur. Her iki durumda da kaçınılmaz olarak sözde-önermeler ortaya konulmaktadır.

Mantıksal çözümleme, deneyimin üstünde ya da ötesinde kalan her sözde bilginin anlamsız olduğunu söylemektedir. Bu yargı spekülâtif metafiziğe, saf düşünceden ya da deneyime dayanmayan saf sezgiden gelen her sözde bilgiye karşı dile getirilmektedir. Bu yargı ayrıca deneyimden yola çıkarak garip çıkarsamalarla *deneyimin dışında veya ötesinde olanı* bilmek isteyen metafizikle alakalıdır (ve ayrıca neovitalist savlarla, yani organik süreçlerde ortaya çıkan ve fiziksel olarak algılamayan “entelekya” ile, yasalılığa ilişkin olarak “nedensel ilişkinin özü” nedir sorusu ile ve “kendinde şey” üzerine söylenenler ile de alakalıdır.) Devam edecek olursak bu yargı tüm değer felsefeleri ve normatif felsefeler için, ayrıca normatif disiplinler olduklarından etik ve estetik için de geçerlidir. Çünkü bir değer veya normun nesnel geçerliliği (değer felsefelerine göre de böyledir) emripik olarak doğrulanamaz ya da ampirik önermelerden çıkarsanamazlar [deduziert]; dolayısıyla bunlar asla (anlamlı bir önerme olarak) ifade edilemezler. Başka türlü söylersek, “iyi” ve “güzel” gibi sözcükler ile normatif bilimlerde kullanılan diğer yüklemeler için ampirik bir gösterge ya saptanabilir ya da saptanamaz. Böyle bir yüklem içeren bir önerme ilk durumda bir olguya ilişkin ampirik bir yargıdır ama değer yargısı değildir; ikinci durumda ise bu önerme bir sözde-önermedir. Değer yargısı ifade eden bir önerme asla meydana getirilemez.

Bu yargı nihayet isabetsiz bir biçimde bilgi kuramsal akımlar olarak adlandırılan metafizik akımlar için, yani realizm (olayların tümevarımsal yöntemin uygulanmasına imkân kılan belli bir kurallılığı ortaya koyduğu ampirik verilerden daha fazlasını söylemek istediği sürece) ve onun karşıtları olan *idealizm*, solipsizim, fenomenalizm ve (eski) *pozitivizm* için söylenmiştir.

Peki bir şey söyleyen önermeler ampirik doğada ve gerçeklik bilimi [Realwissenschaft] iseler o zaman *felsefe* için ge-

riye ne kalmaktadır? Geriye kalan önermeler, kuramlar, sistemler değil ama *bir yöntem*, yani mantıksal çözümleme yöntemidir. Bu yöntemin olumsuz anlamda kullanımını zaten göstermiştik: Bu yöntemle anlamsız sözcükler ve önermeler ortadan kaldırılmaktadır. Olumlu anlamda kullanımında ise anlamlı kavramlar ve önermeler aydınlatılmakta ve gerçeklik bilimleri ile matematiğin temelleri oluşturulmaktadır. Bu yöntemin olumsuz anlamda kullanımı içinde bulunduğumuz tarihsel koşullarda çok önemli ve gereklidir. Olumlu anlamda kullanımı ise günümüz pratiğinde çok daha verimlidir fakat burada daha yakından incelenmeyecektir. Mantıksal çözümlemenin ve temeller araştırmalarının [Grundlagenforschung] görevi, metafiziğin aksine “*bilimsel felsefe*” olarak anladığımız şeydir.

Mantıksal çözümlemenin sonucunda elde ettiğimiz önermelerin, yani o veya bu mantıksal incelemedeki önermelerin mantıksal karakteri sorusu, yalnızca bu önermelerin kısmen analitik kısmen ampirik olduğu şeklinde yanıtlanabilir. Çünkü önermeler ve önermelerin kısımları üzerine önermeler kısmen saf üst-mantığın (mesela “bir varoluş göstergesi ve nesne isminden oluşan dizi önerme değildir”) kısmen betimsel [deskriptiv] üst-mantığın (mesela “falan kitabın falan yerindeki sözcük dizisi anlamsızdır”) konusudur. Üst-mantık başka bir yerde tartışılacak ve bir dilin önermeleri hakkında konuşan üst-mantığın bu dilde de formüle edilebileceği gösterilecektir.

7. Yaşam Bilincinin²⁴ Dışavurumu olarak Metafizik

Biz metafizik önermelerinin bütünüyle anlamsız olduğunu, hiçbir şey söylemediklerini ifade ettiğimizde, bizim sonuçlarımızı anlayarak onaylayan kişileri bir yabancılaşma duygusu kaplayacaktır: Gerçekten de farklı zamanlardan ve toplumlardan, aralarında en mükemmel kafaların da olduğu birçok insan, eğer metafizik yalın, anlamsız olarak bir araya getirilmiş sözcüklerden başka bir şey değilse, bunun üzerine uzun bir çaba ve gerçek bir enerji harcamışlar mıdır? Ayrıca

²⁴ Bkz. 18 numaralı dipnot.

bu eserlerin şimdiye kadar okurlar üzerinde güçlü bir etki yaratması, eğer bunlar bir hiçten başka bir şey içermiyorsa anlaşılabilir midir? Bu sorular metafizik bir şey içerdiği sürece haklıdır; fakat bu kuramsal bir içerik değildir. Metafizik (sözde-) önermeler *bir gerçekliği ortaya koymazlar*, ayrıca ne varolan (bu durumda doğru önermeler olurlardı) ne de varolmayan (bu durumda en azından yanlış önermeler olurlardı) bir durumu dile getirmezler; bunlar *bir yaşam bilincini ifade ederler*.

Belki de bunun, kendisinden metafiziğin doğduğu bir *mit* olduğunu varsayabiliriz. Çocuklar çarptıkları “kötü masaya” kızarlar; ilkeller depreme sebep olan şeytanlarla barışmaya çalışırlar veya minnetle verimlilik yağmurlarının ilahlarına tapınırlar. Burada insanın çevresiyle duygusal ilişkisini şiirimsi bir yolla dile getiren kişileştirilmiş [Personifikation] doğa görüngüleriyle karşı karşıyayız. Mitlerin mirası, bir taraftan mitlerin yaşama etkisini bu kez bilinçli araçlarla sağlayan ve hatta arttıran şiire, diğer taraftan da mitlerin bir sistem olmasını sağlayan teolojiye bırakılmıştır. O halde metafiziğin tarihsel rolü nedir? Metafiziği belki teolojinin sistematik ve kavramsal aşaması olarak görebiliriz. Teolojinin (sözde) doğüstü bilgi kaynakları burada doğal fakat (sözde) deneyimüstü bilgi kaynaklarının yerini almıştır. Yakından bakılacak olursa birçok kez değiştirilmiş bu giysinin içinde mitlerle aynı içeriğin olduğu görülecektir: Metafizik yaşam bilincinin ve ayrıca insanın çevreye, diğer insanlara, yerine getirmesi gereken görevlere ve altında ezildiği kadere karşı tutumunun, duygusal veya iradi görüşlerinin ifade edilmesi ihtiyacından doğmuştur. Bu yaşam bilinci kendisini çoğunlukla bilinçsizce insanın yaptığı ve söylediği her şeyde ortaya koyar; hatta insanın yüz hatlarına ve belki yürüyüş biçimine bile yansır. Bazı insanlar artık daha yoğun ve güçlü bir yaşam bilinci ifadesi takınmak ihtiyacı hissetmektedirler. Bu insanlar sanata yatkınlarsa, bir sanat eseriyle bunu ifade etme olasılığı bulmaktadır. Yaşam bilincinin bir sanat eserinin tarz ve biçiminde nasıl ortaya konulduğu birçokları (örneğin Dilthey ve öğrencileri) tarafından zaten açıklanmıştır. (Bu noktada sıklıkla “dünya görüşü” [Weltanschauung] ifadesi kullanılmaktadır; biz bu sözcük öbeğinin iki anlamlılığı dolayısıyla bunu kul-

lanmaktan kaçınmayı tercih ediyoruz çünkü bu aslında çözümlememiz için son derece önemli olan yaşam bilinci ve kuram arasındaki ayrımı bulanıklaştırmaktadır.) İncelememiz için önemli olan şey, yaşam bilinci için sanatın uygun ama metafiziğin yetersiz bir ifade aracı olduğunun anlaşılmasıdır. Aslında hangi ifade aracının kullanılacağına tabii ki itiraz edilemez. Fakat şöyle bir durum söz konusudur ki metafizik, eserlerinin yapısı itibarıyla olmadığı bir şey gibi görünmektedir. Bu yapı, birbirleriyle (görünür) bir temellendirme ilişkisi [Begründungsverhältnis] içinde bulunan bir önermeler dizgesinin, yani bir kuramın yapısıdır. Böylece daha önce görmüş olduğumuz üzere, aslında öyle olmamasına rağmen, kuramsal bir içerikle karşı karşıya olduğumuzu düşünmekteyiz. Sadece okurlar değil aynı zamanda metafizikçiler de metafizik önermelerin bir şey söylediği, bir gerçekliği ortaya koyduğu yanılgısına düşmektedirler. Metafizikçiler doğru ve yanlış söz konusu olduğu bir alanda hareket ettiklerini düşünmektedirler. Halbuki gerçekte hiçbir şey söylememekte, ama tersine bir şeyi sanatçı gibi dile getirmektedirler. Metafizikçilerin bu yanılgısını dili ifade aracı, bildirme kiplerini ve cümlelerini de ifade biçimi olarak almalarından anlayamayız, çünkü bir şair de aynısını, hem de kendini kandırmadan yapmaktadır. Ancak metafizikçiler önermeleri için argümanlar ortaya koymakta ve başkalarının bu önermelerin içeriklerine katılmalarını istemektedirler. Ayrıca kendi araştırmalarında başka metafizikçilerin önermelerini çürütmeye çalışarak onlarla polemğe girmektedirler. Diğer taraftan bir şair, şiirlerinde başka şairlerin ifadelerini çürütmek gibi bir uğraşa girmemektedir, çünkü kuramsal alanda değil ama sanat alanında olduğunun bilincindedir.

Muhtemelen müzik bir yaşam bilincinin saf ifade aracıdır çünkü en çok o somut her şeyden bağımsızdır. Metafizikçilerin monistik bir sistemde ifade etmek isteyeceği harmonik bir yaşam bilinci en açık biçimde Mozart'ın müziğinde karşımıza çıkmaktadır. Peki eğer bir metafizikçi düalistik-epik yaşam bilincini düalistik bir sistemde dile getirmek isterse, bu yaşam bilincini uygun bir araçla ifade etme konusunda Beethoven'ın yeteneğine sahip olmadığı için bunu yapamayacak mıdır?

Metafizikçiler müzik yeteneği olmayan müzisyenlerdir. Bu yüzden onlar kuramsal çalışmaya ve kavramlarla düşünceleri birleştirmeye yönelik güçlü bir eğilim taşımaktadırlar. Metafizikçiler bu eğilimi bilimlerde değerlendirmek ve bir şeyler ifade etme ihtiyacını sanatla tatmin etmek yerine ikisini birbirine karıştırmakta ve yaşam bilinci için yetersiz, bilgi içinse bir hiç olan bir bütünlük meydana getirmektedirler.

Metafiziğin sanatın yerini yetersiz de olsa tutacağına dair tahminlerimiz, belki de en güçlü sanatsal kabiliyete sahip metafizikçi olan Nietzsche'nin bu karışıklığa çok az düşmesi olgusuyla doğrulanıyor görünmektedir. Eserlerinin büyük kısmı genel olarak ampirik bir içeriğe sahiptir; eserlerinde mesela belli sanat fenomenlerinin tarihsel olarak çözümlenmesi ya da ahlakın tarihsel-psikolojik açıdan çözümlenmesi söz konusudur. Başkalarının metafizik veya etikle ifade ettiği şeyleri en yoğun biçimde dile getirdiği eserde, yani *Zerdüş't* te ise yanıltıcı bir kuramsal biçim değil, ama açıkça sanatsal ve şiirsel bir biçim kullanmıştır.

Düzeltilme: Son zamanlarda mantık adına başka birçok kişinin de modern hiçlik felsefesine [Nichts-Philosophie] enerjik bir şekilde karşı çıktığını memnuniyetle fark ettim. Oskar Kraus bir konferansta ("Her şey ve Hiçbir Şey Üzerine", Leipziger Rundfunk, 1 Mayıs 1930; Philosophische Hefte 2, s. 140, 1931) hiçlik felsefesinin tarihsel gelişiminden bahsetti ve Heidegger üzerine şunları söyledi: "Eğer bilimler hiçliği ciddiye alırsa gülünç hale düşerler, ... Çünkü, hiçbir şey, felsefi bilimlerin itibarını bu her şey-ve-hiçbir şey-felsefesinin [Nichts-und Alles-Philosophie] yeniden dirilmesinden daha ciddi bir biçimde tehdit edemez." Daha sonra Hilbert bir konferansta ("Temel Sayılar Kuramının Temelleri", Kasım 1930, Philos. Ges. Hamburg; Math. Ann. 104, s. 485, 1931) Heidegger'in adını anmadan şu tespitlerde bulundu: "Yeni bir felsefe konferansında şu cümleyi duydum: 'Hiçlik varolanın bütünlüğünün mutlak olumsuzlanmasıdır.' Bu cümle öğreticidir, çünkü kısalığına rağmen kanıt teorimde [Beweistheorie]²⁵ ortaya koyduğum ilkelerin nasıl ihlal edilebileceğini gösterir."

²⁵ Bkz. 24 numaralı dipnot.

Sonsöz: Mantıksal Pozitivizmi Aşmak

Gerçek, insanın cebine sokabileceği bir kristal değil,
fakat içine düştüğü sonsuz bir sıvıdır.

Robert Musil¹

Felsefe, sürüp gider. Bu bağlamda her felsefi dizge, sürüp giden adımlarla tarihi tırmanır. “Eflatun-ı İlâhi”ye düşülen bütün kenar notları, uzay-zaman şebekesini paranteze alırcasına, tüm çağlardaki zihni cereyanları kuşatmakla yazgılıdır. Edmund Husserl’in de belirttiği gibi, “filozof sürekli yeniden başlayandır (Anfänger).”² Çünkü felsefe, hep oradadır. Durmaksızın çağırır.

Felsefeye dair metaforik güzellemeler de sürüp gider. Ama ıskalanan bir şeyler de vardır bu metaforik maratonda. Çünkü, öncelikle sorulması gereken *felsefe nedir* sorusu, felsefeye dair tüm ikincil tarifleri kateder. Dolayısıyla, *felsefe nedir* sorusu hakkında kısaca düşünmek faydalı olacaktır.

Felsefe tarihi, felsefenin felsefi tariflerinin de tarihidir. *Theaitetos*’taki Sokrates için, yoldan çıkarıcının (ἄτοπος, *atopos*) sarsıntılar (ἄπορία, *aporia*) yaratmasından ibaret olan felsefe³, Platon’da, *noetik temaşaayı* hedefleyen ve bilgiyi de gündeme getiren daha içerikli bir anlam kazanır. Özbilimsel (eidetik) görüş ya da serim diyebileceğimiz öz (εἶδος, *eidos*) merkezli düşünüş, *Peripatetik*, yani Aristotelesçi dizgede de, biraz da

¹ Robert Musil, *Niteliksiz Adam 2*. Çeviren: Ahmet Cemal. İstanbul: Yapı Kredi, 2016; s. 254.

² Edmund Husserl, *Nachwort zu meinen “Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie”*, *Jahrbuch für Philosophie und phänomenologische Forschung* 11, s. 549-570.

³ “Ben tümüyle yoldan çıkartıcıyım (ἄτοπος) ve yarattığım yalnızca şaşkınlıktır (ἄπορία).” Pierre Hadot, *İlkçağ Felsefesi Nedir?*. Çeviren: Muna Cedden. Ankara: Dost, 2011; s.40.

olsa dünyevileşerek (*conseptualist act*) sürüp gider. Grekoromen izlek, felsefeyi hep bir *temellendirme* meselesi olarak koyutlar. Bu gelenek, genel olarak, rasyonalisttir. Yenibilimsel Paradigma'nın⁴ sağlamlaşmaya başladığı ve Skolastik'in sarıldığı Aydınlanma Yüzyılı'nda da sürüp gider akılsal temellendirme gayreti. Kartezyen Devrim, Yenibilimsel Paradigma'nın metafizik tabansızlığını telafi etmek adına *Meditasyon*'u salık verir. Öyle ki *eğer bilim dallarında sağlam ve kalıcı bir şeyler oluşturmak istiyorsak, hayatımızda bir kez olsun o güne kadar doğru olduklarına inandığımız tüm görüşleri geçersiz sayma işine ciddiyetle girişmemiz ve her şeye temelden yeniden başlamamız gerekir.*⁵ Kartezyen temelcilik, Kartezyenizm'in radikal eleştirmeni olan Benedictus Spinoza'da da, aynen sürüp gider. Spinoza'ya göre *"Doğru Yöntem, kavramların bilgisini edinmenin ötesinde, doğruluğa dair başka bir işaret aramak değildir; doğru Yöntem, doğruluğun ta kendisini, yani şeylerin nesnel özlerini ya da kavramlarını (bunların hepsi aynı manaya gelir) düzgün bir mantıkla araştırma usulüdür [Quod vera non est Methodus signum veritatis quaerere post acquisitionem idearum, sed quod vera Methodus est via, ut ipsa veritas, aut essentiae obiectivae rerum aut ideae (omnia illa idem significant) debito ordine quaerantur]."*⁶ Kartezyen Devrim sonrasında ortaya çıkan, kelimenin tam anlamıyla *anlama yetisinin teşrihi* tutkusuyla dolup taşan ve Locke, Hume ve Kant'ta cisimleşen gelenek de rasyonalisttir. İsa ve Sokrates gibi Grekoromen kültürün sarsıntı seferinde yer alan Kant, akılsal insanlık ülküsünü, *Aydınlanma Nedir?* adlı duru bildirgesinde; *"Kendi aklınla düşünmeye cesaret et (Sapere aude! Habe Mut, dich deines eigenen Verstandes zu bedienen)!"* diktumuyla özetler.⁷ Bu rasyonalist gelenek, Alman İdealizmi'nin

⁴ Alexandre Koyré, *Yeniçağ Biliminin Doğuşu*. Çeviren: Kurtuluş Dinçer. Ankara: Gündoğan, 2000.

⁵ René Descartes, *Meditasyonlar*. Çeviren: Engin Sunar. İstanbul: Say, 2016; s. 47.

⁶ Benedictus de Spinoza, *Aklın Islahı Üzerine Bir İnceleme*. Çeviren: Çiğdem Dürüşken ve Eyüp Çoraklı. İstanbul: Alfa, 2019; s. 49.

⁷ Türkçe kaynak olarak bakınız: Immanuel Kant, *Seçilmiş Yazılar*. Çeviren: Nejat Bozkurt. İstanbul: Sentez, 2015.

zirvesi olan ve Aydınlanmacı bir goşizmi salık veren Hegel’de de *sürüp gider*. Hegel’e göre de felsefe, “*hakikatin nesnel bilimidir, bilgiyi kavrayan zorunluluğun bilimidir.*”⁸

Rasyonalist gelenek, Antik derinliğin *sofistik* kaynağını sağlamlaştıran Nietszcheci ve Neo-Nietszcheci bir müdahaleyle, yerini Batı Metafiziği’ni türlü türlü şekillerde söken bir geleneğe bıraktı ve bu gelenek 20. Yüzyıl felsefesini bir anti-felsefe olarak kurdu. Pozitivist müdahalelerle rasyonalist sebatı sürdüren, ama Herbert Marcuse’nin değişiyile *aklı kısaltan* metafiziksizleşme hamlesi, irrasyonalist veya hermeneutik koyutlarla, akli çöpe atarak *sürüp gitti*. Batı Metafiziği, zaman zaman *Varlık’ın unutulduğu bir yanlış anlama*⁹ olarak hırpalandı, zaman zaman da sosyo-politik konstrüksiyon dairesindeki bir gölge olarak karalandı. Neo-pozitivist izlek -ilerleyen satırlarda kavrayışını irdelemeye çalışacağımız *Viyana Çevresi*’nin (*Der Wiener Kreis*) temsil ettiği bir çizgidir bu- ise, felsefeyi adeta bilimsel ve felsefi leksikonun mantıksal ve ampirik *ideasyonuna* indirger. Mantıksal pozitivistin yanısıra bir diğer çağcıl girişim olan ve bu çizgiye bir terslik katsayısı olarak çarpan Husserlyen fenomenoloji, Transzendental İdealizm’in *idealist* eleştirisi temelinde, akli Platonyen *saf görüye* (*Wesensschau*) geri götürerek, felsefeyi *hakiki başlangıçların* (*ρίζματα παντων, rizomata panton*) bilimi¹⁰ olarak yeniden öne sürer. Akıl, yaşam dünyasına (*Lebenswelt*) gömülmüş ama yeniden gündeme getirilmiştir.

Bu tanımlar çoğaltılabilir. Fakat tüm bu tanımlar silsilesinin felsefe sözcüğüyle adlandırılabilen fenomenleri mi, yoksa normatif bir doğru refleksiyon teklifini mi imlediği sorusunu da gündeme getirmek gerekir. Eğer *real* felsefe sözcüğüne dair bir tanımdan/betimden söz ediyorsak, muhtemelen Neo-Wittgensteincilerin *açık kavram* olarak işaretlediği bir *adla* kar-

⁸ Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Felsefe Tarihi 1. Cilt; Thales’ten Platon’a Grek Felsefesi*. Çeviren: Doğan Barış Kılınç. İstanbul: Nota Bene, 2018; s. 33.

⁹ Martin Heidegger, *Varlık ve Zaman*. Çeviren: Kaan H. Ökten. İstanbul: Agora, 2011.

¹⁰ Edmund Husserl, *Kesin Bilim Olarak Felsefe*. Çeviren: Abdullah Kaygı. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2014.

şı karşıya olduğumuz ortaya çıkacaktır.¹¹ Örneğin felsefeyi Grekoromen şeridi takip ederek *akılsal görü*, yani *bir şeyi nedenleriyle bilmek* olarak tariflediğimizde, felsefe dairesinin içindeki birçok gösterileni elemek durumunda kalırız. Dolayısıyla bu kısa akıl yürütme bağlamında felsefe kavramının yalnızca bir ses (*flatus vocis*) olduğunu ve ona dair tariflerin de birer ad tanımından (*nomina definitio*) öteye geçemediklerini söylemek mümkün. Fakat felsefenin tanımsal babta bir *boş gösteren* gibi durması, felsefeye dair normatif düzlemde konuşamayacağımız anlamına gelmez. Bu bağlamda iddia edecek olursak, doğru refleksiyon anlamında felsefe, Grekoromen zihin dünyasının *kökenselleştirildiği*¹² bir dünya görüşüne de değip geçen bir tarzda, akılla muhakkak ilişkilendirilmelidir. Fakat felsefenin *akılsal*, *noetik*, *eidetik görölserim* olarak yankılandığı Platonyen dizge *tersine çevrilmeli*, *aporetik Sokrates'in* tavrına *doğru geri götürülmeli* ve *bilgelik sevgisi*, *bilgi sevgisinden ziyade bilgisizlik sevgisi* olarak yapı sökümüne uğratılmalıdır. Felsefe, *bir soruyu duymaktan*¹³ *ibaret olan bir kulak kabartma*¹⁴ eylemidir. Bir *bilgi iktidarsızlığını* yeniden yeniden başlayarak

¹¹ Herhangi bir kavramla ilgili gerek ve yeter içerimlerin ortaya konulamadığı, yani eidetik tanımların yapılamadığı durumlarda, sözü edilen kavram salt bir *nominal definition* (adlandırıcı tanımlama), konvansiyonel bir etiket, bir fonemdir. Böyle durumlarda Rorty'nin de söylediği gibi "*şeyler, sözcüklerdir.*"

¹² Grek dünyasını bütünsel bir şekilde kökenselleştirmenin aktüel tarih bilimsel neşriyat bağlamında şüpheli olacağı söylenebilir. Fakat mesele Grek dünyasının her şeyi kendi kendisine ortaya çıkarmış olması değildir. Grek kültürü, belli bir kalıtı *kendisine ait kılabilmeyi* başarmış ve felsefi bağlamda da *Logos'u* kendi kendisine kapatarak, özgürleştirmiştir. Hegel'e göre felsefe, Antik Yunan'da *kendinde evindedir* (*Heimathlichkeit*). Orada, "*doğal bilinç ve keza Zihin kendi içlerine uçup giderler* (Georg Wilhelm Friedrich Hegel, *Felsefe Tarihi* 1. Cilt; *Thales'ten Platon'a Grek Felsefesi*. Çeviren: Doğan Barış Kılınç. İstanbul: Nota Bene, 2018; s. 105.)." Edmund Husserl ise, *Die Krisis*'te, felsefeyi Avrupa'nın ayrırcı özgülüğü olarak (*differantia specifica*) Grekoromen mevcudiyette özselleştirir: "... Açıkçası bütün bilim dallarını içermek anlamında felsefenin ortaya çıkışında –ne ölçüde paradoksal görünürse görünsün– ben tinsel Avrupa'nın özgün görüngüsünü görüyorum (Edmund Husserl, *Bunalım*. Çeviren: Levent Özşar. İstanbul: Biblos, 2009; s. 24)."

¹³ Ahmet Oktay, *Söz Acıda Sınandı; Tüm Şiirleri*. İstanbul: Işık, 2016; 220.

¹⁴ "Vergilius'un düşünme eylemi, aslında soluk alıp veren, bekleyişle dolu bir *kulak kabartmaydı* (abç) (Hermann Broch, *Vergilius'un Ölümü*. Çeviren: Ahmet Cemal. İstanbul: İthaki, 2013; s. 10.)."

kazanan akılsal felsefi görüş, *noetik bir istigraktır*. Felsefe yitirmektedir.¹⁵

Bütün bir düşünce ve kültür tarihini *kolej relativizmiyle* darmadağın eden post-modern avadanlık, sıfatta çelişkiye (*conradictio in adjecto*) düşmek ve kendi kendisini de olumsuzlamak pahasına, *kökensel noesisi* çöpe attı. *Hayatın kendisini ifade edebilme iktidarının*¹⁶ küresel ölçekte çöktüğü günümüzün *burlesk dünyası*¹⁷; büyük anlatıları *güya* paranteze alan ve bir ultra büyük anlatı olan post-modernizmin *Çağdaş Kültürsüzlük Müzesi'*ne dönüştü. Ülkemizin entelektüel ortamı ise; Cumhuriyet'in geç, çarpık ve nakliyeciler modernleşme atılımını bile daha henüz sindirememişken, "*felsefemsi trib starları*"na terk edilmiş vaziyette. Jürgen Habermas'ın bir pre-modernizm olarak işaretlediği, Terry Eagleton'ın¹⁸ ise *kötü bir şaka* diyerek alaya aldığı post-modern *kakafoni*, *konserveleşmiş boş gösterenlerle* entelektüel iklimi kısırlaştırmakta ve *bağımsız eleştirel düşünceyi* susturmaktadır. Bu bağlamda felsefenin Antik anlamına dönmek, ama aynı zamanda da bu anlamı tersine çevirmek, yani *noemadan noesise* geri dönerek, Husserl'in de teklif ettiği gibi düşünmeye *hakiki başlangıçlarla* başlamak; hem geleneksel modernist dogmaları hem de güncel post-modernist sayıklamaları neyfetmek anlamına gelecektir. Bağımsız eleştirel düşünceyi akılsa korelatlarıyla yeniden buluş-

¹⁵ Şüphe, özgürleştirir. Romalı filozof Cicero, Academia şüpheciliğini övgülerken şöyle der: "*Işık saçan ve adeta <dünyevi> unsurlar üzerindeki geceyi dağıtan (lucem eriperet et quasi noctem quandam rebus offunderet) bir anlayış (Cicero, Devlet Üzerine. Çeviren: Cengiz Çevik. İstanbul: İthaki, 2018; s. 45.)*."

¹⁶ âh, hayatın kendisini ifade edebilme iktidarı kalmadı..
dilsiz bir kuyuda, bir sağır midas
ve her şey alelâde!

(Hilmi Yavuz, *Lanet Şiirleri*. İstanbul: Yapı Kredi, 2017; s. 22.)

¹⁷ Gerçek-sonrasının (*post-truth*) etiko-politik düzlemde yarattığı erozyonlar hakkında güncel bir metin olarak Aysun Candaş'ın, Thomas Paine'nin *İnsan Hakları* adlı kitabına yazdığı önsöze bakılabilir. Thomas Paine, *İnsan Hakları*. Çeviren: Mehmet Osman Dostel. İstanbul: İletişim, 2017; s. 7-27.

¹⁸ Terry Eagleton, *Postmodernizmin Yanılsamaları*. Çeviri: Mehmet Küçük. İstanbul, Ayrıntı, 2015.

turan, ama rasyonaliteyi negatif bir değerle değerlendiren neo-rasyonalist teklif, *trans-modern* olarak kavranabilecek yeni bir *yaşam dünyası*nın metafizik tabanını olarak ortaya konabilir.

Bu hermeneutik girişimin *Viyana Çevresi*'nin mantıksal pozitivizmiyle ilişkisi ise *apaçık* ortadadır. Analitik felsefe, kökensel felsefenin akılsal tavır alışını sürdürmesi bakımından hâlâ günceldir. *Viyana Çevresi*'nin hakiki eleştirisi, önermeler arası akılsal korelatları belirttik kılan analitik metodolojiyi sürdürmek mecburiyetindedir. Mantıksal pozitivizm, kendi açmazlarını bile kendi analitik duruluğuyla görülebilir kılan hakiki bir akıl yürütme girişimidir. Dolayısıyla, *her kuramın önce kendi kendisiyle sınanması gerektiğine dair vurguyu da önemseyerek, Bilimsel Dünya Anlayışı (Wissenschaftliche Weltauffassung)* adlı bildirgeyi kendi önermeleriyle sınamak yerinde olacaktır.

A. Bilimsel Dünya Anlayışı (*Wissenschaftliche Weltauffassung*) Nedir?

Bilimsel Dünya Anlayışı'nın tini (Geist Wissenschaftlicher Weltauffassung), antimetafizik olgu araştırmalarının muhalif tınıdır. Dolayısıyla, bu bildirgeyi kavramadan önce, metafizik kavramına dair düşünmek faydalı olacaktır.

Metafizik kavramını; deneysel *datum*la ilişkilendirilemeyen ifadeler ya da varlıklarla ilgili bir bakiyenin göstergesi olarak anlayabilir ya da Aristoteles'te olduğu gibi, *değişmeyen tözlerin, yani en evrensel tümel/külli kavramların* incelendiği bir bilim olarak kavrayabiliriz. Aristotelesçi izlek bağlamında, metafizik, *her şeyin içindeki en temel şeyin* bilimidir.¹⁹ Temel olarak bu iki anlam sferi üzerinden düşünce-tarihsel bir serüven yaşayan metafizik, en nihayetinde Kant'a gelindiğinde *sonsuz bir antinomi uzayının* adı olarak anlam kazanmıştır.²⁰

Viyana Çevresi'nin bildirgesinde ise metafizik, herhangi bir *akılsa/analitik müdahaleyle* ya da herhangi bir *deneybilimsel görüş*

¹⁹ Aristoteles, *Metafizik*. Çeviren: Ahmet Arslan. İstanbul: Divan Kitap, 2017.

²⁰ Immanuel Kant, *Gelecekte Bilim Olarak Ortaya Çıkabilecek Her Metafiziğe Prolegomena*. Çevirenler: İonna Kuçuradi ve Yusuf Örnek. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2015.

ile sınınamayan içeriksiz (*nicht sachhaltig*) 'ifadeler' yığını olarak işaretlenir. Bu bağlamda *Viyana Çevresi*, *Bilimsel Dünya Anlayışı*'nı; *deneysel apparatuslarla doğrulanma* (*muß der Nachprüfung standhalten*) şansı olmayan metafizik fazlalıkların (*von den metaphysischen Beimengungen*) bilgi kavramından dışlandığı ve yalnızca duyu verilerinden meydana gelen bilimsel kavramların inşasının (*Aufbau der wissenschaftlichen Begriffe aus letzten Elementen, den Sinnesdaten*) hedeflendiği bir entelektüel etkinlik anlayışı olarak koyutlar. Kendinde şey ve töz kavramı (*Ding an sich und Substanzbegriff*), dış dünya (*Außenwelt*) kavramı ve başka zihinler (*Frempsychisches*) problemi gibi şeylerle ilgili tartışmaları bir kenara koymayı salık veren *Bilimsel Dünya Anlayışı*; felsefi ve bilimsel leksikondaki sözde problemlerin (*Scheinprobleme*) mantıksal çözümleme (*logische Analyse*) yoluyla tespit edildiği ve hakiki bilimsel kavramların ideal tanımlarının ortaya konularak tek bir bilime (*Einheitwissenschaft*) doğru giden yolun sağlamlaştırıldığı entelektüel bir girişimi hedefler.

Çevre'nin görüşleriyle ilgili iki temel bağlam özellikle üstüne düşünölmeyi gerektirir. Bu bağlamlardan ilki doğrulamayla ilgiliyken, bir diğeri *susma* meselesiyle ilgilidir. *Viyana Çevresi*, ampirik bakiyenin indüktif çıkarsamalar için taban teşkil edebileceğini iddia eden naif pozitivist bir determinizmi mi savunmaktadır? Ve *Viyana Çevresi*, sınınamayan her türden ifadenin inanç dünyasından elenmesini mi, yani *susmayı* mı öğütlemektedir? Biz bu iki soruya da, -Bildirge bağlamında- *Çevre*'nin lehine olacak bir şekilde olumsuz yanıtlar verme taraftarıyız. Örneğin nedensellik meselesi bağlamında Rudolph Carnap, Popperyen yanlışlamayla çok da uzak olmadıklarını söyleyerek, indüktivist dogmayı benimsemediklerini ima eder: "[Yanlışmacılık], *Viyana Çevresi*'nin bazı üyeleri tarafından sadece kendi doğrulama ilkelerinin biraz inceltilmiş hali, başka bakımlardan iyi işleyen kendi makinelerinin biraz ayarlanmış hali olarak görölmüştü. Carnap, Popper'in kendi görüşleriyle *Çevre*'nin görüşleri arasındaki farklılığı abarttığı kanaatindeydi."²¹

²¹ David Edmonds ve John Eidinow, *Wittgenstein'in Maşası*. Çeviren: Aslı Biçen. İstanbul: Yapı Kredi, 2018; s. 135.

Susma meselesine gelince işler biraz daha muğlaklaşıyor. Bildirge'deki gnoseolojik öğütlerin en belirgin olduğu pasajda, metafizik sayıltıların sanatsal edimlere ihraç edilmesi önerilse de, bir yandan da metafizik ifadelerin, yalnızca birer ifade olduklarının, yani önerme olmadıklarının kabul edilmesi yeterliymiş gibi bir hava yaratılıyor. Taylan Altuğ, Wittgenstein'in *Tractatus*'taki meşhur final cümlesini ("*wovon man nicht sprechen kann darüber muss man schweigen*")²² yorumlarken örneğin, Wittgenstein'in yalnızca bir ayrımı ortaya koymaya çalıştığını iddia eder.²³ Belki fazla marjinal bir iddia olacak bizimkisi ama, sadece bu Bildirge özelinde düşündüğümüzde Viyana Çevresi de sadece bir ayrımı işaret etmek istiyor gibi. Örneğin çevre irrasyonel metodları da harcamıyor tümden. Örneğin sezginin, en nihayetinde deneybilimsel sınamayla sonuçlanan bir etkinlik içerisinde anlamlı olabileceğini de belirtiyor Bildirge: "*Bilimsel Dünya Anlayışı, metafizikçiler tarafından bilgi kaynağı olarak özellikle vurgulanan sezgiyi [Intuition] reddetmemektedir. Yine de her sezgisel bilgiyi akla uygun olarak adım adım temellendirmeyi amaçlamaktadır. Araştırma için her araç kullanılabilir; ancak elde edilen bilgi doğrulanmalıdır [muß der Nachprüfung standhalten]. Sezgide daha yüksek ve kesin bir bilgi biçimi bulan, duyuusal deneyim içeriğini dışarıda bırakan ve kavramsal düşüncenin sıkı zincirlerinden bağışık hiçbir anlayış kabul edilemez.*"

B. Ampirik Datumun Aksamları

Bildirge, her ne kadar indüktif dogmayı benimsemese de, yani nedenselliği saltık fenomenalist bir yaklaşımla bir yüzey olarak okusa da, fenomenalite saltıklığı içerisinde bile problemlidir. Fenomenalist ampirizmin eleştirisi, ilerleyen satırlarda; *Kavramsallık, Özsellik, Dışsallık, Zamansallık/Düreasyon, İntersubjektivite* ve *İndirgeme* olmak üzere altı temel bağlam temelinde serdedilmeye çalışılacaktır.

Kavramsallık. Ampirizmin en temel sorunu, algısal verilmişliklerin, bir başka deyişle görgül tekillerin saltıklığının

²² Ludwig Wittgenstein, *Tractatus Logico-Philosophicus*. Çeviren: Oruç Aruoba. İstanbul: Metis, 2013.

²³ Taylan Altuğ, *Modern Felsefede Metafiziğin Elenmesi*. İstanbul: Belge, 2016.

sağlanamamasıdır. Kant'ın da sarıh bir şekilde gösterdiği gibi, deneyim denilen şey; hafızanın da işin içine karıştığı bir kavramsallaştırma işlemidir. Bir masayı gördüğümüzü söylerken, bu ifadenin ne kadarını saltık algıdan devşiriyoruz? Bir kere her şeyden önce masa bir tümelleme işleminin neticesinde ortaya çıkan bir addır. Bir şeye masa demek, mutlak surette *aşkınsal* bir performanstır. Algısal verilmişlik saltık fenomenal kendindeliği içerisinde işaretlenmek istenseydi, her algısal verilmişliğe başka bir ad vermek gerekirdi, yani deneyimi kendi kendisine kapatmak gerekirdi. Bunun sonucundaydı ortaya bir *olgular rapsodisinden* başka bir şey çıkmazdı.²⁴ (Ki bu durumda da zaman mevhumu devreye girer. Çünkü *şimdi denilen şey, aslında geçmiştir*. Zamansallıkla, bir diğer deyişle *düreesyonla* ilgili sorunu ayrıca inceleyeceğiz.) Kısacası her *görgül deneyim* bir *extrapolasyondur*. Deneyim asla görgül olana indirgenemez.

Özsüzlük. Eğer ki bilim, *Peripatetik* leksikona sadık kalınarak tümelleyici özne artı tümelleyici yüklem olarak formalize edilirse, karşımıza devasa bir kavramsal öz sorunu çıkar. Diyelim ki algısal verilmişliklerin hafızayla harmanlandığı zihinsel abstraksiyonların sağlamasını yaptık, peki elimizdeki kavrammış gibi gözüken sözcükler gerçekten de kavram mıdır? *Viyana Çevresi* bu meselenin farkında gibidir. Fakat sorun hâlâ yakıcılığını sürdürüyor. Ortaçağ'daki büyük kavramlar tartışması; Platonyen realizm, Aristotelesçi konseptualizm ve nominalizm olmak üzere üç temel felsefi izleğe doğru gelişmişti. Nominalist sferin radikal temsilcisi olan Roscelinus, Ludwig Wittgenstein'ı öncelercesine; tümel sözcüklerin birer sestem ibaret olduğunu iddia eder.²⁵ İslam Felsefesi'nin en önemli simalarından olan İmam Gazali, metafizik eleştirisini (*Tehâfütü'l-Felâsife*) bu noktaya kadar götürememiş, ama onun öncesinde Eş'ârî kelamcısı Ebû Bekir el-Bâkılânî, nominalist çekici vurmaktan çekinmemiştir.^{26 27} Nominalist müdahalenin

²⁴ Doğan Özlem, *Felsefe ve Doğa Bilimleri*. İstanbul: Notos, 2010; s. 167.

²⁵ Etienne Gilson, *Ortaçağda Felsefe*. Çeviren: Ayşe Meral. İstanbul: Kalcı, 2007.

²⁶ Henry Corbin, *İslam Felsefesi Tarihi; Başlangıçtan İbni Rüşd'ün Ölümüne Cilt 1*. Çeviren: Hüseyin Hatemi. İstanbul: İletişim, 2013.

en duru ifadesi belki de Wittgenstein'in *Felsefi Soruşturmalar*'ında dile getirilir; "[116.] Filozoflar bir sözcüğü kullandıklarında- 'bilgi', 'varlık', 'nesne', 'ben', 'tümce', 'ad'-ve şeyin **özünü** kavramaya çalıştıklarında kendimize şunu sormalıyız: Bu sözcüğün, anayurdu olan dilde gerçekten böyle kullanıldığı olur mu hiç?- Biz sözcükleri metafiziksel kullanımlarından gündelik kullanımlarına geri getiriyoruz. [117.] Bana şöyle deniyor: 'Bu ifadeyi anlıyorsun değil mi? İyi işte-senin bildiğin karşılığında kullanıyorum ben de onu.'-Sanki karşılık, sözcüğün beraberinde getirdiği ve her kullanılışına taşıdığı bir sis örtüsüymüş gibi. Örneğin (önündeki nesneye işaret ederek) 'bu buradadır' tümcesinin kendisi için bir anlamı olduğunu söyleyen birinin, bu tümcenin gerçekte hangi özel koşullarda kullanıldığını kendine sorması iyi olacaktır. Bu tümcenin işte o koşullarda bir anlamı vardır."²⁸ Kısacası, bir yüzey olarak bile bilimden söz edeceksek kavramlar tartışmasını gündeme getirmemiz gerekir. Fakat bu tartışmanın önemli olması, özsel tanımsızlığın her türden bilgi iddiasını çökerteceği anlamına gelmez. Ama bilinçteki tüm verilmişlikler saltık seslere (*flatus vocis*) indirgenirse, işte böyle bir durumda, tüm bağıntılar keyfileşir ve ayrımlar çöker. Oysa bilgi denilen şey, ayrımdır.

Dışsallık. Descartes ve Kant, Yenibilimsel Paradigma'nın metafizik tabansızlığına dair düşünürken, en temelde tartışılan şey özneye aşkın, bağımsız, kendinde bir dünyanın varolup olmadığıdır. Kant, sürekli olarak dış dünyaya ve kendinde şeye referans veren bilimin dış dünyayla ilgili gnoseolojik ve ontolojik bir kanıt ortaya koyamamış olmasını bir skandal olarak kınar.²⁹ Bilindiği gibi Kantçı *Transzendental İdealizm* dış dünya sorununu saltık aklın ötesine atarak, meseleyi pratik akla havale eder ve müş gibi (*as if*) yapmayı salık verir. *Viyana Çevresi* ise, ampirist fenomenalizmine uygun olarak, ampirik datumu sadece bir yüzey olarak kavramak ister ve dış dünya sorununu sözde bir sorun olarak devre dışı bırakır. Fakat bu fenomenalist gelenek aslında oldukça naiftir. Örneğin Edmund Husserl,

²⁷ Ahmet Arslan, *İbni Haldun*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2014.

²⁸ Ludwig Wittgenstein, *Felsefi Soruşturmalar*. Çeviren: Haluk Barışcan. İstanbul: Metis, 2017; s. 68.

²⁹ Immanuel Kant, *Kritik der reinen Vernunft*. Hamburg: Felix Meiner, 2010.

*Ideen'*de³⁰ dış dünya kavramı hakkında keskin bir akıl yürütmede bulunur ve aslında dış dünya kavramının bir sıfatta çelişki olduğunu belirtir. Algılanan dünyanın algılayandan bağımsız şekilde tasarlanması *imkansızdır*. Çünkü böyle bir ifade çelişiktir. Masa, algılanan bir şeydir. Masanın algılanmasa da varolduğunu söylerken ne demek isterim? Varolmak nedir? Bu ifade şöyle terbiye edilebilir; *şu an görmediğimiz ama görseydik şöyle göreceğimiz bir masa var*. Bu bağlamda algılanan şey ancak görelî bir bağlamda aşkınlaştırılabilir. Aksi takdirde ifade içeriksiz kalır ve boş bir *var* yükleminden öteye geçilemez. Dolayısıyla Husserl'in de belirttiği gibi *kendinde şey* kavramı abese irca edilmeli (*reductio in absurdum*), varlık fenomene indirgenmeli ve dünya yokluk işaretiyle bezenmelidir (*mit dem Index der Nullität zu versehen*). *Viyana Çevresi*, verilmişliklerin, Husserl'in deyişiyle *Evidenz*ların kendi kendilerinden ibaret olduklarını göremediği için *naif realizmin* ve doğâl davranışın (*natürliche Einstellung*) tuzağına düşmektedir. Merleau-Ponty'nin de belirttiği gibi, bir dünya var mıdır sorusu saçmadır, dünya varolan şeydir zaten, varolan dünyadır, kısacası *dünya vardır*.³¹ Buradaki temel sorun ise, yine zamanla ilgilidir. Çünkü kendi kendinde apaçık (*Evidenz*) olan verilmişlikler hep *akar*. Mesele dışsallık sorunu değil, içerik sorunudur.

Zamansallık/Düreesyon. An nedir? Zamana ilişkin tartışma Antik dünyanın derinliklerine kadar takip edilebilir. Parmenidesçi-Platoncu *hipostazik töz/donuk köken* ilkesi ile Herakleitosçu *akış* arasındaki düşünsel muharebe, bütün bir düşünce-tarihsel birikimi kateder. Örneğin Hegel, *sürekli oluşu* onaylamak için diyalektik bir üç değerli mantık kurmaya bile girer. Henri Bergson'a gelindiğindeyse, zaman meselesi entelektüel erincine erişir. Bergson, zamanın *felsefi pantokratorudur*.³²

³⁰ Edmund Husserl, *Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologischen Philosophie*. Hamburg: Felix Meiner, 2009.

³¹ Maurice Merleau-Ponty, *Algının Fenomenolojisi*. Çevirenler: Emine Sankar tal ve Eylem Hacımuratoğlu. İstanbul: İthaki, 2017; s. 22.

³² Henri Bergson düşüncesine ciddiyetle yönelmeme vesile olan sevgili dostum Sıla Sandal'a (*Hacettepe Üniversitesi, Felsefe Bölümü*) teşekkür ederim.

Bergson, *Madde ve Bellek*'te, şimdiki zaman denilen şeyin aslında bir *rötar* olduğunu ortaya koyar: "*Şimdiki an benim için nedir? Zamanın özü, onun akıp gidiyor olmasıdır; zaten akmış olan zaman geçmiştir ve zamanın aktığı ânu şimdiki zaman olarak adlandırırız. Ama burada matematiksel bir an söz konusu olamaz.*"³³ Sıradan, gündelik zaman kipleri (*indicativ activ*) an'ı, yani zamanın bölünemeyen en küçük parçasını gösterememektedir.

Düreesyon, görgül deneyimi iki bağlamda sakatlar. İlk problem saltıklıkla ilgilidir. Eğer *her şimdi, bir geçmişse*, bu durumda her görgül deneyim iddiası aslında *rötar* yapmış bir bilincin iddiasıdır. Yani *konusan, bellektir*. Peki bellek denilen şeyi güvenilir kılan nedir? Eğer ki, apaçık (*Evidenz*) verilmişliklerden söz edeceksek, bu, kendi kendine kapanmış bir zamansal donukluğu gerektirir. Bu durumda, *düreesyonun* söz konusu olduğu bir ortamda her türden *görgül deneyim hatırası* bir aldatmaca olabilme ihtimaline sahiptir. Dolayısıyla, zaman problemi, deneyim denilen şeyin kesinliğini bertaraf eder. Artık ne doğrulama vardır, ne de yanlışlama.

Düreesyon'un beraberinde getirdiği bir diğer sarsıntı ise, tekiliklerle ilgilidir. Eğer ki, tekil olarak işaretlenen her şey belli bir zamansal akışın içindeyse, ben karşımda duran biricik bir masadan söz edemem. Her durumda, belli bir zaman birikimi içinde tümelleyen bir ortak addır kullandığım. Ben, masa derken, aslında belli bir zaman içindeki birçok masayı kastederim. O halde bırakın tümellerin bilinemeyişini, tekiler bile gösterilememektedir. *Zaman, deneyimi örter.*

İntersubjektivite. *Viyana Çevresi* sınanabilirlik meselesini *intersubjektif bir uzay-zaman şebekesi* temelinde tartışır. *Çevre*'ye göre bilimsel bilgi, paylaşılabılır bilgidir. *Çevre*'nin, başkası problemini, başkasının dolaylımsız deneyimlenemezliğinden kaynaklanan kapalı fenomenalite nedeniyle sözde sorun olarak devre dışı bırakması, bilginin paylaşılabılır bir akt olarak koyutlanmasıyla çelişen bir tavır gibi duruyor.

Bu ikilemin yanısıra, eğer başkasının beni sorunu *sağm* bir şekilde halledilmiş bile olsaydı, *paylaşılabılır görgül deneyimin*

³³ Henri Bergson, *Madde ve Bellek*. Çeviren: Işık Ergüden. Ankara: Dost, 2015; s. 104.

niçin bilginin zemini olduğu yine de sorulabilirdi. O halde soralım. Paylaşılabilir olanın nesnelliğini sağlayan şey nedir? İntersubjektivite meselesini bu soruyla noktalamak bile yeter. Dolayısıyla tek bir soruyla bile, intersubjektivist nesnelcilik paramparça edilebilir.

İndirgeme. *Çevre'nin* bütün bilimleri tek bir bilime indirgemekle ilgili önerisi bazı yönlerden problemli. Görgül deneyimin muğlaklığıyla ve kavramsal çerçevelerle ilgili bütün sorunların halledildiğini varsayalım. Ve bunun da ötesinde, *uzay-zaman şebekesindeki* her olayı tek bir bilimsel disiplinle açıkladığımızı varsayalım. Elimizdeki arketipik bilim de fizik olsun. Örneğin böyle bir durumda biyolojik olsun, kimyasal olsun, bütün bir maddi *genesis*, fizikal kavramlara indirgenir. Fakat örneğin biyolojik bir olayın fizikal girdilerle ve çıktılarla dekodifiye edilmesi, yani ayrıştırılması, biyolojik olayın kendisini ortadan kaldırır mı? Elliot Sober, bilimsel indirgemenin hiçbir şekilde bilimler dairesini devre dışı bırakamayacağını belirtir: “*Her bir olayın fiziksel bir açıklaması olabilir ama bu, her olay örüntüsünün fizik dilinde ifade edilebileceği anlamına gelmez.*”³⁴ En nihayetinde ilineksel de olsa, fiziğe indirgenmiş de olsa, biyoloji diye bir şey varlığını sürdürür. Gölge olmak da bir varolma tarzıdır.

C. Metafiziğin Elenmesi

Bildirge, temel olarak kuramsal bir etkinlik ve söylem tarzını teklif etmektedir. Metafiziğin elenmesi ve bilginin mantıksal-ampirik terbiyesi, entelektüel ve hatta etiko-politik bir ilke olarak koyutlanıyor *Çevre* tarafından. Bildirge, neredeyse felsefi pragmatizmi benimsercesine kendi öğretisini yaşam-sallaştırıyor: “*Bilimsel Dünya Anlayışı yaşama hizmet etmekte, yaşam da onu kabul etmektedir [Die wissenschaftliche Weltauffassung dient dem Leben und das Leben nimmt sie auf].*” Bu bağlamda *Çevre*, ortodoks marxizm tarafından tekfir edilmesine karşın, pozitivist bir sosyalist toplumsallığı bile selamlıyor.

³⁴ Elliot Sober, *Biyoloji Felsefesi*. Çevirenler: Ayhan Sol, Şehabettin Yalçın, Daria Sugorakova, Gökhan Akbay, Eda Keskin, Mehmet Elgin, Zümrüt Alpınar, Can Yağız ve Orhan Aslan. İstanbul: İmge, 2016; s. 34.

Bildirge'nin etiko-politik imalar içeren *eleyici* tavrı, hiçbir tartışmaya yer vermeksizin *apaçık bir şekilde metafiziktir*. Uzun uzadıya anlatmaya gerek yok. *Deneybilimsel görüşü'nün ve mantıksal çözümlemenin kuramsal sınır olarak koyutlanması gerektiği* iddiası, normatiftir ve deneybilimsel betimin ötesindedir. *Bilimsel Dünya Anlayışı*, bilimsel değildir.

Bütün dünya normal, olağan, anlamlı gözüküyor ama sözcüğün, o saf tılsımın, o tuhaf muskanın altındaki sallantılı sığınakta korkunç bir kaostan yavaşça vücut bulduğunu, ortaya çıktığını görüyorum. Bütün dünya olağan gözüküyor ama bir gün, bir hafta, bir ay ya da bir yıl sonra çürüyüp yok olacak. Çünkü bir yarık var. Hiç durmadan, adım adım hacmini artıran bir yarık, uçsuz bucaksız bir unutuş, dipsiz bir uçurum, boşluğun istilası. Bir bir susacağız. Georges Perec³⁵

Gaston Bachelard, bilim insanlarının evren hakkında, sanki evren *oradaymış* gibi düşünmelerinin şaşırtıcı olduğunu söyler. Bachelard, evreni; *deneylerin tüm verilerini kolayca tamamlamaya yarayan deneyüstü bir olay* olarak tanımlar. *Evren, ötededir.*³⁶ Bu bağlamda bilim, çoğu kez bir *yüzey* olduğunu unuttur. *Viyana Çevresi*, bilimin bir çeşit *yüzey* olduğunu kabul eder ("*bilimde 'derinlik' diye bir şey yoktur; sadece yüzey vardır*"), ama mesele sadece fenomeni fenomene indirgeme meselesi değildir. Eleştiri kısmında değindiğimiz *düreesyon* meselesi *yüzeyi* bile *yüzey*selleştirir.

Bunun yanı sıra, Bildirge'nin kendisinin de metafizik bir teklif olarak kendi kendisini ıskalması, *her kuramın önce kendi kendisiyle sınanması* yöntemi bağlamında Bildirge'yi temelden sakatlamaktadır. Fakat girişte de belirttiğimiz gibi, Analitik'in önemi, vardığı sonuçlarla ilgili değil, *düşünme tarzı* ile ilgilidir. Analitik felsefe, metafiziksizlikten arındırılmalı ve Analitik'in kendisine metafizik bir *rüşvet* verilmelidir. Dünyaya "*katılmaksızın (ohne mitzumachen)*" baktığımızda ve radikal

³⁵ Georges Perec, *Kayboluş*. Çeviren: Cemal Yardımcı. İstanbul: Ayrıntı, 2005; s. 37.

³⁶ Thomas Lepeltier, *Evrenin Saklı Yüzü; Evrenbilimin Bir Başka Tarihi*. İstanbul: Yapı Kredi, 2017; s. 20.

bir paranteze alma (ἐποχή –epokhe-) işlemi gerçekleştirdiğimizde, görürüz ki; yalnızca ve yalnızca, varolmak için kendisinden başka hiçbir şeye ihtiyaç duymayan (*nulla re indiget ad existendum*) içeriksiz ve soyut bir *Aşkınsal Ben'in* (*Tanszendental Ich*) kendi kendisini dolaylımsız bir şekilde kanıtlayabildiği *darmadağın gerçeklik*, re-flektif/regresif bir Kartezyenizm'in ötesinde bir şey sunmaz bize. *Cogito*, mutlak sınırdır. Ama işte bu kadardır elde kalan. Fenomen bile müphemdir. Apaçıklıklar da (*evidenz*) kurtaramaz bizi.

Antinomik krize karşı savaş açmak gerektiğiyle ilgili Kantçı ve bir yerde de Haldunî teklif önemlidir.³⁷ Ama ne yazık ki, *pratik akıl* da antinomiktir. O halde, rasyonalizm, ancak hermeneutik bir teklif olabilir. Akıl, akılsal olarak gerekçelendirilememektedir. Bütün bu sızıntılar, ampirik gerçeklik için de geçerlidir.

Trans-modern metafizik, post-modernizmle modernizm arasında bir yerde konumlanmayı gerektirir. Yeni-metafiziğin en temel sorunu ise, ampirik olanın imkanının en azından *hipotetik* bir şekilde koyutlanması sorunudur. Yaşam, bilimi kabul etmemektedir, çünkü *felsefi babta ve görgül anlamda yaşam diye bir şey hâlâ yoktur*. O halde şöyle diyelim; *Yaşam diye bir şey olmalı ve bilimi çağırmalıdır*.

Ulaş Bager Aldemir

³⁷ İbni Haldun neredeyse Kant'ı önceleyen bir şekilde, bilimin *hipotetik* olduğunu kabul eder. Aynı şekilde Haldun da Kant gibi bilime *rüşvet* verilmesi gerektiğini söyler ama Kant gibi bunu *pratik akılla* ilişkilendirmez.